

**VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODEBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI**

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
JOSEF VESELÝ
ŠÉFREDAKTOR DOBROSLAV MATĚJKA
ŘÍZENÍM REDAKCE POVĚŘEN
MARTIN DANĚŠ
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE MIROSLAVA MENCOVÁ
GRAFIK PETR TĚŠÍNSKÝ
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MARTIN ADAM, VÁCLAV
BERNÁŠEK, PAVEL BRATINKA, ADAM ČERNÝ,
MARTIN EHL, HYNEK FAJMON, JIŘÍ FÁREK,
JOSEF FUČÍK, MILOSLAV HAD, RUDOLF CHMEL,
PETER JUZA, RADEK KHOL, ČESTMÍR KONEČNÝ,
KAREL KRÁTKÝ, OSKAR KREJČÍ, KRISTINA
LARIŠCHOVÁ, DOBROSLAV MATĚJKA, ZDENĚK
MATĚJKA, ALOJZ NEUSTADT, MIROSLAV NOŽINA,
JOSEF OREL, ALEXANDR ORT, MARTIN PALOUSH,
JAN PETRÁNEK, KAREL PEZL, MIROSLAV
POTOČNÝ, LIBOR ROUČEK, DUŠAN ROZEHNAL,
RICHARD SEEMANN, JIŘÍ STAŘÍK, ŠTEFAN
ŠEBESTA, VÁCLAV ŠMEJKAL, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, VRATISLAV VÁLEK, MAGDA
VÁŠÁRYOVÁ, JOSEF VESELÝ, PETR ZAVADIL, JAN
ŽIŽKA

REDAKČNÍ KRUH: JOSEF BUČEK, JIŘÍ
DIENSTBIER, KAREL DUFEK, MIROSLAV
GALUŠKA, BOŘEK HOMOLA, ROBERT HORÁK,
ZDENĚK CHAROUZEK, OTTO KLIČKA, MILAN
KŇAZKO, JAROSLAV KOHOUT, VÁCLAV KOTYK,
PETR KRUL, MIROSLAV KUSÝ, VOJTĚCH MENCL,
JAROSLAV ŠABATA, VĚRA ŠTOVÍČKOVÁ-
HEROLDOVÁ, LUDĚK URBAN, VÁCLAV VRABEC,
PETER VRŠÁNSKÝ, RICHARD WAGNER, JOSEF
ZIELENIAC, JIGAL ARCI (TEL AVIV), JAN
AUERHAHN (PAŘÍŽ), RUDOLF BYSTRICKÝ
(ŽENEVA), CLAUDE ESTIER (PAŘÍŽ), VLADIMÍR
HANDL (BIRMINGHAM), JIŘÍ HOCHMAN (PALM
COAST, FL.), FRANTIŠEK JANOUCH
(STOCKHOLM), PETR LEBEDA (MONTEREY),
ADOLF MÜLLER (KOLÍN n. R.), MICHAIL OZEROV
(MOSKVA), VRATISLAV PĚCHOTA (NEW YORK),
PETR ROBEJŠEK (HAMBURK), WERNER
ROSENBERG (BERLÍN), VILIAM ROTH (VARŠAVA),
DUŠAN ROZBORA (NIKÓSIE), GERHARD
SABATHIL (BRUSEL), PAVEL SEIFTER (LONDÝN),
HELMUT G. SCHMIDT (BONN), JAN STAŇKOVSKÝ
(VÍDEŇ), JAROSLAV ŠEDIVÝ (BERN), JIŘÍ
VALENTA (MIAMI), ALEXANDR VONDRA
(WASHINGTON), KAMIL WINTER
(EDWARDSVILLE, ILL.)

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyzá-
dané rukopisy redakce nevrací.
All rights reserved. Copyright under the International Copyright Con-
vention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval
systems or transmitted in any form or by any means without the prior per-
mission of the International Politics editorial office. Reprints are avail-
able upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics,
Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon
02/21 610 190; fax: 02/21 610 105; e-mailová adresa umvedo @ iir.cz.
Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází
měsíčně. Cena výtisku 23,50 Kč. Předplatné na rok činí 234 Kč, pro
studenty a důchodce 194 Kč, ve Slovenské republice 427,40 Sk.
Tiskne MIDAN TATRY, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61
Vrútky. Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji.
Ve Slovenské republice rozšiřuje MIDAN TATRY, s. r. o., závod
NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421842/4281538, fax:
00421842/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.
czechia.com/iir Podávání novinových zásilek povoleno
Ředitelstvem pošt Praha č. j. NP 2890/1994 ze dne 6. 12. 1994.
Podávání tlačovin povoleno SsRP Banská Bystrica č. j.
OPČ-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

F 5210

INDEX 46911

OBSAH 4/2000 ROČNÍK XXIV

STR.

SVĚTOZOR	2
NEJTĚŽŠÍ EVROPSKÁ ZKOUŠKA / Martin Daneš	3
BALKÁN – ROK PO ZÁSAHU NATO	
BALKÁN V DEKÁDE ZMĚN / Adam Černý	4
PAKT STABILITY: VYHRANÁ VÁLKA, PROHRANÝ MÍR? / Petr Němec	6
HODINA KOSOVSÝCH ÚČTŮ / Edouard van Velthem	7
OTAZNÍKY NAD BUDOUCNOSTÍ KOSOVA / Filip Tesař	9
ČERNÁ HORA: DALŠÍ NA ŘADĚ? / Martin Ehl	11
BOSENSKÉ DRAMA NEKONČÍ / Květa Šubrtová	12
CHORVATSKÝ KROK DO NOVÉ DOBY / Martin Ehl	14
ŘECKO-TURECKÉ OTEPLOVÁNÍ / Jaroslav Bureš	16
EVROPSKÁ UNIE	
EVROPSKÁ BEZPEČNOST VNĚ SEVEROATLANTICKÉ ALIANCE / Radomír Karlík	20
JAK SE ČEŠTÍ PODNIKATELÉ PŘIPRAVUJÍ NA VSTUP DO EVROPSKÉ UNIE / Václav Šmejkal	21
PRÁVNÍ A POLITICKÁ KRITÉRIA PRO VSTUP DO EU / Naděžda Šišková	22
VZTAHY A PROBLÉMY	
„CHIRURGICKÉ“ NÁSTROJE PRO VZDUŠNOU VÁLKU / Josef Fučík	25
INDOČÍNA NA CESTĚ REFORM / Miroslav Nožina	28
PROBLÉMY ZÁPADOAFRICKÉ INTEGRACE / Vladimír Klíma	30
ORGANIZACE AMERICKÝCH STÁTŮ NA PŘELOMU TISÍCLETÍ / Radomír Jungbauer	32
EKONOMICKÝ OBZOR	
JAPONSKÉ EKONOMICKÉ PERSPEKTIVY / Hana Kunešová	33
SERIÁL	
ALBÁNSKÝ ORGANIZOVANÝ ZLOČIN / Miroslav Nožina	35
VOLNÁ TRIBUNA	
ROLE USA V ULSTERSKÉM MÍROVÉM PROCESU / Jan Karlas	38
RECENZE	
BALKÁNSKÝ DENÍK / Jiří Procházka	40

**Upozorňujeme čtenáře, že re-
dakce MP se vzhledem k do-
končení rekonstrukce budovy
ÚMV vrátila na původní adre-
su:**

Nerudova 3, 118 50 Praha 1

telefonní čísla:

sekretariát 51 108 115
distribuce 51 108 107
šéfredaktor 51 108 116
fax 51 108 222

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 5. 2000)

► Moskva po prezidentských volbách ► Rusko-běloruské
sblížení ► Nová ruská vojenská doktrína ► Hos-
podářská krize v Rusku ► Tchaj-wan na konci éry Kuo-
mintangu ► Arabský organizovaný zločin ►

BŘEZEN

1. – v Bruselu se sešel k prvnímu zasedání první orgán společné evropské vojenské politiky EU, který se vytváří z rozhodnutí prosincového summitu v Helsinkách. Tento prozatímní politický a bezpečnostní výbor se skládá z vysokých diplomatů 15 členských zemí;

1. – oznámeno, že nepokoje v Nigérii se ze severu rozšířily i na jih. V posledních dnech si vyzádaly na 300 lidských obětí;

1. – velitel Kolumbijských revolučních ozbrojených sil (FARC) Raúl Reyes vyhlásil „zahájení frontálního boje proti americké intervenci“;

1. – slovenský ministr obrany Pavol Kanis potvrdil v deníku Pravda, že rakety středního doletu SS-23, které má slovenská armáda ještě stále ve výzbroji, budou letos zlikvidovány;

2. – Velká Británie povolila bývalému chilskému diktátorovi Pinochetovi, aby opustil její území;

3. – představitelé Ruska, USA a EU se na schůzce v Lisabonu dohodli, že Moskva uvolní přístup do Čečenska pro mezinárodní organizace;

3. – Mezinárodní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii odsoudil v Haagu chorvatského generála Tihomira Blaškiće za zločiny proti lidskosti a za válečné zločiny, které spáchal za války v Bosně, ke 45 letům vězení;

5. – úřadující ruský prezident Vladimir Putin v rozhovoru pro britskou BBC prohlásil, že nevylučuje, že „se Rusko jednoho dne připojí k Severoatlantické alianci“. Generální tajemník NATO den poté prohlásil, že připojení Ruska k Severoatlantické alianci není na pořadu dne. Vladimir Putin nato prohlásil, že Rusko je připraveno vstoupit do Aliance jako do politické organizace. Americký prezident Bill Clinton 12. března prohlásil, že dveře NATO zůstávají otevřené;

5. – izraelská vláda jednomyslně odhlasovala stažení svých vojáků z nárazníkového pásma v Jižním Libanonu do července s upřesněním, že toho chce dosáhnout v rámci mírové dohody;

6. – na oficiální dvoudenní návštěvu přijel do Íránu německý ministr zahraničí Joschka Fischer. Hlavním důvodem cesty je příprava návštěvy íránského prezidenta Mohammada Chátamího v Německu;

6. – agentura APA zveřejnila oficiální stanovisko Rakouska, podle kterého rakouská vláda považuje z mezinárodněprávního hlediska vyhlášení sankce 14 zemí EU proti Vídni za nepřátelský akt a jednoznačné porušení diplomatické slušnosti (evropská čtrnáctka 31. ledna oznámila, že zmrazuje dvoustranné vztahy s Rakouskem, že nebude podporovat rakouské kandidáty do mezinárodních funkcí a že rakouští zástupci budou v zemích Unie přijímáni jen na technické úrovni);

8. – rakouský prezident Thomas Klestil při návštěvě Evropské komise v Bruselu požádal EU o šanci, aby nová rakouská vláda mohla

předvést, že to s demokracií myslí vážně;

8. – Jörg Haider, předseda rakouských Svobodných, v rozhovoru pro italský týdeník Chi označil Hitlera za nejhorší postavu 20. století, protože zničil Evropu;

9. – hodinový summit Izraele, Palestiny a Egypta v Šarm aš-Šajchu prolomil několikátýdenní krizi ve vzájemných vztazích. Podrobnosti dosaženého kompromisu nebyly oznámeny, předpokládá se však, že Izrael předá v nejbližší době palestinské autonomii správu nad 6,1 procenta okupovaného západního břehu Jordánu;

9. – Řecko oficiálně požádalo o přistoupení k Evropské měnové unii;

11. – v Chile se ujal funkce nový prezident Ricardo Lagos;

12. – předseda odstupující norské vlády Kjell Magne Bondevik předal králi Haraldovi V. demisi. Vláda prohrála hlasování o důvěře parlamentu. Příčinou byl odpor proti výstavbě plynové elektrárny;

11. – členové delagace parlamentního shromáždění Rady Evropy přijeli do Čečenska a vyjádřili zděšení nad stavem, v němž nalezi metropoli Groznyj. Prohlásili, že válečných zločinů a zločinů proti lidskosti se dopouštěly obě strany;

11. – Michail Gorbačov byl na ustavujícím sjezdu zvolen předsedou Ruské sjednocené sociálně-demokratické strany;

11.–12. – Rada ministrů Ligy arabských států na svém zasedání vyzvala ty své členy, kteří udržují vztahy s Izraelem, aby je přehodnotili s ohledem na novou izraelskou agresi proti Libanonu. Rada reagovala na útoky, při kterých izraelská letadla v noci na 4. února zničila tři libanonské elektrárny a způsobila tak škodu ve výši 40 milionů dolarů;

11.–12. – britský premiér Tony Blair na návštěvě v Rusku. Vysoce ocenil představy Vladimira Putina o budoucnosti země;

12. – v parlamentních volbách ve Španělsku jednoznačně zvítězila konzervativní Lidová strana premiéra Josého Marií Aznara. Ve sněmovně bude mít absolutní většinu. Šéf španělské socialistické dělnické strany Joaquín Almunia, která získala jen 34,1 procenta hlasů, podal demisi;

12. – papež Jan Pavel II. při mši ve Svatopetrském chrámu požádal o odpuštění za hříchy, jichž se katolická církev dopustila za uplynulé dva tisíce let;

12. – levicová Fronta národního osvobození Farabunda Martího v Salvadoru získala v parlamentních volbách 31 z 84 křesel;

13. – ruské bezpečnostní orgány zatky čečenského separatistického vůdce Salmana Radujeva;

13. – ministr obrany USA William Cohen přijel do oficiální návštěvy do Hanoje, aby zahájil přímé kontakty resortu obrany obou zemí pět let po navázání diplomatických styků;

14. – Sněmovna poslanců běloruského parlamentu schválila jmenování nového premiéra Vladimira Jermošina;

15. – Stálá smíšená rada NATO-Rusko se sešla v Bruselu na úrovni velvyslanců. Spojenci v tom spatřují normalizaci vztahů s Moskvou, které se přerušily loni v březnu po zahájení náletů Aliance na Jugoslávii;

15. – vláda Slovenské republiky se rozhodla zrušit dohody o bezvízovém styku s Ruskem, Běloruskem, Ukrajinou a Kubou;

17. – ministryně zahraničí USA Madeleine Albrightová oznámila, že Spojené státy se rozhodly zmírnit sankce proti Íránu povolením dovozu některého luxusního zboží a tím, že jsou ochotny vrátit Teheránu majetek zmrazený od roku 1979;

17. – šéf Norské dělnické strany Jens Stoltenberg (41) jmenoval novou vládu. Stal se zároveň nejmladším premiérem v dějinách země;

18. – tchajwanským prezidentem zvolen kandidát opoziční Demokratické pokrokové strany Čen Šuej-pien (49), stoupenec nezávislosti. Po zvolení prohlásil otázku vyhlášení nezávislosti Tchaj-wanu za bezpřednostnou, zároveň však odmítl uspořádání „jedna země, dva systémy“;

18. – nejméně 650 členů apokalyptické sekty Hnutí za obnovu desatera božích příkázání v jihozápadní Ugandě spáchalo hroznou zločin sebevraždy. V následujících dnech se nacházely tělesné pozůstatky dalších desítek stoupenců sekty;

18. – Hnutí za demokratické Slovensko se na sjezdu přeměnilo ve stranu se stejným názvem. V čele zůstal Vladimir Mečiar;

19. – izraelská vláda schválila plán území o rozloze 6,1 procenta západního břehu Jordánu, které bylo 21. března předáno pod bezpečnostní kontrolu palestinské autonomie;

20. – papež Jan Pavel II. zahájil příletem do jordánského Ammánu návštěvu Svaté země. Setkal se s jordánským králem Abdallem II., izraelským premiérem Ehudem Barakem, izraelským prezidentem Ezerem Weizmanem, šéfem palestinské autonomie Jásirem Arafatem a představiteli sefardské a aškenáské komunity. 23. března u jezuálémského památníku Židů vyrazedých nacisty Jad Vašem vyslovil politování nad „strašlivou tragédií“ holocaustu. V poselství, které vložil do spáry ve Ždi nářků, poprosil Boha o odpuštění za utrpení Židů;

20. – oficiální návštěvu Bangladéše, kde oznámil potravinovou pomoc ve výši 97 milionů dolarů, zahájil americký prezident Bill Clinton cestu po indickém subkontinentu;

21. – americký prezident Bill Clinton zahájil pětidenní oficiální návštěvu Indie. Indický premiér Atal Biháři mu přislíbil konec jaderných zkoušek, konstatoval však, že „Dilí musí udržovat určitou minimální odstrašující jadernou sílu“;

21. – Chorvatsko vydalo Mezinárodnímu soudu pro zločiny v bývalé Jugoslávii Mladena Na-

letiče, který má být souzen za zločiny během muslimsko-chorvatského konfliktu v letech 1993 až 1994;

21. – tchajwanský parlament zrušil padesát let platný zákaz přímého obchodu a dopravního spojení mezi Tchaj-wanem a pevninskou Čínou. Schválil také přímé poštovní spojení. Čína vzala toto rozhodnutí bez dalšího na vědomí;

22. – německá vláda schválila návrh zákona od odškodnění nuceně nasazených. Zákon počítá s fondem, do nějž vloží vláda a firmy po měti miliardách marek;

22. – na Ukrajině zrušen trest smrti a nahrazen doživotním vězením;

23.–24. – mimořádný summit Evropské unie v Lisabonu. Podle přijatého komuniqué se hodlá EU do deseti let hospodářsky dostat na úroveň USA, zejména pokud jde o zaměstnanost. Chystá se toho dosáhnout masovým uplatněním informatiky, revolucí ve všeobecné dostupnosti internetu a novým ekonomickým systémem založeným na rozvoji ekonomických služeb;

24. – tchajwanský prezident Li Teng-chuej po rozsáhlých demonstracích v reakci na prohrané volby rezignoval na úřad předsedy Nacionalistické strany (Kuomintang);

26. – prezidentské volby v Rusku vyhrál již v prvním kole Vladimir Putin. Získal přes 52 procenta hlasů;

26. – chilský parlament zavedl do ústavy status „bývalého prezidenta“, jež mj. zaručuje minulým prezidentům včetně Augusta Pinocheta imunitu vůči trestnímu stíhání;

26. – americký prezident Bill Clinton vykonal šestihodinovou návštěvu pákistánského Islámábádu. Od vojenské vlády Parvize Mušarafa nedosáhl vyjádření, kdy se Pákistán vrátí k demokracii;

27. – Velká Británie zahájila nové vyšetřování událostí, při nichž před 28 lety britští výsadkáři zastřelili v Londonderry čtrnáct katolíků;

28. – ministři členských států OPEC se na zasedání ve Vídni shodli na potřebě zvýšit těžební kvóty ropy;

28. – hlavní vyjednávači šesti kandidátů tzv. druhé skupiny, tj. Bulharska, Litvy, Lotyšska, Malty, Slovenska a Rumunska, odevzdali Evropské komisi v Bruselu první poziciční dokumenty a zahájili tak konkrétní jednání o vstupu do EU;

29. – budoucím premiérem Tchaj-wanu nominován dosavadní ministr obrany Tang Fej;

29. – na Mezinárodní dárcovské konferenci v Bruselu stanoveno, že zástupci 44 zemí a řady mezinárodních organizací mají za úkol shromáždit dvě miliardy eur (10 miliard korun) na financování stabilizačních projektů na Balkáně;

30. – zemřel bývalý rakouský prezident Rudolf Kirchschläger (85);

30. – bývalý vysoký komunistický funkcionář Vasil Biľak byl v souvislosti s tzv. zvácím dopisem obviněn z vlastizrady a z dalších trestných činů.

Nejtěžší evropská zkouška

Poválečný bipolární systém nejvýznamnější měrou poznamenal evropský kontinent. Železná opona jej rozdělila na dvě části, v nichž si obě supervelmoci udržovaly svůj vliv mimo jiné i pro případ vzájemného střetnutí. Západ kontinentu, svobodná výspa na samých hranicích sovětského impéria, se upínal k silnému americkému spojenci, střed a východ, přímo ovládaný Moskvou, neměl na výběr: kremelští komunističtí potentáti zde vládli tvrdou rukou a každý pokus o neposlušnost tvrdě trestali (Maďarsko a Polsko v roce 1956, Československo v roce 1968). Studená válka založená na permanentní hrozbě nové světové války se paradoxně stala pro Evropu největší zárukou míru: sféry vlivu zde byly vymezeny tak jasně, že se nenašel nikdo, kdo by si jen troufl pomyslet na změnu *statu quo*.

Zhroucením dvoublokového systému na přelomu 80. a 90. let vzal evropský *status quo* za své, a kontinent tím přišel o své pochybné jistoty. Možnost vzniku lokálních válečných konfliktů na území rozpadajícího se Sovětského svazu předpovídali mnozí a realita jim dala stokrát za pravdu. Abcházie, Náhorní Karabach a Čečensko jsou jen nejnámější z četných horkých zón.

Tyto místní konflikty provázající rozvrat východní velmoci se odehrávají v bezpečné vzdálenosti od hlavních evropských metropolí a jsou většinou dobře ohraničené, proto se nijak neprostředně nedotýkají bezpečnosti evropského kontinentu. S Balkánem je to jiné. Dotýká se samého středu Evropy, leží na křižovatce cest a strategických zájmů a jeho národnostní mapa je rovněž nesmírně složitá. Přesto Západ podcenil první signály o počínajícím rozpadu mnohonárodnostní Jugoslávie, této malé balkánské kopie Sovětského svazu. Zprvu jednoznačně vsadil na podporu *statu quo*, totiž bělehradského ústředí, v jehož čele stál tehdy ne ještě tak notoricky známý Slobodan Milošević a které za iredentistické snahy Lublaně a Záhřebu neváhalo reagovat silou. Vyhrocení vnitrojugoslávského konfliktu Západ zaskočilo; jeho váhání a nejednota upevnily balkánské mocipány v přesvědčení, že nyní, na rozdíl od doby před pouhými pár lety, je možné i v Evropě prosazovat své zájmy všemi prostředky, včetně války.

Slovinsko a Chorvatsko se odtrhly od Jugoslávie samy, za bezradného přihlížení mezinárodní komunity. První země z toho vyvázla celkem lehce, po víceméně „operetní“ demonstraci síly ze strany federálních vojsk umístěných v Lublani. Následovalo jejich rychlé stažení; etnická mapa Slovinska je tak jednoznačná, že tam Milošević stěží mohl vsadit na svou oblíbenou národní kartu. Tu naopak vytáhl proti Tudjmanovu Záhřebu: vleklá válka mezi „velkým“ a „malým“ diktátorem si zejména ve východní Slavonii a Krajině vyžádala bezpočet utrpení a lidských obětí.

Když se rozhořel požár v další zemi jugoslávské federace, Bosně a Hercegovině, došlo Západu, že politika nevměšování a formální podpory *statu quo ante* je v případě Jugoslávie prostě neúnosná. Krvavá řež, která se rozpoutala na tomto národnostně

přepestrém území, a zdokonalení praktik etnického čištění, již předtím vyzkoušených ve válečných zónách Chorvatska, dovedly západní metropole k rozhodnutí uznat nástupnické státy bývalé Jugoslávie. Rozhodnutí aktivně přispět k řešení konfliktu bohužel nenásledovalo dosti rychle. Západní společenství se stalo architektem mírových dohod z Daytonu, které krom toho, že přišly v čase, kdy byla již velká část Bosny etnicky „vyčištěna“, do značné míry stvrdily srbské územní zisky a hlavního strůjce konfliktu Miloševiče povýšily na garanta míru.

Postoj západních demokracií, za nímž bělehradský vůdce – ne zcela chybně – viděl slabost a nechuf hlouběji se na Balkáně angažovat, v něm vyvolal dojem vlastní beztrestnosti a probudil touhu po nové konfrontaci. Jugoslávie, bortící se mu pod rukama, se ze státu s dominantními Srby postupně proměnila ve stát Srbů, jehož etnickou čistotu narušovalo zejména Kosovo se zhruba devíti Albánci na jednoho Srba. Po zrušení kosovské autonomie v rámci Srbska Milošević již na počátku 90. let zbavil albánskou většinu jejích občanských práv. Nyní šlo o to, upevnit po sérii ztrát v podobě většiny exjugoslávských republik své postavení a alespoň zde, „na vlastním písku“, dovést etnickou čistku až do konce. Věděl, že hraje o čas. K příkrytí operace využil i rambouilletských mírových rozhovorů, jež Bělehrad protahoval s úmyslem změnit mezitím etnickou mapu území. Západ tento úmysl nakonec prohlédl a po nezdaru vyjednávání, následovaném několika neúspěšnými ultimáty, se rozhodl k rázné akci proti Miloševičovi.

Otázka oprávněnosti leteckých náletů NATO proti Srbsku se stala v posledním roce předmětem mnoha polemik. Je pravdou, že intervence nejvýznamnějšího světového vojenského bloku bez požehnání Rady bezpečnosti OSN byla v určitém ohledu průlomem do mezinárodního práva. Na druhou stranu nelze pochybovat o tom, že mezinárodní pořádek, jenž se spolu s OSN zrodil po druhé světové válce, do dnešní doby zastaral: pozice vítězů války již není tak výsadní, jako byla v dobách studené války, a zejména Rusko již na mezinárodní scéně neváží zdaleka tolik, co jeho sovětský předchůdce. Každá významná změna v poměru sil mezi hlavními světovými aktéry se v aktivitách mezinárodního společenství obvykle nejprve promítne *de facto*; její posvěcení *de iure* v podobě textů mezinárodních smluv a dohod přichází vždy o něco později.

Těžko rovněž zpochybňovat fakt, že na stabilitě Balkánu závisí stabilita celého kontinentu. Pověstný příměr o „sudu prachu“ se v průběhu 20. století naplnil vrchovatou měrou nejméně jednou, na jeho počátku, a není záruky, že by se v případě netečnosti mezinárodního společenství nemusel na prahu dalšího století naplnit znovu, tentokrát v mnohem ničivější podobě. Nějaký vnější zásah na Balkáně tedy nejspíš tak jako tak nutný byl. Otázkou k diskusi je, zda k němu nemělo dojít o poznání dříve, kdy by méně bolel.

O zajištění stability na Balkánském poloostrově se v období pokračujícího rozpadu staré Jugoslávie musí zasazovat především Evropa. Spojené státy se sice své zodpovědnosti za evropskou bezpečnost dosud nezřekly, jejich preference strategických zájmů bližších vlastnímu území je však stále více znát. Dokladem jisté americké zdrženlivosti byl kategorický požadavek „nulových ztrát“ při zásahu proti Srbsku i důležitá okolnost, že motorem rozhodnutí vojensky udeřit proti Miloševičovi nebyl Washington, nýbrž Londýn a Paříž.

Proto s balkánským konfliktem přímo souvisí i nutnost budování evropské obranné identity, již si v poslední době plně uvědomili představitelé Evropské unie. Formování Společné bezpečnostní a obranné politiky v Evropě byly zasvěceny hlavní materiály předchozího čísla Mezinárodní politiky, analýza jednotlivých aspektů situace na Balkáně rok po zásahu NATO je hlavním tématem čísla, jež nyní držíte v rukou.

md

Balkán v dekádě změn

ADAM ČERNÝ

V desetiletí tragických a dramatických událostí na území bývalé Jugoslávie se v kondenzované podobě promítá většina proměn, které poznamenaly vztahy v zemích euroatlantického regionu, zahrnujícího NATO, Evropskou unii a jejich nejbližší okolí, i k zemím jej obklopujícím.

Prostor bývalé Jugoslávie symbolizoval zakonzervování, dočasné zmrazení národnostních konfliktů po dobu studené války v Evropě. Pád berlínské zdi otevřel tuto "mrazničku dějin" a ukázal, jak mnoho odpovědných politiků na něj nebylo připraveno. Odtud pramenily opožděné a nepřiměřené reakce jinak zkušených čelných státníků, kteří se buď řídili nevyhovujícími stereotypy, jako například francouzský prezident Francois Mitterrand, který se cítil vázán historickými pouty k Bělehradu, či neprozíravým opatrnictvím (americký prezident George Bush). Společným jmenovatelem jejich chování byly úvahy dávající přednost spíše krátkodobým volebním ohledům. V kořenu této vazby nepochybně spočívá základ legitimacy zastupitelské demokracie, v pojetí omezeném pouze na nálady veřejnosti je ale také jedna z jejich největších slabin. Dnes už je možná dost těch, kteří by byli bývali odvážnější, pokud by si dovedli představit výši nákladů materiálních i vojenských, jež si v následujících letech vyžádaly operace přicházející pravidelně pozdě a v malém rozsahu. Jenže kdyby bývali jen chyby. I to je jedním z důvodů, proč jsou nyní výsledky postjugoslávské bilance pro všechny zúčastněné i dotčené strany nevyhovující.

Lekce odpovědnosti je po bosenské zkušenosti stěží vyvratitelná. Paradoxně ji nejvíce odráží tlak veřejného mínění konfrontovaného s každodenními záběry a zprávami o násilí v Kosovu. Politici jednajících právě pod tímto tlakem po zkušenostech z Libanonu a Somálska vědí, jak se dovede nálada ze dne na den pod dojmem obětí vlastních vojáků otočit.

Podobné kalkulace mohou být stejně krátkozraké jako žonglování s jednotlivými odstavci Charty OSN. Odpovědnost za rozhodnutí nesou volení političtí vůdci. Pokud jí nedostojí, riskují, že snad neohnou ani jednu literu zákona. Pokud ale svou váhovitostí ohrozí životy statisíců uprchlíků, riskují, že poškodí ducha tohoto zákona a věrohodnost svou i institucí, které zastupují.

Limity a nerovnováha

Nejnápadnější proměny, které ukázala balkánská dekáda, jsou patrné v oblasti mezinárodního práva a ve vnitřních vztazích Severoatlantické aliance. V prvním případě je již v souvislosti samozřejmě nejen s kosovskou krizí, ale také například s Východním Timorem a Čečenskem a konečně i v případě sporu o vydání bývalého chilského generála Pinocheta možné konstatovat snižující se respektování státní suverenity jednotlivých zemí a na druhou stranu vyšší stupeň ochrany lidských práv, která se prosazuje právě na úkor prvně jmenované. Může se zdát překvapivé, že kořeny konceptu univerzalističtějšího pojetí ochrany lidských práv najdeme v polovině 70. let při vyjednávání o obsahu helsinského Závěrečného aktu, kde ochrana lidských práv spíše instrumentálně vyvažovala Západem uznávané poválečné rozdělení Evropy. Už tehdy ale předznamenávala vnitřní napětí, dnes mnohem patrnější mezi prosazováním univerzálně pojímaných hodnot lidských práv a nároky "realpolitiky" vyvažování národních zájmů.

Překotný rozpad systému dvou bloků v Evropě nedával tušit v prvních letech zprvu, že poznamená dosud všeobecně respektovaný a do značné míry vyhovující systém nadnárodních institucí spravujících vztahy mezi státy v podobě kodifikované po 2. světové válce v rámci Organizace spojených národů.

Poslední dekáda století vynesla na povrch jevy, které osvědčené instrumentarium OSN když ne zpochybnily, tak přinejmenším poukázaly na jeho limity. Ukázaly to debaty provázející takřka všechny peripetie bosenské krize, kdy byla čím dál tím zřejmější logika "dvojího klíče", jež měl otevřít cestu k nasazení prostředků, které by vynutily dodržování dohod. Tisíce mrtvých u bosenské Srebrenice jsou dodnes varujícím důkazem.

Institut Rady bezpečnosti byl sice účinnou prevencí vzniku války mezi velmocemi, narůstající balkánská krize ale postupně

vyjevovala, že existující nástroje sloužící především k prevenci válečných sporů mezi členy Rady bezpečnosti OSN nejsou schopny zvládnout konflikty, které svou chaotickou sebezničující povahou ohrožují části populace uvnitř jednotlivých států a které navíc obsahují tendenci destabilizovat okolní státy jak vytvářením nových ohnisek napětí, tak vlnami uprchlíků zaplavujícími i vzdálenější okolí.

Mezním případem demonstrujícím rozpor mezi dosažitelnými prostředky a naléhavostí řešení se stala kosovská krize, již sice na podzim 1998 předcházelo přijetí rezoluce Rady bezpečnosti, která požadovala na Miloševićově Jugoslávii, aby zastavila akce vojenských i paramilitárních jednotek v provincii, ale která zároveň pro odpor Ruska a Číny nestanovila žádné sankce pro případ, že Bělehrad odmítne rozhodnutí exekutivy OSN splnit.

Přelom v mezinárodních vztazích představovalo odstartování leteckých útoků NATO a následné usnesení loňského washingtonského jubilejního summitu Aliance, který následně stvrdil – byť jako výjimkou – možnost zásahu silou bez explicitního mandátu Rady bezpečnosti OSN. Nejen to. Za pasivní akceptaci tohoto principu lze považovat loňské rezoluce Rady bezpečnosti OSN (ani Rusko, ani Čína své veto neuplatnily) ustavující mezinárodní správu nad Kosovem, které Milošević přijal.

Faktem, který sice byl v minulosti všemi respektován, ale až v závěru dekády pocíťován jako stěžejní nadále v dosavadní podobě přijatelný, je nerovnováha vojenských kapacit mezi evropskými členy NATO a Spojenými státy. V době studené války nebyla vnímána jako cosi nepatřičného, svým způsobem tak byl posilován závazek USA vůči spojencům na východní straně Atlantiku.

Frapantní nepoměr v podílu nasazení vojenského letectva mezi Spojenými státy a jejich evropskými spojenci při útocích na jaře 1999 spolu s takřka totální závislostí na Washingtonu v oblasti citlivých informací zprostředkovaných špiónážními družicemi urychlil následně debatu o podobě "evropské obranné identity", jejíž vznik byl sice ve všeobecných konturách schválen již dříve, ale její realizace byla de facto odstartována až loni závěry vrcholných schůzek Evropské unie, přičemž je patrné, že o definitivní podobě "evropské obranné identity", prostředcích, jimiž bude disponovat, způsobech napojení na kapacity NATO (včetně podílu nových tří členů Aliance, kteří ještě čekají na vstup do Evropské unie) se ještě bude diskutovat.

Balkánská dekáda naznačila v podstatné míře možnosti a meze jalcinovského Ruska jako správce postgorbačovské éry. Vnitřním dilematem ekonomicky zchátralého Ruska, dosud vyzbrojeného jadernými zbraněmi, bylo a stále ještě je vyrovnat se s tím, že z postavení světové velmoci kleslo do pozice regionálního státu, který může konfliktní situace pouze brzdit či upravovat, ale nemůže – jako kdysi – prosazovat vlastní varianty. Ve finále kosovské krize byla Moskva si-

ce schopna tak spektakulárních akcí, jako bylo obsazení přístišského letiště, ale ve zlomových chvílích, kdy musela volit mezi deklarovaným spojencem v Bělehradě, který Rusko proti jeho vůli zatahuje do ozbrojeného konfliktu, dalo přednost souhře se Západem, aby zabránilo politické izolaci a uchovalo si příležitost ovlivnit podobu výsledku na straně vítězů.

Roztržka mezi Moskvou a NATO podněsá zásahem Aliance proti "zbytkové" Jugoslávii se v tomto roce zdá být postupně zažehnávana a obnovující se vzájemné vztahy ukazují, že obě strany jsou si vědomy potřeby upravit je do přijatelné podoby. Tyto předpoklady do značné míry napověděly a už reakce Moskvy na rozšíření NATO do střední Evropy na území někdejších sovětských satelitů, ale až teprve průběh loňské otevřené krize ji ve vyjatých situacích nad jiné výmluvně demonstroval.

Moskva byla v kosovské krizi logikou vlastních kroků nucena vyjavit rozpornou podstatu své politiky. Na počátku 90. let byla založena na deklarované spolupráci se Západem. Postupem času – jak to začaly ukazovat kritické situace v Bosně – se začala vracet ke starým reflexům, které se nejnápadněji projevily výhrůžkami o možném návratu "studené války".

Takováto politika je vnitřně nesoudržná, a proto málo věrohodná. Na jedné straně Moskva sice souhlasila s cíli, které má srbská strana v Bosně a později v Kosovu splnit, čímž oficiálně dávala najevo, v kterém ohledu se její zájmy od západních neliší. Na druhé straně však odmítala schválit jejich prosazení silou, přestože bylo zřejmé, že Slobodan Milošević, stejně jako před ním v Bosně Radovan Karadžić, před ničím jiným neustoupí.

Rusko nikdy přes svůj nesporný vliv v Bělehradu nedokázalo, že by bezvýsledně se opakující jednání vedlo k něčemu jinému než k další eskalaci krize a k dalším zbytečným obětem. Na přelomu loňského května a června se ukázalo, že jugoslávský prezident byl ochoten ustoupit vojenskému tlaku Aliance až tehdy, kdy musel konstatovat, že Rusko se jím nenechá vtáhnout do přímé konfrontace se Západem. Jakákoli slovní sounáležitost s Bělehradem končila u inventury nástrojů, jež má

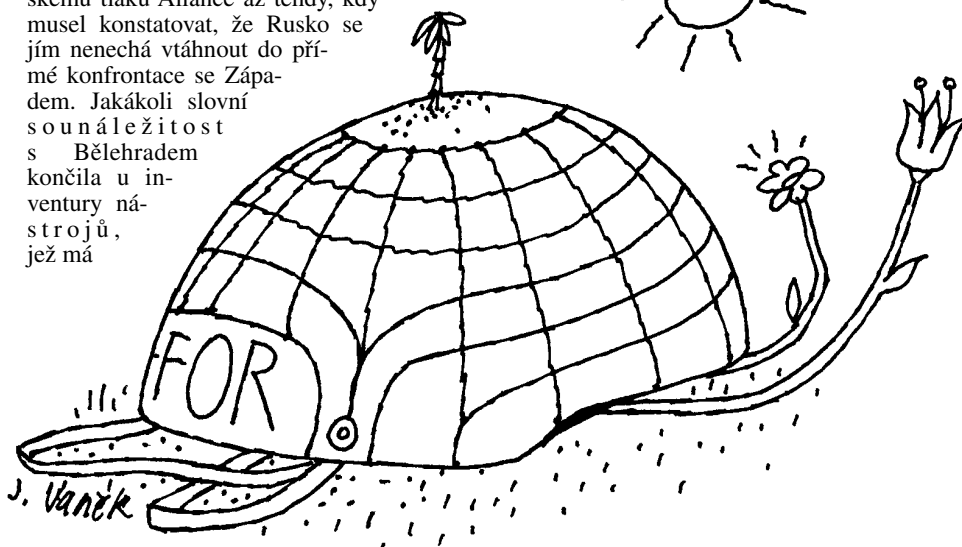
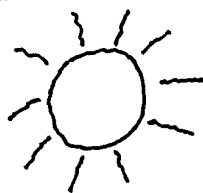
Rusko k dispozici, a u vědomí, v jaké míře je schopno naplnit případné hrozby. Ruskou zdráhavost vůči vojenskému zásahu podmiňovaly kromě pochopitelného zájmu udržet výsadní postavení Rady bezpečnosti OSN, zvláště jejích pěti stálých členů, a vedle přiznávající blízkosti k tradičním srbským spojencům jistě i širší úvahy. Vojenský zásah proti svrchovanému státu, na jehož území jeho vlastní vinou hrozí humanitární katastrofa, by se mohl stát nevídaným precedensem s ohledem na kritickou situaci v Čečensku.

Test soudržnosti a výměny rolí

Na Balkáně byl a stále ještě je Západ vystavován zkoušce soudržnosti. Pokud by se neodhodlal k hrozbám, jež měly přimět jugoslávského prezidenta ke změně politiky, Severoatlantická aliance by riskovala podstatu své existence – důvěryhodnost. Průběžně se zároveň potvzovala osvědčená zkušenost, že při opakování se podle pravidel krizí zvyšují sázky a že k řešení je potom třeba vynaložit více vůle a prostředků, navíc s méně zaručeným výsledkem. V Kosovu, stejně jako v Bosně, vystupňování tlaku přinesla až přímá účast Spojených států. Demonstrovala se tak jejich nezastupitelná role při řešení konfliktů na starém kontinentu bez jejich účasti nebyli Evropané schopni dosáhnout politické shody.

Toto konstatování samozřejmě nelze ztožnit s tvrzením, že se úloha evropských členů NATO omezila na epizodní role. Vždyť tím, kdo začal razantně přesvědčovat Billa Clintona jako hlavu nevlivnějšího člena NATO o nutnosti ráznějšího postupu, byl Jacques Chirac po svém zvolení prezidentem v květnu 1995. Francie a Velká Británie hrály podstatnou úlohu při posledním pokusu o diplomatické zprostředkování na zámku v Rambouillet.

Stejně tak, když na washingtonském summitu

mitu francouzský prezident Jacques Chirac na tiskové konferenci zdůrazňoval, co vše se mu podařilo do přijatých dokumentů prosadit (potřeba mandátu Rady bezpečnosti OSN pro mezinárodní misi v Kosovu), připadalo to leckomu jako rutinní politická rétorika. Následující dny ukázaly, že Západ sice pokračoval v náletech, ale že se stejným úsilím rozvíjel vyjednávací strategii a že svou úlohu zde nehrála jediná velmoc, ale více států. Zvláštní rozbor by si zasloužil vývoj v Německu, které po znovusjednocení především a zvláště s balkánskou krizí prokazovalo, že se hodlá zbavit sebeomezování spojených s předchozím rozdělení při současném těsném propojení na euroatlantické společenství a vědomí historicky podmíněné odpovědnosti.

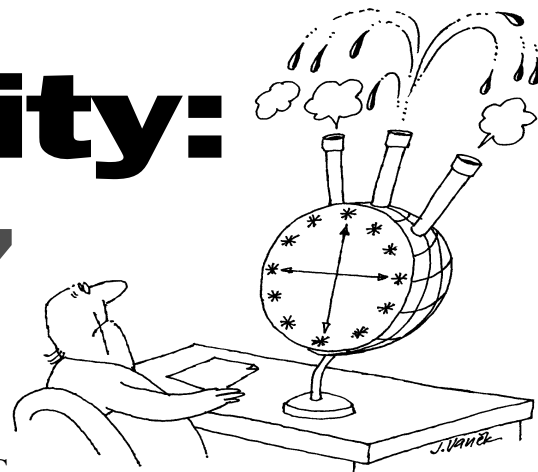
Důležitý průlom přineslo setkání ministrů zahraničí sedmi nejprůmyslovějších zemí světa a Ruska 6. května 1999 v německém Peterbergu. Moskva se podpisem pod sedm zásad řešení kosovské krize přiblížila pozici NATO a Bělehrad se dostal do izolace. Začal se rýsovat způsob, jak ukončit krizi, jehož základem byl pečlivě vypracovaný diplomatický kompromis mezi NATO a Ruskem. Moskva může poukazovat na nezastupitelnost své role v celkovém řešení. Za toto uznání zaplatila pozvolnými ústupky. Cenu za kompromis zaplatil i Washington. Prvotní scénář náletů počítající s krátkou kampaní neuspěl a prezident Bill Clinton volky nevolky přijal zapojení Ruska a OSN, bez jejichž prostřednictví se původně chtěl obejít. Na rozdíl od výchozího stavu se v kosovském finále prosadil spíše evropský styl pracující na multilaterální úrovni.

Kosovské plány NATO předpokládaly opakování postupu uplatněného v Bosně a Hercegovině – vojenskými nálety přimět Miloševiče, aby splnil požadavky původně stanovené Radou bezpečnosti OSN. Stejná metoda se ale obvykle vyznačuje stejnými nedostatky. Její použití může vyústit v pouhé fixování dnešního stavu, kdy se nákladná přítomnost početného ozbrojeného kontingentu může protáhnout na dlouho.

Přesto bilance obsahuje několik důležitých závěrů. Pokud by NATO s nálety nezačalo a donekonečna jednalo, riskovalo by ztrátu své věrohodnosti, ukázalo by se, že není schopno dostát vysloveným hrozbám. Pokud by ale uspěla čistě vojenská strategie, Aliance by byla napříště v pokušení chovat se jako světový dozorce a pozice Evropanů v rámci NATO by byla oslabena. Takto se podařilo mezi jejími členy udržet nejen jednotu, ale stejně důležitou, i když v některých okamžicích velice křehkou rovnováhu. A nakonec, ale nikoli v poslední řadě: Západ se odhodlal ozbrojenou mocí prosadit morální princip, že etnické čistky jsou přinejmenším na evropské půdě nepřijatelné. Význam a cenu tohoto řešení ukáží příští roky, protože o stavu balkánského účtu ani po deseti letech nelze říci, že je definitivní.

Pakt stability: Vyhraná válka, prohraný mír?

PETR NĚMEC

Pakt stability pro jihovýchodní Evropu vede už tři čtvrtě roku papírovou existenci bez zjevných výsledků. Jeho realizaci brzdí nezájem sponzorů, rivalita mezi zúčastněnými zeměmi, nedostatek ochoty ke spolupráci i různé pohledy na zapojení tzv. zbytkové Jugoslávie.

Když se loni 10. června v lúně Evropské unie zrodila z iniciativy Německa myšlenka Paktu stability, vypadalo to, že se Západ konečně dobral správného přístupu k řešení situace v jihovýchodní Evropě. V zásadě šlo o naplnění dvou základních cílů: politické reformy měly napomoci demokratizaci všech zemí regionu, příslib hospodářské pomoci a perspektiva začleňování do evropských struktur měly vytvořit podmínky pro rovnoměrnější vývoj. Třetím cílem bylo "zajištění multietnické pestrosti regionu a ochrany menšin". Tento cíl má být naplněn u tří tzv. pracovních stolů:

- Demokracie a lidská práva,
- Hospodářský rozvoj,
- Bezpečnost.

Správná východiska

Západ celých deset let jen bezradně přihlížel vývoji na Balkáně, a zejména v prostoru bývalé Jugoslávie. V konfliktech, které provázely rozpad Titova státu, prokázal bezradnost a hasil pouze požáry. Západ také deset let věřil, že Milošević napomůže řešení problému, než pochopil, že problémem je právě bělehradský diktátor. Paktem stability Západ přešel od reaktivního k akčnímu přístupu. Muselo dojít až ke kosovskému konfliktu, který v drastické podobě demonstroval nestabilitu celého regionu, aby si iniciátoři Paktu stability uvědomili, že nestačí hasit jednotlivá ohniska, ale že je důležitá i prevence krizí.

Nové na Paktu stability je to, že jihovýchodní Evropu nevidí jen jako soubor států s krajně rozdílnými zájmy a v různém stupni demokratického, resp. hospodářského vývoje, ale jako celek, jehož všestranný rozvoj lze zajistit jedině komplexním přístupem. Jinak řečeno, jihovýchodní Evropa přestává být "Balkánem", kterýžto výraz zatím neobsahoval jen beztak spornou zeměpisnou definici prostoru, ale po dlouhá desetiletí byl synonymem pro politické a hospodářské neduhy všeho druhu. Ostatně interpretace krizí a válek v bývalé Jugoslá-

vii jako důsledku oživení historických nepřátelství a opožděného procesu národního uvědomění, patřila k nástrojům sloužícím ohraničení moderní Evropy od té zaostávající, "balkánské".

Západ při konstrukci Paktu stability vycházel z přesvědčení, že vyhlídka na "evropskou" budoucnost dokáže zabránit akutní hrozbě další dezintegrace regionu. V závěrečném prohlášení zakládající konference Paktu stability ze 30. července 1999, na které se v Sarajevu sešli představitelé bezmála čtyřiceti zemí a sedmnácti mezinárodních organizací, se k tomu mj. říká: "Regionální spolupráce bude působit jako katalyzátor snah zemí regionu o integraci do větších struktur." Tedy do politických a vojenských struktur Západu, jakými jsou např. Evropská unie, NATO nebo Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.

Velké cíle, hubené výsledky

Po devíti měsících, které uplynuly od slavnostního vyhlášení cílů Paktu stability v Sarajevu, je bilance jeho výsledků spíše hubená. Přílišný optimismus všech zúčastněných vede ke kocovině. Nejen že se nepodařilo v dostatečné míře nastartovat procesy, které by vedly ke skutečnému zklidnění v Kosovu, ale zatím nelze rozeznat ani obrysy jeho budoucího uspořádání. Západ na Kosovo stále nahlíží jako na nedílnou součást SR Jugoslávie, a to přesto, že realita je zcela jiná. O harmonickém multietnickém soužití, které by nadiktovaly mezinárodní orgány, nemůže být řeč. Odkazovat na to, že za vývoj mohou pouze Srbové nebo pouze Albánci, je pohodlné, ale nikam to nevede. Nelze se tedy divit, že hlasy tvrdící, že lépe než rozpačité a neúčinné přešlapování na místě by bylo přiznat nezdar původních plánů a Kosovo rozdělit.

Jak na straně Albánců, tak i Srbů zejí hluboké rány. Autor těchto řádek měl možnost mluvit s četnými Albánci v jejich dočasném exilu v Albánii. Ani jeden z nich nepřipustil možnost jakékoli formy soužití se Srby.

Příklad Kosova táhne. Održení Černé Hory od zbytkové Jugoslávie Západ odmítá, nejen proto, že by zde vznikl další ministát odkázaný na trvalou pomoc ze zahraničí, ale především proto, že by to vedlo k dalším krokům: v Makedonii žije velká albánská menšina, ve Vojvodině jsou Maďaři... I když příklady dobrého soužití existují – právě v Makedonii a Černé Hoře, kde byly menšiny vtaženy do vládní odpovědnosti. Rovněž situace turecké menšiny v Bulharsku se oproti minulosti výrazně zlepšila.

Pakt stability zatím nedokázal ani urychlit procesy, které by ve zbytkové Jugoslávii umožnily přechod od diktatury k demokracii. Sankce a vylučování Bělehradu spíše upevňují výsadní Miloševićovo postavení.

Velkou překážkou pro naplnění myšlenek Paktu stability je i skepse, na niž Pakt stability naráží v zemích, kterých se přímo týká. Postoj vůči Jugoslávii je dalším dělítkem procházejícím jihovýchodní Evropou. Bulharsko a Chorvatsko například žádají uvolnění sankcí, protože dopadají především na civilní obyvatelstvo, Albánie žádá zachování šancí až do pádu Miloševićova režimu.

Téměř ve všech zemích regionu přetrvává nedůvěra v jakoukoli "balkánskou" politiku Západu. Není divu zatím byly vždy jen figurkami na šachovnici zájmů a rukojmími v zápasu o "sféry vlivu". Rozháraný postoj NATO k regionu tuto situaci nijak nezlepšuje, spíše naopak. Řecko nemá zájem o přílišné posilování Albánie, k čemuž nynější stav v Kosovu vede, totéž se dá říci o Makedonii. Bulharsko má své zájmy v regionu, stejně jako Chorvatsko a další země.

To, že Pakt stability chce pravý opak, tedy politickou emancipaci a hospodářský rozvoj celého regionu, mj. rozvinutím regionální spolupráce, stále ještě mnozí netčhají pochopit. Snad i proto, že v Paktu tuší zárodek reintegrace, k níž budou země regionu nějakým způsobem nuceny. Projevuje se to i u pracovního stolu k bezpečnosti. Představa, že by mohly nástupnické země na území bývalé Jugoslávie nějak úžeji kooperovat, je nerealistická. Leda v rámci širších evropských struktur, které jim jsou ovšem zatím velmi vzdáleny.

Hospodářská spolupráce jako kotva

Koordinace Paktu stability byla svěčena do rukou zvláštního komisaře Bodo Hombacha. Předpokládalo se, že to povede k soustředění úsilí všech organizací zapojených do Paktu u tří tzv. pracovních stolů zaměřených na demokracii a lidská práva, hospodářskou spolupráci a konečně vojenskou bezpečnost. Ovšem už první z jednání těchto pracovních stolů ukázala, že účast bezmála čtyřiceti zemí a mnoha mezinárodních organizací s jejich různými představami, zájmy a v nejednom případě také se starými rivalitami je spíše brzdou než motorem. Každý ze zúčastněných doufá, že pro sebe získá nějaký ten drobek navíc.

Paktu stability neprospívá, že nedisponuje vlastními prostředky, ale je odkázán na příspěvky od jiných institucí a zemí. Dirigent tohoto nesladěného orchestru, zvláštní komisař Hombach, je v zásadě "vydržován" z prostředků těch, které by měl řídit. Nehledě na to, že se už o jeho místo ucházejí další kandidáti.

Přestože jsou vůči komisaři Hombachovi vznášeny námitky, úplná nečinnost se mu vyčítat nedá. Podařilo se mu sestavit štáb a zorganizovat pracovní skupiny, začala rovněž práce u všech tří pracovních stolů. Z iniciativy zvláštního komisaře vznikl 19. ledna 2000 v Berlíně "Business Advisory Council" (BAC), ve kterém je zastoupeno na dvacet vedoucích představitelů hospodářských kruhů z Evropy, USA, Kanady a jihovýchodní Evropy. Tato rada své hlavní poslání vidí v zastupování zájmů hospodářství při obnově regionu. Hodlá se zaměřovat na vytváření ekonomického, finančního rámce pro investování a regionální spolupráci, chce vypomáhat v personální oblasti apod. Bude posuzovat projekty, jež jí mají být předkládány ke schvalování.

Regionální hospodářská spolupráce bude zřejmě oním "stolem", kolem něhož se sejde nejvíce podnětů už proto, že v nutnosti hospodářského rozvoje a ekonomické propojenosti regionu panuje v zásadě shoda. V polovině února se například Bulharsko a Rumunsko dohodly na stavbě mostu přes Dunaj, který by zejména Bulharsku otevřel novou a rychlejší dopravní cestu na Západ, mimo území Jugoslávie. Lze říci, že tuto dohodu urychlil právě Pakt stability. Balkánské země podepsaly Chartu o investicích, která má zvýšit atraktivitu jihovýchodní Evropy pro zahraniční investory.

Zatím ovšem není zřejmé, kolik prostředků se na realizaci schválených projektů sejde a kdy. Bývalý rakouský vicekancléř Erhard Busek, nyní koordinátor Ekonomické iniciativy pro jihovýchodní Evropu (SECI), tvrdí, že pomoc v rámci Paktu stability by měla být především "pomocí ke svépomoci". Poskytována by neměla být formou darů, ale levných úvěrů. Vědomí, že půjčené peníze budou muset být splaceny, zvýší pocit odpovědného zacházení s nimi.

Hodina kosofovských účtů

EDOUARD VAN VELTHEM

„Čekal jsem nejhorší. Ale tohle!” Bernard Kouchner je muž mírně kontroverzní, avšak nesporně disponující velkou odvahou i energií. Když vykládal v létě 1999 svá zavazadla na letišti v Příštině, nemohl přijít na symboličtější místo. „French doctor”, tento bojovník za beznadějně kauzy a aktivní svědek velkých světových dramát, brzy pochopil, že se v Kosovu ocitl přímo ve středu nejničivějších bouří – politických, etnických, náboženských i vojenskostrategických.

Být administrátorem Spojených národů v těžce zkoušené srbské provincii je stejně tak břímě jako čestný titul; jde tu spíše o roli arbitra než o skutečnou řídicí funkci. Předem ztracená mise? Na každý pád nebezpečná a s nepředvídatelným koncem. S určitým časovým odstupem od dvouměsíčního válečného konfliktu mezi NATO a Bělehradem, prvního válečného střetnutí v Evropě od druhé světové války, lze určit několik hlavních témat, jež hýbou tímto jinak dost složitým propletením.

Organizace spojených národů ve středu zájmu

V poměru mezi OSN a kontaktní skupinou (Spojené státy, Rusko, Francie, Velká Británie) zůstávala newyorská organizace dlouho ve vleku událostí. Až bylo možno nastolit otázku její autority, do té doby nepochybné – i když nezřídka zpochybňované, v prevenci a řešení konfliktů. Právní hlediska, morální argumenty a procedurální záminky – západní mocnosti v čele se Spojenými státy využívaly celé škály existujících dokumentů a údajných dohod k tomu, aby udržely světové fórum vně konfliktu. Po neblahých zkušenostech z Bosny, kde neozbrojené modré přílby nedokázaly zabránit dlouhodobé újmě na prestiži OSN, se nikdo nechtěl vystavit podobné hrozbě i v případě Kosova.

„Někdo nám vytýká, že jsme vypustili Spojené národy ze hry a obešli nutnost konsenzu nad naplněním VII. článku Charty o použití násilí,” hlásala důrazně americká diplomacie, „jenže my jsme OSN pomohli; v případě dalšího zabřednutí do jugoslávského konfliktu by mohla její kredibilita nenávratně utrpět.”

Záleží však na úhlu pohledu. Čína a Rusko viděly v tomto jednání především vůli, reálnou a ostatně nikým nepopíranou, obojí jejich případné veto v Radě bezpečnosti, jímž tam spolu s Paříží, Washingtonem a Londýnem disponují a které jim skýtalo možnost paralyzovat plán řešení připravený západními mocnostmi.

OSN se do středu dění vrátila s příchodem KFOR, vojenskou misí NATO, do Kosova, aby tam zajišťovala nelehkou, avšak důležitou funkci civilního administrátora, zahrnující široká a různorodá pole působnosti od vytváření policejních složek, přes obnovu demokratických politických aktivit i smíšených institucí a přípravu všeobecných voleb až po úkol obecné stabilizace. „Svým záběrem tu jde o nejambicióznější misi od zrození Spojených národů,” řekl Kofi Annan. „Musíme si být vědomi toho, že hrajeme o svou reputaci.”

Nad diktátory visí meč

Když Washington rozpoutal v Perském zálivu operaci Pouštní bouře, stal se předmětem oprávněné výtky, že tam hájí především své hospodářské a ropné zájmy. V Kosovu, jež oplývá o to méně nerostným bohatstvím, o co více bylo obětí divoké ideologie etnických čistek, NATO mnohem snadněji prosazuje koncept „humanitárního zásahu”, jenž se zrodil v průběhu hrozného somálského hladomoru. Jedná se o to, zavést prostřednictvím spravedlivé věci a výraznou akcí princip nadřazenosti takových zásahů nad suverenitou států a respektem k jejich územní integritě, jež byly až dosud nezpochybnitelné.

A tak v době, kdy chilský exdiktátor Augusto Pinochet čelí hrozbě, že se bude muset zodpovídat ze svých včerejších zločinů, mezinárodní justice (zatím bez velkých zkušeností) vyrazí s nevídanou silou a odhodláním do boje proti všem diktátorům a tyranům světa. Poselství je jednoznačné: Končí éra, kdy byli hnáni k odpovědnosti jen vykonavatelé se špinavými rukama a opomíjeni ti, kdož v býlých rukavičkách tahali za nitky. Hlavní strůjce krvavého rozpadu Jugoslávie, prezident Slobodan Milošević, má tu pochybnou čest být první hlavou státu dosud ve funkci, oficiálně obviněnou z válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Speciálně pro balkánský případ zřídila OSN v Haagu Mezinárodní trestní tribunál, ale již v průběhu slavnostní konference v Římě se prosadil projekt Mezinárodního trestního

dvora, fungujícího permanentně a obdařeného reálnými pravomocemi, který nyní jde svou cestou. Tento vývoj, bude-li dotažen do konce, může mít vpravdě revoluční dopad. Samozřejmě pouze za předpokladu (naplnit jej nebude snadné), že se bude přistupovat stejně ke všem zločinným režimům, bez ohledu na jejich reálnou moc a ideologické zabarvení.

Zkušenost ozbrojené diplomacie, testovaná v Evropě, může být záručena v Africe či Asii, kontinentech bohatých na režimy vyznačující se nepotismem a pohrdáním lidskými právy. Kosovská osvobozonecká armáda (UCK) usilující o odtržení Kosova od Srbska je legitimním hnutím, zatímco Strana kurdských pracujících (PKK) prosazující podobné cíle v Turecku je nadále považována za teroristickou organizaci? Globální odpověď se přirozeně nesmí řídit jen strategickými zájmy ministerstva zahraničí USA.

Nové základny trojúhelníku

V dobách studené války se z geopolitického hlediska změnil svět v trojúhelník supermocností: Spojených států, Sovětského svazu a Číny. S válkou v Kosovu se účinek zhroucení sovětského systému projevil na nejvyšší úrovni světové diplomacie. Byly tím nově rozdány karty a změnil se vzájemný poměr sil mezi mocnostmi. Rusko Boris Jelcina, zmítané uštědrnými poličky a poníženci, na něž reagovalo povětšinou siláckými gesty, si náhle uvědomilo, že již není ničím jiným než mocností středního významu. Zůstává sice zemí disponující rozsáhlým jaderným arzenálem, avšak skutečnost, že je na prahu finančního kolapsu, ji v zájmu hospodářského přežití činí silně závislou na Západu a neschopnou přivést k rozumu jednoho ze svých posledních spojenců v Evropě – Srbsko Slobodana Miloševiče. Série ponížení a vnučených ústupků vyprovokovaly Kreml k tomu, aby riskoval vážnou roztržku s NATO nenačalým vysláním svých obrněných jednotek na letiště v Prištině.

Protesty Washingtonu proti tomuto jednostrannému aktu nepřesáhly formální rámec; Pentagon dokonce předčasně propustil vítěze války, generála Wesleyho Clarka, vrchního velitele spojeneckých vojsk v Evropě, který prosazoval tvrdší postup proti Moskvě. Tato drobná peripetie samozřejmě nemůže nijak zpochybnit hlavní lekci posledního desetiletí tohoto století: Spojené státy si potvrdily, ne bez jisté dávky arogance, absolutní nadřazenost své špičkové technologie a vojenských struktur od ní odvislých. V souvislosti s rozšířením NATO a rozpadem Jugoslávie Washington výrazně posílil svůj vliv ve střední Evropě a na Balkáně.

S výjimkou několika přehmatů v podobě útoků na civilní cíle – zdůvodněných operační obtížností provádět chirurgicky přesné zásahy, se Severoatlantická aliance během konfliktu dopustila jen jedné zásadní chyby: bombardování „nedopatřením“ čínského velvyslanectví v Bělehradě. Peking, který byl ve jménu nedotknutelnosti suverenity států (jež má platit i pro Tibet) zcela na straně Srbska, ale jemuž byla balkánská krize přece jen vzdálená, toho nevá-

hal využít ve svůj prospěch. Rozehrál nacionalistickou strunu vůči vlastnímu obyvatelstvu a navenek se představil jako jediný rival Spojených států, schopný s ním stále jednat jako rovný s rovným.

Evropa roztahuje svůj deštník

Samotná válka poněkud odsunula do pozadí genezi celé krize, ale přesto by se právě v ní mohla nacházet jedna z jejích hlavních lekcí: jestliže vedení leteckých úderů probíhalo pod taktovkou Spojených států, iniciativu k operaci do značné míry vzešla z Evropy. Britský premiér Tony Blair a francouzský prezident Jacques Chirac – na rozdíl od dlouho nevstřícného Washingtonu významně přispěli k rozhodnutí NATO přímo zasáhnout na Balkáně. Diplomatičtí nezdar konference v Rambouillet a nedobré zkušenosti z Bosny dovedly Paříž a Londýn k prosazování přímé konfrontace s režimem Slobodana Miloševiče; díky svému odhodlání nakonec získali podporu i těch největších váhavců mezi spojenci, zejména Němci a Italů.

Společný postup a soudržnost, jež nakonec nesly své plody, nesporně o trochu zvýraznily dosud nejasné kontury projektu Evropské obranné politiky. Ten od počátku jugoslávské tragédie neustále narážel na nejrůznější národní zájmy, historické spory i ideologicky zabarvené postranní myšlenky. Zatím se jedná o první nesmělé vykročení, avšak v porovnání s postoji bezvýhradného podřízení se Washingtonu, jež do té doby v Evropě převládaly, jde o pokrok. A to i přesto, že si největší „zisk“ na svůj účet připsala Velká Británie, nejvěrnější spojenecký států v Severoatlantické alianci: britský generál Michael Jackson velí jednotkám KFOR v Kosovu, britští vojáci kontrolují nejdůležitější z pěti sektorů, zahrnující hlavní město Prištinu, a britský ex-ministr obrany George Robertson se stal hlavou NATO.

Podle scénářů známějších z minulosti je Evropská unie opětovně vyzývána, aby se větší měrou podílela na financování obnovy Kosova. Avšak i na tomto poli by jí zřízení funkce „pana Evropy“ odpovědného za Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku mělo zajistit větší vliv na rozhodování a usnadnit vzájemnou koordinaci při naplňování mise. Rolí hlavního mírotvorce získal ironií osudu španělský diplomat Javier Solana, jenž z pozice generálního tajemníka NATO vedl válečné operace v Srbsku.

Sud prachu pod dohledem

Pakt stability se inspiroval iniciativou, s úspěchem vyzkoušenou ve střední Evropě. Oblasti hluboce oťesené zánikem jedné země – Jugoslávie – a vznikem mnoha nových států na jejích troskách nabízí za splnění určitých podmínek výhody evropského modelu rozvoje. Ambice Paktu jdou nad pouhou finanční pomoc a striktně hospodářské imperativy; jde o to, poskytnout těmto mladým strukturám politický vzor, jenž by byl s to uspokojit jejich aspirace a současně je zbavit frustrace.

S cílem vyjádřit kontinuitu s úsilím, jež

Západ vyvinul od podpisu Daytonských dohod o Bosně, se první setkání na nejvyšší úrovni věnované Paktu stability konalo v té nejsymboličtější z metropolí balkánského prostoru – Sarajevu. Nová perspektiva postupného začleňování byla nabídnuta Rumunsku a Bulharsku, zemím vyloučeným z první vlny rozšíření NATO a Evropské unie. Chorvatsku a Bosně byly připomenuty některé jejich nedostatečně plněné závazky, zejména co se týče politického pluralismu a zajištění návratu všech uprchlíků na jejich rodnou půdu. Nebylo vyloučeno dokonce ani Srbsko, ovšem s výhradou předchozího Miloševičova pádu a hluboké demokratizace politického systému.

Povinnost vměšování se z humanitárních důvodů se postupně mění v právo přímého politického dohledu na vnitřní záležitosti teprve se formujících států. A nechybí ani deklarovaná vůle předejít potenciálním konfliktům, jež v oblasti stále hrozí vypuknout: v Černé Hoře – vychvalované za její reformní úsilí, avšak narážející v emancipačních snahách na Bělehrad; v Makedonii, křížovate neščetných zájmů, zatížené nelehkou koexistencí mezi slovanskou a albánskou komunitou; konečně v Albánii, nejzuboženější zemi kontinentu, neschopné vybědnout ze své půlstoleté totální izolace.

Ve 20. století si vysloužil Balkán nezavděčnické přívěsky „sud prachu“. Jeho umístění pod mezinárodní dohled na prahu třetího tisíciletí mu má pomoci zbavit se této nedobré reputace. Je to velké a chvályhodné předsevzetí, avšak především skutečně dlouhodobý úkol: staří démoni, kteří se nakupili v průběhu složité historie Balkánu, již vícekrát zvítězili nad těmi nejobohuštějšími úmysly.

A samotné Kosovo? Daleko od diplomatických výzev a přes rozsáhlou humanitární pomoc zůstává konkrétní poválečná realita složitá a nejistá. Je poznamenána zlobou a touhou po odplatě mnohem spíše než odpuštěním a tolerancí. Zajisté, do země se vracejí statisíce uprchlíků a začíná pomalá obnova zničených vesnic. Dochází však také k represím proti srbské menšině, která je dnes pro změnu nucena opustit své domovy. A s každým objevem nového masového hrobu se prohlubují jizvy, toto nejostřejší svědectví o rozsahu zločinů, jež spáchali Miloševičovi muži na místní albánské populaci.

Jestliže vlastní konflikt netrval déle než několik týdnů, dokončení návratu uprchlíků si vyžádá měsíce a obnovení normálního života celá léta. Opravdové smíření, je-li vůbec možné, bude muset zacelit trhlinu vzešlou ze staleté sporů, což je úkol pro několik generací. „To je za současněho stavu věcí jediné konstatování, za nímž si vskutku stojím,“ říká americký velvyslanec v Makedonii Christopher Hill, dobrý znalec oblastí a strůjce ztroskotavších dohod z Rambouillet. Válka a nenávisť čerpají svou moc ze silných a hluboce zakořeněných antagonismů minulosti. Mír a usmíření visí na vlásku, tenkém a napjatém k prasknutí, vedoucím do budoucnosti.

Normalizace života v Kosovu si nepochybně vyžádá řadu let. O tom pochyboval málokdo, stačilo se podívat do nedaleké Bosny a Hercegoviny.

Ve srovnání s ní je Kosovo počtem obyvatel zhruba poloviční, hospodářská infrastruktura byla válkou poničena méně, návrat albánských uprchlíků proběhl velice rychle a téměř kompletně a mezinárodní organizace i státy účastníci se řešení krize po roce 1995 nasbíraly řadu zkušeností. Přesto je situace v Kosovu složitější než v Bosně.

Nejasný právní status

K největším překážkám patří bezesporu fakt, že Kosovo nemá vyjasněný právní status. Svazky se Srbskem jsou fakticky zpřetrhány, oficiální srbská správa funguje v podstatě jen v srbské enklávě v severním cípku oblasti. O zbytek se Bělehrad nestará a dál pokračuje v politice započaté před lety a spočívající v tom, že kosovské Albánce nepovažuje za své občany. Formálně je Kosovo stále autonomní oblastí v rámci Srbska, ovšem pod mezinárodní správou. Nejsou však vyjasněny kompetence této správy, takže nejenže mimo Kosovo jsou neuznávány, tedy v praxi jsou neplatné veškeré doklady správy vydávané, ale instituce jí zřizované postrádají náležitou váhu. Něco by se mohlo zlepšit zvolením kosovského parlamentu v blízké budoucnosti. K tomu, aby se status Kosova řešil, je však především nutná dohoda s Bělehradem. Ten o ni však nemá zájem. Režim vládnoucí v Srbsku se snaží vinu za odtržení Kosova hodit na bedra nenáviděného „západního nepřítele“ a cílevědomě blokuje jakékoli konstruktivní kroky, které by mohly vést ke smíření.

Nezmění-li se v dohledné době vnitropolitická situace v celé Jugoslávii, nezbude nakonec než řešit kosovskou otázku formálním potvrzením nezávislosti (která nemusí být zpočátku úplná, neboť mezinárodní správa může v některých oblastech přetrvat ještě léta). Nezávislost je každopádně nejpravděpodobnější a nejloučtější variantou možných vyústění; avšak žádoucí by bylo před jejím mezinárodním vyhlášením a uznáním vyřešit soužití se všemi sousedy: se Srbskem, s Makedonií, s Albánií a také s Černou Horou, neboť jugoslávská federace v současné době existuje pouze formálně.

Definitivní arbitráž o Kosovu však má přijít až za více než dva roky. Do té doby je nutné kosovské Albánce, kteří dnes tvoří více než 90 procent obyvatelstva, vybavit přinejmenším cestovními doklady, jinak by jim byla upřena základní lidská práva. Nebude-li Srbsko ochotno přistoupit v této otázce k dohodě, jež by byla založena např. na propojení oficiální srbské administrativy a administrativy mezinárodní, bude časem nutné přistoupit k vydávání pasů „kosovských“ a zajistit jejich mezinárodní přijetí, což by nadšeně přivítali Albánci, ale i bělehradský režim, pro který by to byla vítaná

Otazníky nad budoucností Kosova

FILIP TESAR

příležitost obvinít Západ ze zrady. Takový krok by nepochybně vyvolal zneklidnění v Makedonii, ale i dalších balkánských státech.

Tři garanti: NATO, OBSE a OSN

Má-li Kosovo získat nějaký zřetelnější mezinárodní status, je nejspíše nutné získat pro to souhlas OSN. Dále je nutné vyjasnit kompetence a vzájemné vztahy tří organizací, které se o mezinárodní správu dělí: NATO, resp. KFOR, OBSE a OSN.

KFOR odpovídá za bezpečnostní situaci, stejně tak důležitá je i jeho funkce jako reprezentanta NATO, což dodává celé mezinárodní správě politickou váhu daleko více než OSN, která jí formálně zaštiťuje. KFOR má nesrovnatelně těžší úkol než SFOR v Bosně: v praxi podnes kromě vojenských úkolů plní i úkoly policejní, jako je řízení dopravy, policejní obchůzky a vyšetřování kriminálních případů. K účinnému plnění těchto úkonů mu však chybějí potřebné kapacity i mechanismy. KFOR na druhou stranu není schopen dostatečně plnit ani tak důležitý vojenský úkol, jakým je ochrana hranic (nejjižnější část hranic Kosova a Albánie není z kosovské strany střežena vůbec, valná část hranice s Albánií je střežena pouze symbolicky).

OBSE je v kosovské misi pověřena výcvikem policie, záležitostmi médií, obnovou právního řádu, dohledem nad dodržováním lidských práv, demokratizací a organizací voleb. Vzhledem k jejím omezeným organizačním a finančním možnostem bude ještě po dlouhou dobu nezbytná těsná součinnost s KFOR a datum definitivního předání nevojenských agend ze strany KFOR do působnosti OBSE nelze dost dobře odhadnout. Jako celek působí OBSE nevykonně, neboť se jí nedaří stát se autoritou dostatečně ovlivňující veřejný život v Kosovu. Poměrně značně je blokována nedostatkem peněz, neboť otázka výdajů na kosovskou misi nebyla členskými zeměmi řešena a v zásadě každý stát zapojený do mise financuje své zástupce. Jako řešení se nabízí zvýšit členské příspěvky o nezbytnou částku, k tomu však členské státy nebudou ochotny dříve (pokud vůbec), dokud mise OBSE v Kosovu nebude schopna předložit zřetelné výsledky. Kvůli tomu má OBSE jen velmi nedostatečné mechanismy k uplatňování své autority: především nedostatek soudců a soudního personálu, ale

i policistů. Z potřebného počtu soudců a vyšetřovatelů působí dnes v Kosovu zlomek: necelá padesátka. Chybí další personál, justiční orgány jsou vytvořeny, alespoň formálně, na nejvyšší úrovni, na úrovních nižších však vládne improvizace. Zahraničních policistů je v Kosovu zhruba polovina z plánovaného počtu, přitom nemalá část jich zůstává v kancelářích, namísto toho, aby v terénu působili zkušení kriminalisté, pochůzkáři, dopravní policisté, okrskoví velitelé a instruktoři.

Avšak nejen proto má mise OBSE v Kosovu obtížnější postavení než její ekvivalent v Bosně, Úřad vysokého představitele, plnicí zhruba stejné úkoly. V Kosovu totiž nejde pouze o obnovu a usměrnění administrativní a legislativní infrastruktury, nýbrž přímo o jejich budování. Dohoda, na jejímž základě se jugoslávské a srbské bezpečnostní síly stáhly z Kosova, leďacos pevně vymezila, v leccčems však ponechala značný prostor. Právní řád, který by měl v Kosovu platit, má základ v jugoslávském, potažmo srbském zákonodárství. Upraven byl v první řadě v oblasti lidských práv a občanských svobod, menšinových práv apod. podle standardů Rady Evropy. Dochází však i k úpravám v jiných oblastech, především v oblasti hospodářství, bez nichž není možná obnova beztak zaostalého kosovského hospodářství. Problémem číslo jedna však zůstává, kdo dá právnímu řádu posvěcení budou to poslanci kosovského parlamentu? Měli by být, po zkušenostech z Bosny je však vidět, že asi nebude radno svěřovat jim všechny pravomoci hned zpočátku. Zákony budou tedy ještě po nějakou dobu schvalovány a zaváděny úřadem, nikoli legislativním orgánem.

Komu hlavní odpovědnost?

Ze tří mezinárodních organizací spolupracujících v kosovské misi má formálně nejvyšší a rozhodující postavení OSN, protože však výkon valné části svých pravomocí delegovala na OBSE a na KFOR, v její přímé působnosti zůstávají především záležitosti ekonomické (poválečná obnova spolu s humanitární pomocí a obecné řízení hospodářství) a zahraničněpolitické. OSN je však příliš vzdálená a v Kosovu působí standardizovaně prostřednictvím agentur činných po celém světě. Pro hospodářskou obnovu by bylo rozhodně vhodnější vytvořit specializovaný úřad řízený odborníkem,

nikoli politikem.

Kooperace a vymezení vzájemných vztahů v misi přes snahu účastníků pokulháva. V případě NATO/KFOR, OBSE, a zejména OSN navíc nejde o homogenní organizace, které by v Kosovu uplatňovaly přímý vliv. Jejich vliv v misi se opírá o váhu jiných uskupení a států, které samozřejmě v Kosovu uplatňují vlastní politické představy. Z mezinárodních uskupení má jednoznačně největší vliv NATO, z jednotlivých států pak Spojené státy, přestože se snažily již před válkou co největší díl odpovědnosti přesunout na své evropské spojence.

Do budoucna existuje několik variant uspořádání mezinárodní správy: Ponechání současného stavu, který je v praxi nevyhovující. Kompetence a rozhodovací mechanismy je možné do jisté míry vyjasnit. Takováto „minimální“ varianta je zřejmě politicky nejprůchodnější.

Další možností je ponechání hlavního slova v misi Severoatlantické alianci. Aliance si postupně přes několik vln pokusů o vojenskou intervenci v Bosně, následně rozmístění svých jednotek v Kosovu, mírovou operaci v Albánii a vlastní rozšíření o první partnery z někdejšího východního bloku ujasňovala svůj přístup k postkomunistické východní Evropě a stávala se stále více politickým než pouze výkonným vojenským činitelem. Trebaže bylo NATO závislé na souhlasném postoji členských zemí, formulovalo a provádělo v pravém slova smyslu vlastní politiku. Nicméně pověřit vedením smíšené vojensko-civilní mise vojenskou alianci vyvolává rozpaky a navíc by se proti této variantě téměř jistě postavilo v Radě bezpečnosti OSN Rusko a Čína.

Je tedy možné uvažovat dále: Mohla by hlavní roli hrát OBSE, jež nemá patřičnou politickou váhu? Stěží. Východiskem by snad mohlo být, kdyby Kosovu z pověření OSN „poručnikovalo“ několik států (ovšem kterých?) jako na jejím svěřeneckém území.

Vyjma těchto potíží se mezinárodní mise v Kosovu potýká ještě s řadou problémů, jež vyplývají přímo z místní situace. K těm nejpodstatnějším patří skutečnost, že je kosovské obyvatelstvo celkově uzavřenější, vůči misi rezervovanější, než tomu je např. v Bosně. Odlišný společenský hodnotový systém, mizivá zkušenost s parlamentní demokracií, slabé povědomí o právním státě i nízká úroveň vzdělání obyvatele Kosova a zahraniční správu od sebe obrovsky vzdalují. Týká se to zejména nepoččetnějších Albánců, ale nelze vyjmout žádnou jinou národní komunitu.

Obě hlavní komunity, albánská a srbská, jsou zatíženy kolektivním traumatem. Jen málo jednotlivců nebylo do konfliktu přímo zapojeno nebo nebylo jeho objektem. Obě komunity si navzájem kladou za vinu, že se je druhá strana snažila či snaží zničit. Přestože ještě před několika lety převládal ve vzájemných vztazích chlad s nezbytnou měrou tolerance, ozbrojený konflikt, jehož protagonisty byla z albánské strany velmi omezená, uzavřená skupinka radikálů a na srbské straně sám bělehradský režim a ne-

přímo kosovští Srbové, intenzita válečných a poválečných zážitků proti sobě příslušníky jednoho i druhého národa postavila tvrdě až nesmiřitelně. Jak ukazují zkušenosti z druhé světové války v Evropě, vyrovnání se s kolektivními traumaty je možné pouze tehdy, panuje-li na obou stranách vysoce demokratické prostředí; takové ovšem neexistuje v Kosovu ani v Srbsku, a dlouho ještě nebude.

Problém UCK

Dalším velmi problematickým prvkem je politická činnost oficiálně rozpuštěné Kosovské osvobozené armády (UCK). Za současného stavu fungování mezinárodní správy je civilním vládcem Kosova spíše ona nežli OBSE. UCK ovládá i menší místní průmyslové podniky, její „vojenská policie“ (jejíž příslušníci si občas nechávají uniformy s patřičnými nášivkami) funguje jako policie, místy i coby celní správa nebo pohraniční stráž. UCK má též vlastní politickou stranu s rozvětvenou sítí a nejlivnější kosovskoalbánskou zpravodajskou agenturu. Může tedy velmi účinně ovlivňovat veřejné mínění. Její představitelé, většinou váleční veteráni, jsou často v místním měřítku nezpochybnitelnou autoritou.

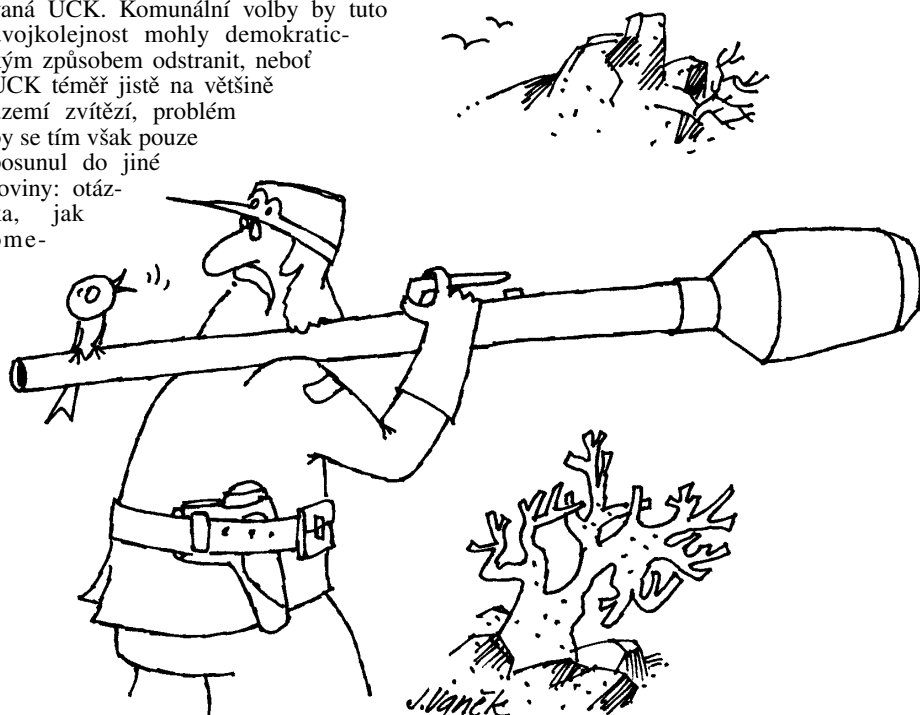
Kosovská osvobozená armáda měla od počátku nepochybně ambice stát se vládcem nezávislého Kosova. NATO považovala za spojence, který jí k tomuto cíli dopomáhá, a její užší vedení se domnívalo, že ji NATO rovněž považuje za oficiálního spojence. V tom se sice UCK mylila, její mocenské aspirace však nezmizely. Vedle oficiální místní správy, zřízené mezinárodní misí (v podstatě obnova správy z přelomu 80. a 90. let) a napojené na okresní civilní administratury OBSE, působí na většině území Kosova ještě paralelní správa jmenovaná UCK. Komunální volby by tuto dvojkojelnost mohly demokratickým způsobem odstranit, neboť UCK téměř jistě na většině území zvítězí, problém by se tím však pouze posunul do jiné roviny: otázka, jak ome-

zit vliv UCK, zůstává.

UCK nicméně není homogenní organizací, její vliv se podle jednotlivých oblastí různí. Největší, lépe řečeno absolutní, je v oblasti svého vzniku, v Drenici ve středním Kosovu. Jednoznačně převažující je v Prištině a na západě a jihozápadě Kosova. Nezanedbatelný je na severu (Mitrovica), na východě a jihovýchodě je však slabý. S jistým zjednodušením lze říci, že její podpora je přímo úměrná intenzitě bojů, které v tom kterém regionu probíhaly.

Přes společné cíle a vnější soudržnost není UCK rozhodně jednotnou organizací. Největší vliv mají klan kolem Hashima Thaciho, ovládající politické vedení, a klan kolem příbuzných zabitých zakladatele UCK Adema Jashariho, ovládající vojenskou policii a oblastní velení v Drenici. Velký vliv mají oblastní velitelé, především ze západu a jihozápadu, a představitelé UCK v zahraničí, kteří se rovněž starají o její financování.

Netřeba si činit iluze o „multietnickém Kosovu“. Kosovo je dnes národnostně jednolitě asi tak jako Slovinsko, Česko nebo Polsko. Je to částečně výsledkem poválečného vyhánění Srbů, Černohorců a Romů; i dříve však bylo Kosovo územím, kde žili hlavně Albánci a Srbové byli jen jednou z menšin. Přímo je třeba pracovat na odstraňování napětí mezi Albánci a ostatními komunitami. To je ovšem práce na celá desetiletí. Předpokladem je obnova právního a veřejného řádu, omezení vlivu UCK, zavedení parlamentní demokracie a obnova ekonomiky. A při tom všem je třeba mít na paměti, že jakýkoli krok směřující k demokratizaci Kosova a řešení krize, která stále trvá, je pouze krokem, nikoli řešením. Neboť řešení je proces.

Po osmdesáti letech soužití se Srby a dalšími jugoslávskými národy jsou Černohorci poslední, kdo tvoří s Bělehradem dvoučlennou federaci. Od poloviny loňského roku to vypadá, že bude i tento svazek přerušen. Západ i obyvatelé Balkánu očekávají další bratrovražednou válku.

Černá Hora v očekávání změn

MARTIN EHL

Po zkušenostech z devadesátých let není mnoho prostoru pro optimismus v otázce dalšího vztahu mezi Bělehradem a Podgoricou. Dříve poslušný vazal Slobodana Miloševiče Milo Đukanović se od poloviny devadesátých let emancipuje – současný prezident nejdříve ovládl státek se 650 tisíci obyvateli ekonomicky. Nebylo to složité: v době sankcí byly přísliby státních zaměstnání či podílu na černém obchodě ovládaném politickými špičkami jednou z mála možností, jak si vydělat na živobytí. Đukanović nyní ovládá stát takřka plně i politicky a počet Miloševičových věrných se zmenšuje. Ozbrojená konfrontace se očekává každý den.

Bez černobílého pohledu

Stejně jako na ostatní národy bývalé Jugoslávie se nelze ani na Černohorce dívat černobíle. Jejich jednotky se podílely na válce proti Chorvatsku a mnoho příslušníků současné hospodářské elity získalo svůj majetek při drancování okolí Dubrovníku, který černošští dělostřelci důkladně poničili. Aparátčík Milo Đukanović byl na začátku devadesátých let nejmladším evropským premiérem a ruku v ruce s prezidentem Momirem Bulatovičem byli poslušnými vykonavateli bělehradské politiky. Jejich ekonomické zázemí tvořila pašerácká síť cigaret, pohonných hmot a dalšího nedostatkového zboží.

Pro Bělehrad je Černá Hora důležitá z hlediska strategického jako přístup k moři i z hlediska tradičně národního, protože většina Srbů pokládá Černohorce pouze za větev svého národa. Pro nacionalisty typu vůdce Srbské radikální strany Vojislava Šešelje je území Černé Hory integrální součástí Srbska.

Od poloviny devadesátých let ale Đukanović usoudil, že bude pro jeho politickou budoucnost lepší přerušit svazky s Miloševičem. Napomohla tomu jeho roztržka s manželkou Slobodana Miloševiče Mirou Markovičovou. Její strana – Jugoslávská levice (JUL) – tvoří s Miloševičovými socialisty vládní koalici.

Došlo to až tak daleko, že se v roce 1997 rozpadla vládní Demokratická strana socialistů Černé Hory (bývalí komunisté). Đukanović převzal starou stranu a Bulatović, který zároveň prohrál prezidentské volby, si vytvořil menší stranu vlastní. Po zvolení Slobodana Miloševiče svazovým presiden-

tem v červenci 1997 byl Bělehradu věrný Bulatović jmenován do funkce svazového premiéra, aby se vyhovělo dělení funkcí podle ústavy. Toto jmenování však Đukanovićova vláda neuznala, stejně jako začala bojkotovat práci ostatních svazových orgánů, kde nyní sedí Černohorci věrní Miloševičovi.

Za tuto roztržku a vyjednávání se Západem si Đukanović vysloužil nálepku reformátora a liberála, i když jakákoli demokratizace politického života je mu ve skutečnosti cizí. Stejně jako například v roce 1990 v Chorvatsku se Černohorci mobilizují pod jeden prapor ve jméno ochrany národa a neohlížejí se autoritářské metody státního vedení užívané vůči politické opozici.

Referendum jako klacek

Černohorská reprezentace začala podnikat nejradičálnější kroky v hospodářské oblasti a naznačuje tím, kam povede další vývoj. Poté, co loni v létě poslala do Bělehradu návrh na rozvolnění současné federace v konfederaci, zavedla během podzimu jako měnu německou marku, aby se tak ubránila inflačním tlakům centrální banky, která by podobně jako počátkem devadesátých let mohla řešit ekonomickou krizi nekontrolovatelným tištěním peněz. To znamená faktické vykročení směrem k samostatnosti, i když o tomto tématu se více mluví, než se na něm pracuje. Referendum o nezávislosti hrozí prezident Đukanović Bělehradu již dlouho, ale použije ho teprve tehdy, až si bude jist výsledkem a podporou Západu. Ani jedno totiž není v současnosti jisté.

Podle více či méně věrohodných průzkumů je černošská společnost rozdělena na třetiny: jedna pro nezávislost, druhá pro spojenectví se Srby a třetí bez názoru. Miloševičovi věrné obyvatelstvo obývá především severní části Černé Hory tomu by nebylo proti mysli připojení k Srbsku. Situaci ještě navíc komplikuje milion Černošců, který podle nezávislých zdrojů žije v Srbsku (otec samotného Miloševiče byl Černošec). Tato "lobby" je rozdělena na dva tábory a v případě války mezi Bělehradem a Podgoricou by zaručeně přenesla boje či diverzní akce i na půdu samotného Srbska.

Đukanović si není jist výsledkem případného referenda. Navíc existují sílící opoziční strany jako liberálové, kteří samostatnost

Černé Hory hlásají od obnovení politického pluralismu na začátku devadesátých let – a nikde není psáno, že by oni nemohli být se svou skutečně reformní agendou u Černošců úspěšnější.

Problematická pomoc ze Západu

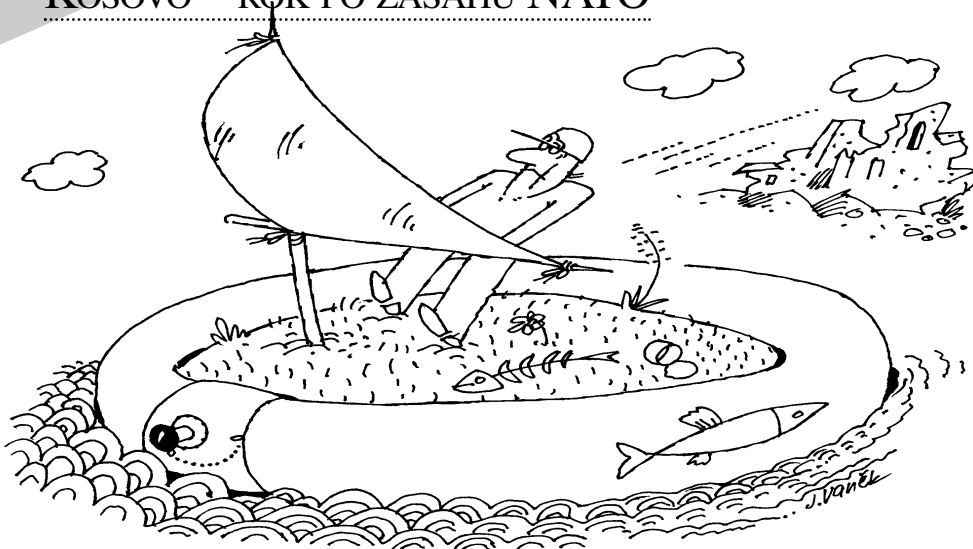
Druhý problém případné samostatnosti představuje postoj mezinárodního společenství, diktovaný pohledem z Bruselu a Washingtonu. Západ dal Podgorici jednoznačně najevo, že v případě konfliktu se Srby ovládanou federální armádou nemohou Černohorci počítat s jinou než morální podporou. Velitel sil NATO v Evropě generál Wesley Clark však během února několikrát Bělehrad varoval, aby se nepokoušel vyvolat nový konflikt. Blokáda černoškosrbských hranic a pohotovost jugoslávské armády v Černé Hoře ze začátku března nenavštěvovaly tomu, že by si Milošević a jeho věrní brali slova velitele NATO k srdci.

Na druhou stranu probíhají od loňského léta intenzivní jednání o hospodářské pomoci Černé Hoře z různých zdrojů, které buď nepodléhají sankcím proti Jugoslávii či z nich byly vyňaty. Loni dostala tato malá země od USA příspěvek ve výši 55 milionů USD, letos žádá již 60 milionů. Pro Bělehrad je to vítaná záležitost k obyčejnému Podgorici ze zaprodanosti Západu. Černohorci navíc operují desítkou zahraničních obchodních zastupitelství, která se mohou mávnutím ruky přeměnit na regulérní ambasády. A vzhledem ke svým obchodním a vyjednávacím schopnostem nejsou bez naděje na úspěch v přilákání různých investic zejména do turistického průmyslu, na němž hodlají v případě nezávislosti stavět svůj rozvoj.

Srbská blokáda od začátku roku značně komplikuje černošské hospodářství, protože země není soběstačná v produkci potravin. Namísto ze Srbska se proto dovážejí potraviny hlavně ze Slovinska a Chorvatska. Je to však dražší a zhoršuje se tím postavení obyvatel s průměrným příjmem, který činí asi 150 německých marek.

Lepší vztahy se sousedy

V neposlední řadě pracují Černohorci, rovněž kvůli Západu, na zlepšení vztahů se svými sousedy. Černošská policie zaznamenává první úspěchy v boji proti pašeráckým cigaretám do Itálie. Pravda, je to poněkud pochybné ve státě, kde řada vládních politi-

ků má na podobných aktivitách jistý osobní zájem.

Černohorci dali najevo snahu dohodnout se s Chorvaty o sporném území u Boky kotorské, základny jugoslávského válečného námořnictva, jejíž vjezd kontrolují právě Chorvati.

A zcela čerstvé je únorové otevření hraničního přechodu do Albánie. Hranice by sice měly být pod kontrolou federálních sil, ale s přimhouřením očí lze řešit i takové věci. Svědčí o tom skutečnost, že zahraniční návštěvníci, zejména novináři, jsou v Černé Hoře vítáni a nepotřebují jugoslávské vstupní vízum.

Co s armádou?

Podstatně složitější je vztah k jugoslávské armádě, jejíž druhý sbor je rozmístěn na území Černé Hory a tvoří stát ve státě plně podřízený bělehradskému vedení. V poslední době se navíc vytvářejí polovojenské jednotky z probělehradských Černohorců.

Djukanović pilně buduje silnou policii a Černohorci sami tradičně vlastní velké množství zbraní, s nimiž dovedou velmi účinně zacházet v členitém horském terénu, takže není pochyb o tom, že případný konflikt by byl možná krvavější záležitostí než čtyřletá válka v Bosně a Hercegovině. Podgorica protestovala proti únorovému jmenování generála Dragoljuba Ojdaniče do funkce svazového ministra obrany po zabitím Černohorci Pavle Bulatovičovi, protože Ojdanič je Srb, a navíc oddaný Miloševićovi.

Druhý sbor čas od času dává najevo, že smí libovolně přerušovat provoz na černohorských mezinárodních letištích, a na armádních základnách se cvičí zvláštní polovojenské jednotky, údajně vojenská policie. A netřeba ani zmiňovat informační boj mezi Bělehradem a Podgoricou, přičemž jistým paradoxem právě je, že zprávy televizních stanic věrných oběma mocenským centřům věnují většinu času popisu práce svých vůdců – Miloševića a Djukanoviče. I to je jeden z důkazů, že do liberalizace a demokratizace má Podgorica stále ještě daleko.

Čekání na záminku

Ze strany Bělehradu lze letos, kdy se v

Srbsku konají místní volby a v celé Jugoslávii mají na podzim proběhnout volby svazové, čekat jakoukoli možnou provokaci, která bude záminkou pro armádu, aby se pokusila převzít moc. Takovými záminkami může být neúčast reformních černohorských politiků ve svazových orgánech či odmítnutí voleb, nebo podpora srbské opozice na způsob, jak to Podgorica předvedla během loňských náletů Severoatlantické aliance. Navíc se z Černé Hory do Srbska dováží opoziční tisk a vysílají odtamtud některé nezávislé stanice.

Z širšího pohledu je Černá Hora v současné době jedním z klíčů situace na Balkáně. Jako v případě Kosova a předtím Bosny po předchozí chorvatské a slovinšské zkušenosti má Západ možnosti, jak zabránit nové balkánské válce. Nelze také přehlédnout Djukanovičovy aspirace na to stát se demokratizátorem celé Jugoslávie a vyvést ji z kruhu etnické nenávislosti a násilí. Napomáhá tomu například vstřícná multietnická politika současné vlády, především rozšiřování vztahů s Albánií, neboť ohniskem potenciálního konfliktu může být albánská menšina. Podobně složitý je vztah k Sandžaku, historické oblasti obývané převážně Muslimy (Bosňáky), o níž se Černá Hora dělí se Srbskem a jež bývá označována za jedno z dalších možných ohnisek konfliktu na území bývalé Jugoslávie.

Udržení reformního kursu v Černé Hoře je důležité také pro stabilizaci situace v sousedním Kosovu. Při troše idealizace by se dala černohorská politika s ekonomickou podporou Západu použít jako příklad pro okolní oblasti, že i na Balkáně lze dělat proevropskou politiku. Hrozí přitom nebezpečí, z něho se pomalu vymaňuje Chorvatsko a dosud je v něm utopena Bosna a Hercegovina: skutečná demokratizace nastane jen při skutečně otevřeném soutěžení politických sil a svobodném šíření informací. To se dosud v Černé Hoře neděje, a bude-li země ohrožena konfliktem se Srbskem, pak se to ani nestane, protože pocit národního ohrožení bude vždy ospravedlňovat autoritářské prostředky vládnutí.

Na vládu, která zasedla do čela Chorvatska po volbách 3. ledna a na prezidenta, který ji následoval za měsíc poté, se v celé Evropě pely novinářské ódy. Demokracie dorazila do Chorvatska, od roku 1990 autoritářského státu. Jen malá pozornost se ale dosud věnovala problémům, které nové muže a ženy na politické špičce čekaly. Rozhodně jich není málo.

Deset v čele Chorvatska stál jeden muž, prezident Franjo Tuđman, a jedna strana, Chorvatské demokratické společenství (HDZ). Nyní má vládu v rukou několik stran a několik vůdců.

Nová chorvatská vláda se skládá ze šesti stran, které spolu až do loňského léta tvořily opoziční koalici. Dvě nejsilnější, sociální demokraté (bývalí komunisté) a sociální liberálové, se od čtveřice menších stran oddělily a do voleb šly sami jako dvoučlenná koalice. Parlamentní volby jejich strategii potvrdily, i když dvoukoalice musela jednat o podpoře se svými bývalými partnery. Zájem na změnách celého politického režimu si vynutil podepsání dohody o spolupráci.

Vyskytl se však problém: prezidentské volby. Dvoučlenná koalice měla mezi sebou dohodu: vůdce sociálních demokratů Ivica Račan bude premiérem. A také se jím stal. Vůdce sociálních liberálů Dražen Budiša bude prezidentem. A nestal se jím. Prezidentské volby překvapivě vyhrál charismatický Stipe Mesić, zkušený politický mator s komunistickou i nacionalistickou minulostí. Mesić kandidoval jako člen malé lidové strany, jež je součástí oné čtyřkoalice malých stran, původně opozičních.

Do koaliční spolupráce je tak už od začátku zaseto semínko nedůvěry, pochybností a vzájemného podezírání. Ivica Račan je bývalý komunist, kterého události rozpadu Jugoslávie a vzestupu nacionalismu zatlačily do pozadí. Nenápadnou prací a deseti lety v opozici však vytvořil z bývalé komunistické strany proevropskou sociálně demokratickou sílu. Ta má teď možnost ukázat své skutečné možnosti ve vládě.

Dražen Budiša je zase dlouholetý disident ještě z doby studentské revolvy na přelomu 60. a 70. let. Za Titovy vlády strávil i nějaký čas ve vězení a jeho postoje by se daly označit za mírně nacionalistické. O získání prezidentského křesla se tento nepřilíhající charismatický a na serióznosti stavící dosud pouze opoziční politik pokoušel už v roce 1992. Do společenství se sociálními demokraty zahrnul jeho stranu jen bývalý společný nepřítel. Tady je možné i přes dohodu o rozdělení moci hledat příčiny budoucích sporů uvnitř vlády.

Stipe Mesić byl naopak úspěšným politikem jak za Titovy éry, kde upadl v nemilost, tak v začátcích Tuđmanova režimu. Stál v čele kolektivní hlavy staré Jugoslávie v okamžicích, kdy se rozpadala. V ro-

Chorvatský skok do nové doby

MARTIN EHL

ce 1994 se rozešel s Tudjmanem, protože se mu nelíbila masivní podpora, kterou Záhřeb poskytoval bosenským Chorvatům.

Potenciálu ke sporům uvnitř koalice je tedy dostatek. Jak naznačují ale první měsíce, bývalý společný nepřítel je – podobně jako na Slovensku – dostatečně stmelujícím faktorem pro začátek nové politické éry. Na vnitrokoaliční intriky zatím našťestí pro ně nemají členové vládního uskupení příliš času. Jejich protivník sice prohrál volby a jeho vůdce je po smrti, který ale ovládá chorvatskou ekonomiku, média a zahraniční politiku.

Kde jsou peníze?

Jedním z předvolebních slibů vítězné koalice byly úspory ve státním rozpočtu. Neutěšená hospodářská situace, rostoucí ceny a stagnující platy, nezaměstnanost, to vše byla témata, která pomohla k vítězství Račanovu a Budišovu politickému směru. Aniž podrobně popsali, kde na to vezmou, slíbili drastické omezení státních výdajů a skutečnou privatizaci, nikoli předávání továren oblibencům jako za Tudjmana.

Jejich počáteční kroky vedly k tomu, aby veřejně ukázali, kam mizely peníze daňových poplatníků. V prvních týdnech nové vlády zatkla policie řadu celostátních i místních ekonomických magnátů, kteří dříve profitovali z podpory politické reprezentace HDZ, nebo přímo byli v jejich řadách. Tak se ocitl za mřížemi bývalý ministr turistického ruchu Ivan Herak, prominentní podnikatel Miroslav Kutle, jehož monopolní tiskařská a distribuční firma prodělávala, osijecký milionář Antun Novalić a další.

Důvod je většinou jediný: zpronevěra peněz. Jedná se přitom o desítky milionů německých marek. Policie případy zatím jen vyšetřuje a už několik vyšetřovatelů se nechalo slyšet, jak jim změna politického klimatu uvolnila ruce v případech, o nichž dávno věděli, ale kvůli politickému krytí provinilců s nimi nic dělat nemohli.

Chorvaté v Bosně

Se zpronevěrou státních prostředků úzce souvisí mezinárodně politický problém: jaký zaujmout postoj k Chorvatům žijícím v Bosně a Hercegovině? Tudjmanův režim je podporoval minimálně 100 miliony dolarů ročně, zajišťo-

val jim občanství, pasy a možnost volit v Chorvatsku. Peníze byly určeny především na bosenskochorvatskou armádu, i když mnoho z nich končilo v kapsách místních bossů a milionářů.

Prezident Mesić dal změnu politiky jasně najevo: i když jsou to Chorvaté, jsou to občané jiného státu a pokračování "penězovodu" do Hercegoviny, kde většina z nich žije, je nemožné. Chorvati tvoří čtvrtinu obyvatel Bosny, podpora ze Záhřebu činila jejich vojenskou složku ale neúměrně silnou a bosenskochorvatští nacionalisté jsou jednou z velkých překážek návratu uprchlíků, především muslimských, do bývalých domovů.

Vzhůru do Evropy!

Ivica Račan i Stipe Mesić přes různost svých povah a odlišnou politickou minulost razí zcela jasný zahraničně politický cíl: vstoupit do evropských institucí, kam kvůli vypjatému nacionalismu a nedodržování lidských práv nemělo tudjmanovské Chorvatsko přístup.

Prvními cíly jsou Rada Evropy, pak mají následovat jednání s Evropskou unií, Severoatlantickou aliancí a dalšími celoevropskými či regionálními organizacemi. Nová vláda si je vědoma, že hlavní překážku tvoří několik set tisíc vyhnaných Srbů z oblastí Krajiny a Slavonie. Zatím jen verbálně dávají noví vládcové najevo, že i když myslí mnohdy ještě v nacionalistických termínech

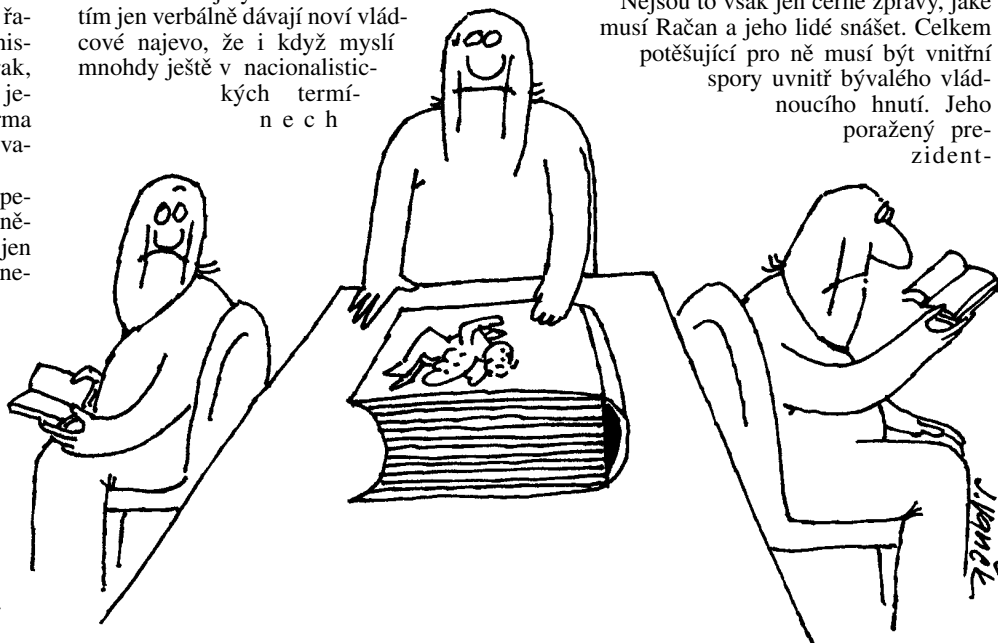
(především Dražen Budiša), tak jsou ochotni se o problému alespoň bavit. Navíc, Mesićova manželka je Srbka, což by mohlo alespoň v symbolické rovině napomoci sblížení obou národů.

Chorvatsko chce být na Balkáně stabilizátorem, nikoli jedním z těch, kteří rozpoutávají konflikty. Začátek nové politiky vůči Bosně tomu nasvědčuje. Komplikace mohou ovšem přijít z jiné strany.

Začátkem března odsoudil Mezinárodní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii (ICTY) bosenskochorvatského generála Tihomira Blaškiče ke 45 letům vězení. Mezi Chorvaty to vyvolalo vlnu odporu proti tribunálu i těm, kteří jeho ustavení iniciovali – politikům v západní Evropě a USA. Neochota spolupracovat s ICTY byla Záhřebu předhazována po celou dobu existence soudu od roku 1993. Šlo o zločiny v Bosně a později v Chorvatsku při vyhánění odbojné srbské menšiny. Všichni obvinění Chorvaté ze zločinů v Bosně tam však nakonec (více či méně dobrovolně) odjeli. Nejvýše postavený Blaškić dostal zároveň i nejvyšší trest, který ICTY dosud udělil. Chorvaté to cítí mezinárodního společenství jako ránu pod pás. A vlnu rozhořčení - otázka přitom je, zda oprávněného - neutišilo ani oznámení premiéra Račana, že jeho lidé objevili nové dokumenty, poněkud umiřující Blaškičovu vinu na masakrech ve střední Bosně, za něž byl shledán vinným.

V Haagu, kde soud sídlí, se neodehrával jen souboj o proevropskou orientaci nového Chorvatska, ale také vnitřní boj o tudjmanovské dědictví, pozice a vinu. Tajné služby byly dosud podřízeny prezidentovy, který má i další značné pravomoci. Ministerstvo obrany je také baštou bývalých vládců. Nová politická garnitura chce přenést většinu rozhodování na parlament, což se zřejmě nebude líbit populistickému Mesićovi. Spor o nové prezidentské pravomoci bude také dalším možným důvodem ke sváru uvnitř vládnoucí koalice.

Nejsou to však jen černé zprávy, jaké musí Račan a jeho lidé snášet. Celkem potěšující pro ně musí být vnitřní spory uvnitř bývalého vládnoucího hnutí. Jeho poražený prezident-

ský kandidát, bývalý ministr zahraničí Mate Granić, už ohlásil svůj odchod ze strany. Ta se rozpadá na soupeřící skupinky, Granić představuje tu umírněnější, bývalý předseda parlamentní frakce HDZ Vladimir Šeks zase tu extrémně nacionalistickou. Mnozí jedinci navíc budou zřejmě vyšetřováni v souvislosti s různými skandály. HDZ rozhodně nečeká růžová budoucnost.

Boj o média

Prubiřským kamenem nové vlády je souboj o masmédiá. Až dosud ovládala více než devadesát procent mediálního trhu vládní (HDZ) nakloněná média. Platilo to takřka stoprocentně o státní televizi a rozhlasu.

Račan nechtěl okamžitě po svém jmenování přijmout demisi ředitele státního podniku HRTV Ivici Vrkiče. Nechtěl tak naplnit chmurné předpovědi svých odpůrců o tom, že jím vedená garnitura chystá masivní odvetu (nejen v médiích). Poté, co televize pokračovala ve svém tendenčním zpravodajství, neprofesionalitě a svým zpracováním kauzy Blaškić způsobila demonstraci proti ambasádě USA v Záhřebu, rozhodl se zakročit.

V parlamentě je připraven nový zákon o televizi, který by měl z této instituce udělat veřejnoprávní podnik. Zároveň by měl umožnit privatizaci třetího kanálu televize, protože v Chorvatsku dosud neexistuje celoplošný soukromý kanál. Do stojatých vod elektronických médií by tak vtrhl uragán. První práce na zákoně a jména nového vedení HRTV však svědčí o tom, že nová vláda si chce televizi zajistit především pro sebe.

To je jeden z mnoha důkazů, že skutečná demokratizace na chorvatskou politiku teprve čeká. Revoluce, která začala v lednu, má ovšem první pozitivní výsledky. Chorvatští voliči poznali, že politickou změnu nemusí nutně doprovázet válka, ani vypjatá nacionalistická propaganda. Ivica Račan a jeho tým dávali už před volbami jasně najevo, že období jejich vlády nemůže být kvůli špatné hospodářské situaci procházkou růžovým sadem. Chorvatští voliči jim také proto dali většinu svých hlasů.

Je ale skutečně otázkou, zda jsou Chorvaté připraveni podstoupit martyrium skutečných privatizací (nikoli předávání podniků prezidentským milcům, jak se dělo donedávna), uzavírání neperspektivních podniků, zda jsou ochotni spolupracovat s nejbližším okolím i se vzdálenější Evropou. Reakce na důležitý proces s generálem Blaškićem napovídají, že po revoluci v nejvyšších patrech politiky bude zřejmě následovat dlouhé a náročné období "drobné politické práce" s nejjistým výsledkem. Strašák nacionalismu může na Balkáně napáchat ještě mnoho škod a země s nestabilní ekonomikou a slabými demokratickými institucemi jako Chorvatsko může znovu podlehnout jeho vábení.

Bosenské drama nekončí

KVĚTA ŠUBRTOVÁ

Když 21. listopadu 1995 na Wright-Pattersonově letecké základně v americkém Daytonu parafovali prezidenti Bosny Alija Izetbegović, Chorvatska Franjo Tuđman a Srbska Slobodan Milošević Rámcovou dohodu o mírovém uspořádání Bosny a Hercegoviny, přineslo to úlevu, nikoli však euforii. Ještě než zcela skončila tříapůlletá krvavá řež, která v bosenském případě provázela rozpad bývalé Jugoslávie, bylo jasné, že uvést 150 stran textu, 102 map a 11 příloh – tedy celý komplex dokumentů předzřívající Dayton – v život, nebude nijak snadné. Přesto jen málokdo tušil, co všechno mírové uspořádání v Bosně a Hercegovině znamená, jak mimořádně obtížný úkol si mezinárodní společnosti, jež na sebe vzalo roli garanta bosensko-hercegovského urovnání, přiřklo.

Možná to bylo i proto, že v prvním nadešením nebylo tak obtížné získat první voj šedesátitisícového mnohonárodního kontingentu (IFOR) pod velením NATO k prosazení mírové smlouvy. Že OSN, OBSE i četné další vládní i nevládní mezinárodní a národní organizace byly připraveny nasadit do regionu dostatečné množství kvalifikovaných a odhodlaných lidí. Ti všichni si pak v prvním šoku z toho, co v Bosně a Hercegovině viděli, v návalu povinnosti a úkolů pořádně neuvědomili, jak rozsáhlé a dlouhodobé úkoly je čekají. Vždyť v samém prvopočátku realizace daytonských dohod šlo především o mír, či konkrétně o příměří, o odpoutání válčících stran od sebe a jejich (těžkých zbraní se týkající) odzbrojení. Což při únavě vojáků i civilistů z dlouhotrvajícího konfliktu nebyl zas až tak nad lidský úkol. Rovněž vytyčení a demilitarizace čtyřkilometrového pásu kolem vnitrobosenské hranice, která v podstatě kopírovala aktuální stav na bojištích, nebylo příliš obtížné. Alespoň v porovnání s prosazením a kontrolou realizace daytonských dohod v civilní oblasti.

Těžký porod jednoho státu

Nikoli týdny či měsíce, jak mnozí věřili či doufali, ale fakticky trvalo léta, než Bosna a Hercegovina (BaH) a její dvě Daytonem ustavené součásti – muslimsko-chorvatská Federace Bosna a Hercegovina (FBaH) a Republika srbská (RS) – získaly své základní instituce. V poměrně homogenní a takřka etnický vyčištěné RS to zdánlivě nebylo složité, nicméně četné osobnosti, které se zde dostaly do vedení, byly a zůstávají nejen pro okolí, ale i pro druhou část státu naprosto nepřijatelné (první bosenskosrbský prezident a válečný zločinec Radovan Karadžić, či nedávno ultranacionalista Nikola Poplašen). Horší už to bylo

v dlouho zcela „rozklížené“ FBaH, kde se například přes dva roky nedařilo zrušit zakázanou chorvatskou »Republiku Hercegovina-Bosna«. Nejhorší situace však byla v celobosenském měřítku. Tam musel svět nejen instituce či hlavní atributy státu, ale třeba i poznávací značky aut buď sám instalovat, nebo jejich znaky, podobu a především fungování Bosně a Hercegovině vnutit. Mezinárodní civilní správa tak například stála za fungováním kolektivní hlavy státu – tříčlenného (a třítetnického) předsednictva, stejně jako za fungujícím celobosenským parlamentem, jež nedokázaly zabezpečit ani dvoje parlamentní a prezidentské volby. Bosně a Hercegovině tak byly postupně rovněž „vnuceny“ vlajka, státní znak, hymna (pro jistotu beze slov), cestovní pasy, bankovky (a s nimi i jednotná měna), centrální banka a mnoho dalších věcí, bez nichž jednotný stát – federacemůže existovat. A ještě něco. Nejen státní orgány, ale i některá města či oblasti, ty, které byly původně národnostně velmi rozmanité, vyžadovaly a podnes vyžadují zvláštní mezinárodní dohled a péči, neboť realizovat v nich původní záměry se nepodařilo a dosud nedaří. Metropole Sarajevo, která má být otevřeným městem v muslimsko-chorvatské federaci, je v drtivé míře muslimská a dílem chorvatská Srbové, z nichž většina odešla záhy po podpisu Daytonu, žijí v několika předměstských sídlišťích jen v malé míře a v ostatních částech města je lze spatřit jen zřídka. Mostar, kde dlouhé měsíce ba roky docházelo k recidivám násilí a nepokojům, se sice v posledním období zklidnil, avšak přejít přes mosty nad řekou Neretvou, které spojují nadále rozdělenou muslimskou a chorvatskou část města, se odváží jen nemnozí. A o návratu mostarských Srbů donedávna nikdo vážně neuvažoval. Největším oříškem pak bylo (a nesporně ještě do značné míry je a bude) severobosenské Brčko a s ním spojený pět kilometrů široký koridor, který spojuje obě části bosenské Republiky srbské. Status šestého největšího bosenského města, jež před válkou obývali převážně Muslimové, dobyli, etnický vyčistili a ovládli Srbové a které bylo v Daytonu dáno pod mezinárodní správu, měla určit mezinárodní arbitráž nejpozději v únoru 1997. To se však nestalo, neboť rozhodnout o městě, na které si činila nárok obě etnika, bylo v křehké situaci až příliš výbušné. A tak po dalších odkladech, jimž nezabránila ani skutečnost, že po místních volbách v roce 1997 se orgány města přece jen staly částečně multietnickými, bylo nakonec o osudu Brčka rozhodnuto až letos v únoru. V březnu pak na základě mezinárodního arbitrážního rozhodnutí bylo Brčko v přítomnosti šéfy americké diplo-

macie Madeleine Albrightové prohlášeno za samosprávný neutrální okres s vlastní multietnickou správou, spadající pod pravomoc celobosenských úřadů.

Etnická zášť bez hranic

Nejen v Brčku či Mostaru, ale prakticky v celé Bosně a Hercegovině po celou dobu přetrvávala a bohužel dál přetrvává mezietnická zášť. Zčásti je pochopitelná, neboť po tříapůlleté vřavě v zemi nenajdete rodinu, která by konfliktem nebyla postžena, v níž někdo během války nezahynul či nepřišel o všechno. Najdete zde jen těžko někoho, kdo by neměl důvod ke mstě či k obavám z ní. Specifikem posledních balkánských válek a konfliktů totiž bylo především to, že ve velké míře nebyly „anonymní“, soused zde dokázal zavraždit, mučit a nejčastěji vyhnat souseda. Válečné události v Bosně a Hercegovině a bohužel i v sousedním Chorvatsku, především v tzv. srbské Krajině, způsobily nevídané přesuny obyvatelstva – jen v Bosně dvoumilionovou vnitřní a zahraniční emigraci. Nezřídka se takto „stěhovala“ celá města, například z Prijedoru a okolí „zmizeli“ takto téměř všichni Muslimové do nedalekého Sanského Mostu, naopak Srbové uprchli ze Sanského Mostu do Prijedoru.

A přestože daytonské dokumenty mezi hlavními body zakotvují právo všech uprchlíků – ať ze zahraničí či z jiných částí BaH – na návrat do svých předválečných domovů, situace v tomto ohledu byla a zůstává tristní. Jistě, desetitisíce utečenců z Evropy (a dlužno říci, že především z Německa) i odjinud ze světa se již do země vrátili (loni to bylo 90 tisíc osob). Mnozí z nich však nikoli na stejné místo, odkud v zájmu záchrany holého života před lety uprchli, protože tyto návraty jsou nezřídka vyloučené či velmi obtížné. Dokonce z více důvodů. Předně to stále ještě není bezpečné, zejména chce-li se třeba Muslim vrátit do míst v Republice srbské. Vojáci v silách SFOR mohou hodiny vyprávět, jak musí chránit ty Muslimy, kteří se začínají vracet a s mezinárodní pomocí začínají znovubudovat své domy v kdysi výstavném, za války však se zemí srovnaném Hambarene či Kozaraci. Musí dokonce chránit zaměstnance, materiál a práci německé firmy, která v Kozaraci buduje domy pro muslimské navrátilce nedaleko od bývalé školy, v níž však již od konce války žijí přes tisíc Srbů. A pak je tu ještě něco, Srbové, kteří se v opuštěných domech či bytech muslimských utečenců zabydleli, se na rozdíl od muslimského a chorvatského obyvatelstva povětšinou nehodlají vracet do FBaH, tvrdí, že jim stačí a vyhovuje území „jejich“ Republiky srbské. Tím však, spolu s desetitisíci Srbů z chorvatské Krajiny, blokuje řadu objektů, takže Bosňáci (jak si Muslimové oficiálně říkají) nemají kam jít, protože mají pro nešťastný osud „těch konkrétních druhých pochopení“. Ovšem všechna etnika k sobě nadále chovají epřátelství, přiznávají, že nejsou dosud ochotna a schopna plnohodnotného soužití, pouze snad dokáží „žít vedle sebe“. Na čemž se kromě výše zmíněného podílejí nacionalističtí politici, hrající

na strunu náboženské a národnostní nesnášenlivosti. Bohužel žádné z dosavadních parlamentních a prezidentských (1996 a 1998), ba ani komunálních voleb (1997 a duben 2000) nepřinesly zásadní mocenské změny v neprospěch nacionalisticky orientovaných stran. Ovšem k etnické zášti a netoleranci přispívají i další okolnosti.

Ekonomický boom se nekonal

Mezi nimi na čelném místě je hospodářská a sociální situace v zemi a jejích částech. Zcela zdevastovaná Bosna a Hercegovina se sice za mezinárodní pomoci částečně pozvedla z troskek, nicméně jde o velmi nerovnoměrný vývoj v prostoru i čase. Velká města, a především Sarajevo, kde mnoho lidí užívá sféru služeb a kde je vyšší koncentrace státních či místních úřadů, nebo i severobosenská nížina a tedy zemědělské oblasti jsou na tom nyní podstatně lépe. Naopak nedobrá hospodářská situace byla a dosud je v menších městečkách, ve vsích v chudých horských a podhorských oblastech i ve velkých městech, kde obživu lidem před válkou poskytoval především nyní prakticky neexistující těžební, těžký a zbrojní průmysl (od jugoslávsko-sovětské roztržky na konci čtyřicátých let, kdy prezident Tito odstěhoval ve strachu před Stalinem zbrojní průmysl co nejdále od sovětských hranic, se Bosně a Hercegovině oprávněně přezdívalo „zbrojnice Evropy“).

A ačkoli do Bosny a Hercegoviny proudila a proudí mezinárodní materiální a finanční pomoc a poslední dobou stále více rovněž zahraniční investice – jen do konce minulého roku to byly prostředky v hodnotě přesahující 5,2 miliardy dolarů, nedostávají se vždy tam, kde je jich nejvíce zapotřebí a kde by byly nejlépe využity. Ve snaze potrestat Republiku srbskou za zvolení některých již zmíněných politických předáků i za neochotu aktivně se účastnit práce v celobosenských institucích šla do nástupu premiéra Dodika do RS pouhá 2 procenta z celkové pomoci, takže úroveň obou částí země byla diametrálně rozdílná. Například v důsledku toho se poválečná devadesátiprocentní celobosenská míra nezaměstnanosti snížila ve FBaH za tři roky na 35 procent, v RS zůstalo ve stejnou dobu nezaměstnaných o deset procent více, a rovněž důchody a sociální dávky jsou ve federaci výrazně vyšší než v srbské části země. Stále přetrvává rozdíl mezi množstvím pomoci poskytované FBaH a RS, přičemž Republika srbská by i při obrácení tohoto trendu měla co dohanět. Vyrovnaní podmínek v obou částech státu proto není v dohledu, se všemi důsledky, které nerovnováha přinese a může způsobit.

Hospodářský boom, který by přišel sám od sebe nebo jako „dar shůry“ od mezinárodního společenství, se v Bosně a Hercegovině prostě nekonal a nekoná. Předpokládané hospodářské (ba dokonce politické) reformy se zčásti nezačaly realizovat, zčásti uvízly buď zcela na počátku, či někde uprostřed. Velké množství peněz doslova pohltily korupce a organizovaná zločinnost. Nikoli náhodou vstoupil v den nedávných komunálních voleb v celé zemi v platnost

zákaz, aby poslanci zastávali vedoucí funkce ve firmách s více než čtvrtinovou účastí státu. Zatím však není síly, která by zabránila korupci, pašování a bušení šedé ekonomiky, prorůstání zločinu do hospodářských a politických špiček.

Obstojí pouze komplexní řešení

Domácí scéna si totiž na tento pohodlný „způsob obživy“ – umožněný i nedokonalostí daytonských dohod, které nemohly být ničím jiným než kompromisem dosaženým navíc bez větších zkušeností s tím, co všechno urovnání tak rozvrácené země i lidí znamená – lehce zvykla. A nehodlá se jej zřejmě snadno vzdát. Nemá pro to zatím důvod. Jednotky SFOR, mezinárodní policejní sbor, ba ani Vysoký komisariát pro civilní záležitosti v Bosně a Hercegovině nemají k postihu obdobného chování mandát, nato pak síly. Kromě toho obdobných praktik není ušetřeno ani nejbližší okolí, především Srbsko a Chorvatsko, a tak proč by se měla právě Bosna vymykát z „obvyklého“ rámce? Tím spíše, že sousedé, kteří nesli hlavní díl spoluviny na rozpoutání bosenské války a zároveň se účastnili jejího ukončení, byli ještě dlouhou dobu nedílnou součástí poválečného života Bosny a Hercegoviny.

Především Tudjmanův Záhřeb – neboť Bělehrad měl tolik problémů sám se sebou (Kosovo), že na výrazné zásahy a ovlivňování bosenského dění záhy nestačil – až donedávna výrazně ovlivňoval bosenskou scénu. Bohužel negativně, když více či méně veřejně vyvíjel činnost proti muslimským partnerům a rozbíjel tak a oslaboval federaci. Tudjmanova smrt a vítězství chorvatské opozice v parlamentních i prezidentských volbách signalizují nejen konec jednostranné nacionalistické podpory bosenským Chorvatům a úplné urovnání vztahů Záhřeb–Sarajevo, ale i možnost návratu krajinských Srbů do Chorvatska, čímž by se Bosně a Hercegovině (tam jich v srpnu 1995 prchlo nejvíce) výrazně ulevilo. Pokud pak v nejbližší době bude chorvatský vývoj následovat i dosud bohužel pod kuratelou Miloševićova režimu se nacházející bývalá Jugoslávie – a zejména její hlavní součást Srbsko, pak by se nejen bosenské urovnávání, které zatím postoupilo jen do půli cesty, mohlo všestranně rozvinout a značně urychlit.

Na Balkáně, a zejména v prostoru bývalé Jugoslávie je – jak známo – vše úzce spjato se vším. A proto pozitivní zvrát a vývoj v jedné jeho části nesporně příznivě ovlivní dění v části druhé. Navíc po Miloševićově neodvratném, a snad i brzkém pádu by konečně mělo dojít na plnou realizaci Paktu stability pro jihovýchodní Evropu. Onoho projektu hospodářské obnovy a demokratizace celého regionu, bez nějž mír, bezpečnost, stabilita a prosperita Balkánu, a tím i Evropy není možná a nebude nikdy trvalá.

Řecko-turecké oteplování

JAROSLAV BUREŠ

Mezinárodní sdělovací prostředky s velkou pozorností sledovaly nový obrat v řecko-tureckých vztazích na pozadí významných událostí z počátku letošního roku. Nejprve řecký ministr zahraničí Jorgos Papandreu – jako první šéf řecké diplomacie po 38 letech – navštívil ve dnech 20.–21. ledna Turecko. Dva týdny poté (tj. 5. února) jeho návštěvu opětoval turecký ministr zahraničí Ismail Cem. Byla to první návštěva ministra zahraničních věcí Turecka v Řecku po čtyřiceti letech. Nešlo o symbolická gesta; během návštěv bylo podepsáno celkem devět smluv o spolupráci v různých oblastech a byla předložena řada dalších iniciativ.

Precedenty vzájemné spolupráce

Podobných mírových procesů bylo ve 20. století několik. Je zajímavé, že byly zahájeny často po maximálním vyhocení bilaterálních vztahů (řecko-turecká válka 1922–23, spory o těžbu nerostů v Egejském moři v polovině 80. let, spor o skalnaté ostřívky Imia-Kardak v roce 1996). Tyto nenadálé obraty lze vysvětlit tím, že obě země mají obavy, aby proces vzájemného zastrašování za účelem prosazení vlastních cílů nepřerostl v určitém momentu ve vyčerpávající, nákladnou válku, která by je jen poškodila. Někdy však byl v pozadí oteplování vztahů i společný nepřítel. Ve 30. letech se Turecko a Řecko spojily v kontextu společného odporu proti italské politice „mare nostrum“. V padesátých letech zase sblížily obě rivalské země obavy ze sovětského pronikání na jih, a proto uvítaly Trumanovu doktrínu. Tentokrát je třeba chápat vzájemné oteplení vztahů v kontextu s plánovaným členstvím Kypru v EU a úsilím Turecka získat kandidátský statut na členství v EU, jež bylo naplněno rozhodnutím helsinského summitu v prosinci 1999.

Periody spolupráce ve 20. století byly kratší než období nepřátelství. Ve 30. letech řecký premiér Venizelos a Atatürk – dříve dva nesmiřitelní nacionalističtí vůdci – uvedli do pohybu rozsáhlý proces usmíření a spolupráce, zahájený podpisem Smlouvy o přátelství v roce 1933. Byla podepsána řada významných bilaterálních smluv (např. smlouvy o stanovení vodního režimu na řekách Marica a Evros, konvence o definitivní výměně obyvatelstva, clearingové dohody, komerční a platební, kompenzační dohody atd.). Tento pozitivní proces neupadl v zapomnění a J. Papandreu během své letošní návštěvy v Turecku oficiálně několikrát citoval slova expremiéra Venizelose o potřebě posílit pluralistickou, demokratickou vládu cestou bilaterální spolupráce ve všech oblastech.

Další významná kapitola řecko-tureckého sblížování začala po vypuknutí studené války a vzniku bipolárního mezinárodního

systému koncem 40. let. Pocit ohrožení Sovětským svazem a jeho spojení uspořádal členství Řecka a Turecka v NATO (1952). Pokusy o realizaci tzv. Balkánského paktu za účasti Řecka a Turecka, či dokonce iniciativy řeckého premiéra N. Plastirase na vytvoření řecko-turecké unie nebyly sice úspěšné, ale celý nový řetězec smluv (většina z nich je dodnes platných) mezi oběma státy v období let 1949–55 spouštěl tento pozitivní trend.

Vznik kyperské krize v polovině 50. let, související s hledáním nového státoprávního statutu pro nezávislý Kypr, vyhroutil vztahy mezi oběma zeměmi do té míry, že tento stav přetrvává až do současnosti. Po turecké invazi na Kypr, která měla zabránit enosis (sjednocení) Kypru s Řeckem, se aktivovaly egejské spory o pobřežní šelf, šířku pobřežních vod a vzdušného pásma. V roce 1984 dokonce Řecko přijalo novou vojenskou doktrínu, podle které Turecko, a nikoli země Varšavské smlouvy jako doposud, se stalo největší hrozbou pro řeckou bezpečnost.¹¹⁾

Další pokus o komplexní řešení krize řecko-tureckých vztahů, tzv. „davoský mírový proces“ (1988–92), byl prozřavě oddělen od „neřešitelné“ kyperské otázky. Davoský proces byl veden shora a opíral se pouze o charisma tehdejších vůdců A. Papandrea a T. Özala, a tudíž objektivně nemohl mít dlouhodobějšího trvání. Özalova a poté i Papandreova smrt, malá podpora ovyvatel a v neposlední řadě i nechuť státní byrokracie pokračovat v procesu sblížování vedly k jeho ukončení. Dokumenty schválené během davoského mírového procesu na přelomu 80. a 90. let měly sloužit jako základ pro další jednání. Není náhoda, že proces byl zásluhou generálního tajemníka NATO v červnu 1998 částečně obnoven, když Řecko i Turecko souhlasily s naplňováním dvou klíčových davoských dokumentů, sjednaných v roce 1988, jako základnou pro prosazení opatření na posílení důvěry a bezpečnosti. V jednom ze dvou dokumentů – Memorandu o porozumění – se

obě strany zavázaly vzájemně respektovat svou suverenitu, územní integritu, právo využívat volné moře a mezinárodní vzdušný prostor. Dokument rovněž obsahoval postup při pořádání vojenských cvičení, aby nedošlo k vzájemnému střetu ve vzduchu a na moři. Davoský dokument nazvaný Směrnice pro předcházení nehod a incidentů na volném moři a v mezinárodním vzdušném prostoru upřesňoval předchozí memorandum a reguloval vojenské a jiné aktivity v Egejském moři tak, aby byly v souladu s mezinárodním právem.

Řecký ministr během své letošní návštěvy v Turecku navrhl, aby proces spolupráce a usmíření navazoval na dokumenty přijaté v rámci tzv. davoského mírového procesu, což Turecko odmítlo.²²⁾ Důvody měly pravděpodobně vnitropolitický charakter. Turecko vzápětí navrhlo vlastní balík iniciativ na zmírnění napětí.

V souvislosti se sporem o skalnaté ostřívky Imia-Kardak byla předložena další klíčová iniciativa. V roce 1997 přijali premiéři obou zemí Simitis a Demirel tzv. madridský dokument. Obě země se v něm zavázaly usilovat o podporu bilaterálních vztahů založených na:

- oboustranném závazku míru a bezpečnosti a pokračujícím rozvoji dobrých sousedských vztahů;
- vzájemném respektování suverenity;
- respektování principů mezinárodního práva a mezinárodních dohod;
- respektování vzájemných legitimních a životních zájmů v Egejském moři, které mají velký význam pro bezpečnost a národní suverenitu obou zemí;
- závazku zdržet se jednostranných aktů, a vyhnout se tak konfliktům způsobeným špatným vzájemným chápáním;
- závazku řešit spory mírovými prostředky na základě společného jednání a bez užití síly či hrozby silou.

Dokument v této podobě spíše vyhovoval řecké straně, protože splnil klíčové požadavky řecké zahraniční politiky ve vztahu k normalizaci vztahů s Tureckem. Je známo, že Řecko podobné návrhy už v minulosti předložilo. V roce 1976 byl navržen pakt o neútočení a v roce 1992 zase smlouva o přátelství a spolupráci, obsahující dodatek o závazku neútočení. T. Coulombis, přední řecký odborník na balkánskou problematiku, vidí v dokumentu velmi užitečný nástroj pro řešení nejen egejských sporů a kyperské otázky, nýbrž i nástroj k zásadnímu posílení stabilizační role západních států v regionech, jako jsou Balkán, východní Středomoří a Egejské moře.³³⁾ V textu madridského dokumentu není zmínka o potřebě vést následný dialog. Přesto se v tomto kontextu rozběhly tři paralelní procesy, v jejichž rámci se madridské principy začaly využívat v praktické diplomacii a politice.

Iniciativa na vytvoření skupiny expertů („komise moudrých mužů“) v rámci EU měla připravovat procedurální návrhy, jež by usnadnily posouzení otevřených problémů v legálním rámci rezolucí a mezinárod-

ního práva. Byla předložena během holandského předsednictví EU v první polovině roku 1997. Po lucemburském summitu EU v roce 1998 se snažila turecká strana oddělit iniciativu od předsednictví Unie a upřednostňovala mírové aktivity USA a NATO. Celý proces se pak dočasně zastavil a obě strany se obviňovaly z jeho narušení.⁴⁴ Ministr Papandreu během letošní návštěvy vyjádřil zájem, aby „komise moudrých mužů“ obnovila svou činnost. Rovněž turecká strana nemá v současné době zásadní výhrady vůči této komisi. Úspěšný summit EU v Helsinkách, jenž přiznal Turecku statut kandidáta EU a obnovil politický dialog zmrazený na počátku roku 1998, zvýšil zájem Ankaru o zprostředkovatelskou roli v Unii.

Kyperský problém zatěžuje vztahy

Přímá jednání probíhající pod hlavičkou OSN – s cílem řešit kyperský problém – jsou tradičně považována za hlavní zdroj sváru mezi Tureckem a Řeckem. Generální tajemník OSN Kofi Annan je přesvědčen, že současná fáze uvolnění řecko-tureckých vztahů znamená velmi pozitivní signál pro jejich další průběh. Úsilí se zaměřuje na to, aby komplexní řešení kyperské otázky mohlo být nalezeno již tento rok.⁵⁵ Papandreu u příležitosti zasedání Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě v Istanbulu (3. 10. 1999) navrhl, aby Řecko i Turecko nechaly obě kyperské komunity jednat svobodně a bez zasahování a pouze jim pomáhaly při hledání řešení, což zatím nenalezlo u turecké strany příznivou odezvu. Pozitivním krokem je demilitarizace ostrova (iniciativa kyperského prezidenta Cleridise). Stačí připomenout, jak zablokování turecké kandidatury po lucemburském summitu EU (prosinec 1997) negativně ovlivnilo kyperský problém. Denktašova iniciativa na vytvoření kyperské konfederace (popřípadě unie dvou států) či uzavření asociací dohody mezi kyperskými Turky a Ankarou tehdy podstatně zkomplikovaly vyhlídky na řešení.

Druhé kolo ženevských rozhovorů obou kyperských vůdců (únor 2000) Denktaše a Cleridise nepřineslo nic nového. Denktaš nadále trval na konfederaci a uznání nezávislosti jednostranně vyhlášené Severokyperské turecké republiky (SKTR). Kyperští Řekové sice znovu požadovali vznik bizonálního a bikomunitního federalizovaného Kypru v EU ohroží budoucí postavení partnerské komunity kyperských Turků a proměnění je v pouhou menšinu. Pochopitelně by se tím oslabil platnost tzv. Garanční dohody. Řecko a Turecko jako garanční mocnos-

ti budou moci stěží přednostně zasahovat do záležitostí členského státu EU, což bude nevýhodné obzvláště pro nečlenské Turecko. Kyperští Turci se obávají, že Kyperská republika se bude po vstupu do EU zasazovat o rozbití bizonality a o revizi platné kyperské ústavy. Není jasné, do jaké míry současný kandidátský statut Turecka po helsinském summitu a perspektiva jeho členství změní tradiční podporu Ankaru dosavadní neústupnosti jejího turekokyperského chráněnce Denktaše, jenž se může stát pro turecké politiky ve změnách podmínek přítěží. Každopádně dobrých vztahů s Řeckem – coby jedné z podmínek EU pro perspektivní členství v EU – nelze dosáhnout bez předchozího vyřešení kyperského problému.

Denktaš rovněž odmítal podíl kyperských Turků na jednáních s EU před dosažením plného členství Turecka a po vytvoření konfederace, což vyvolalo negativní ohlas v EU i USA. Papandreu se proto snažil během své letošní návštěvy v Turecku přimět Denktaše k tomu, aby pochopil význam a výhody většího zapojení kyperských Turků do procesu přistoupení pro turecké zájmy. Některé z jeho argumentů byly lákavé. Kyperští Turci získají vstupem Kypru do EU zastoupení v Evropské komisi, Evropském parlamentu a Radě ministrů. Turečtina se stane oficiálním jazykem Unie, která si začne postupně zvykat na Turecko coby islámskou zemi. Řecko slíbilo i aktivní podporu tureckému vstupu do evropských struktur a vstřícnost např. při schvalování pomoci a vytváření podpůrných fondů. Objevil se návrh na vytvoření řecko-turecké pracovní skupiny, která by pravidelně konzultovala iniciativy a problémy vázané na členství Turecka v EU. Nabízí se spolupráce na různých společných programech a existuje možnost využívat strukturální fondy. Znepřátelené komunity na Kypru uklidní fakt, že EU bude přísně dohlížet nad dodržováním lidských práv a práv menšin prostřednictvím svých institucí (Evropský parlament, Rada, Evropský soudní dvůr a Evropská komise).⁷⁷

Obavy Turecka, že vstup Kypru do EU změní řecké chování a pomůže vytvořit nový protiturecký blok Řecka a Kypru v rámci Unie přesto přetrvávají. Turecko nemůže po helsinském summitu ovlivňovat tento proces, a proto se alespoň pragmaticky snaží, aby jej využilo pro naplnění vlastních cílů a zájmů. Je pravděpodobné, že se obě země budou snažit v první fázi oddělit normalizaci vztahů od složité kyperské otázky.

Nová fáze oteplení

Po krizi Imia-Kardak a lucemburském summitu Turecko podporovalo iniciativy NATO a USA na posílení bezpečnosti a samo připravilo několik podobných návrhů. Významná byla iniciativa generálního tajemníka NATO, která posoudila možnosti pro snížení napětí a opatření na posílení důvěry v egejské oblasti. Spojené státy se soustředily na pomoc při uzavření bilaterálního

paktu o neútočení mezi Řeckem a Tureckem.

Turecký ministr zahraničí Cem přednesl na tiskové konferenci v průběhu své nedávné návštěvy v Athénách další iniciativu na posílení bezpečnosti, která by navazovala na davoský mírový proces, madridskou deklaraci a další iniciativy. Jednalo se o devítibodový balík opatření na posílení důvěry: vytvoření společného výboru pro otázky bezpečnosti; snížení počtu samostatných řeckých či tureckých vojenských cvičení; vzájemné návštěvy námořních flotil v přístavech obou zemí; přelety letadel bez výzbroje; společné vojenské manévry; zlepšení spojení a komunikace mezi řeckými a tureckými vojenskými letadly.⁸⁸ Iniciativa zapadá do dlouhodobější koncepce Severoatlantické aliance i USA, zaměřené na upevnění jižního křídla NATO.⁹⁹ Má za cíl předcházet ozbrojenému konfliktu mezi členskými zeměmi Aliance.

Výsledky obou recipročních návštěv ministrů nepříspěly ke konkrétnímu řešení tzv. egejských sporů.¹¹⁰⁰ Obě strany se i nadále striktně drží své vize řešení, která vycházejí z odlišných výkladů mezinárodního práva a platných smluv. Rozsáhlost a složitost tématu nedovoluje blíže osvětlit jejich postoje k řešení egejských sporů. Neústupnost je zdůvodňována nejčastěji bezpečnostními národními zájmy obou zemí. Turecko obecně preferuje bilaterální jednání o celém balíku egejských problémů najednou. Řecko je ochotno jednat pouze o problematice pobřežního šelfu, kterou je přiraveno předat k posouzení k Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu. Ministr zahraničí Cem navrhl bilaterální jednání alespoň o pobřežním šelfu, ale socialistická vláda to nemíní přijmout s ohledem na své voliče, jejichž značná část by takový krok rozhodně odsoudila.¹¹¹¹ Řecký požadavek na řešení egejských problémů v rámci Mezinárodního soudního dvora je silně podporován v rámci EU, která naléhá na obě země, aby spory předaly nejpozději do roku 2004 k posouzení Haagu. Pozitivní je fakt, že Turecko v současné době začalo uznávat řešení na půdě Mezinárodního soudního dvora alespoň jako jednu z možných variant řešení. Cem během své návštěvy v Řecku hovořil o nezbytnosti přistupovat k řešení sporů obecně na základě příslušných článků Charty OSN.

Je málo pravděpodobné, že by oteplování vztahů začalo právě řešením egejských sporů, ale užitečná budou i gesta dobré vůle a smíření, potřebná pro vytvoření příznivé atmosféry a pro překonání tradiční nedůvěry. Mezi ně lze zařadit nedávný výrok tureckého premiéra Ecevita, že Turecko nemá na Řecko žádné teritoriální požadavky.¹¹²² Předchozí turecké vlády v souvislosti s krizí Imia-Kardak, Gavdos zmiňovaly „šedé zóny“ v Egejském moři, tj. stovky ostrovů, ostrůvků a skalisek nepatřících nikomu, ačkoli v současnosti spadají pod svrchovanost Řecka. Podobné gesto dobré vůle se očekává i od řecké strany ve vztahu k rozšíření teritoriálních vod a vzdušného prostoru.

Oteplení vzájemných vztahů bude mít nepochybně vliv na příznivější životní podmínky turecké menšiny v západní Trácii či řecké menšiny v Turecku a ekumenickou činnost řeckého patriarchátu v Istanbulu. Význam problematiky menšin zdůraznilo setkání Papandrea s patriarchou řecké ortodoxní církve Bartolomějem I., který rovněž pozhnal mírovému procesu. Řecko má v současné době zájem zřídít konzulát v černomořském Trabzonu, který je považován za kulturně-historické centrum pontských Řeků.1133

Rovněž turecký ministr zahraničí Cem se setkal s muftím tráckého Xanthi a Komotini, jimž slíbil zlepšení podmínek. Turecko má jako multietnický a multikonfesionální stát obavy z politických aktivit některých tureckých etnik. Z těchto důvodů i nadále odmítá přiznat Kurdům statut menšiny s odvoláním na lausannskou smlouvu z 20. let, která je jako menšinu nezmiňuje. Poukazuje na neurčitě vymezení pojmu menšina v rámci EU i mezinárodním právu. Poněkud svérázné představy o obsahu pojmu menšina na Balkáně jsou obvyklé. Řecko si uvědomilo citlivost, s níž přistupuje Turecko k této problematice, a nechce zatahovat problematiku kurdské menšiny do mírového procesu mezi oběma zeměmi. Situace byla velmi vyhrocená. Ještě před rokem turečtí strategové vážně uvažovali o vedení „dvaapůlleté války“, tj. současně proti Řecku, Sýrii a vzbouřeným tureckým Kurdům.1144

Zvláště američtí politologové, politici i diplomaté se domnívají, že odrazovým můstkem pro překonávání vzájemné nesnášenlivosti může být intenzivní hospodářská spolupráce a vzájemné investice (tj. různé teorie neofunkcionalismu). Zdá se, že tento přístup začíná převládat při určování taktiky, jak zlepšit vztahy mezi Řeckem a Tureckem.

Nejnovější oboustranný proces začal už v polovině roku 1999 výměnou dopisů mezi ministry zahraničí obou zemí Cemem a Papandreem. Oba politici následně souhlasili se schůzkami vysokých ministerských úředníků, kteří by projednali možnosti spolupráce v nejrůznějších oblastech.

První kolo řecko-tureckých rozhovorů za účasti vysokých ministerských úředníků se uskutečnilo koncem července 1999 střídavě

v Athénách a Ankaře. Druhé a třetí kolo se konalo v září (Ankara) a říjnu (Athény). Byla uzavřena dohoda o vytvoření kontrolního výboru a vytvořeno šest pracovních skupin pro přípravu příslušných dohod. Byl rovněž vypracován plán spolupráce z hlediska obsahového i časového. Řídicí výbor se sešel v prosinci 1999 a označil vývoj vztahů Řecko–Turecko za uspokojivý a nadějný. Čtvrté kolo se uskutečnilo v prosinci 1999 po helsinském summitu a jeho účastníci se zavázali předložit výsledky jednání ministrům zahraničních věcí k posouzení. Další kolo následovalo už v lednu 2000 a příští se plánuje na červen letošního roku.

Konkrétním výsledkem činnosti pracovních skupin byla příprava devíti dohod o spolupráci, které podepsali ministři zahraničních věcí během svých recipročních návštěv koncem ledna a začátkem února 2000. Jednalo se o smlouvy v následujících oblastech:

- ekologie,
- pašování drog, organizovaný zločin,
- podpora a ochrana investic,
- turistika,
- zabránění dvojímu zdanění,
- spolupráce v boji proti terorismu (preferovaná především Tureckem, které v minulosti podezíralo Řecko z podpory Kurdské strany pracujících),
- zabránění ilegální migraci,
- boj proti praní špinavých peněz,
- věda a technika,
- školství a kultura,
- lodní doprava.

Vnitropolitické faktory oteplení

Značnou aktivitu vyvíjí dvojice pragmatických a prozápadně orientovaných politiků– ministrů zahraničních věcí– I. Cem a J. Papandreu. Oba mají podporu premiérů Simitise a Ecevita, kteří jsou procesu nakloněni. Mají pružný a realistický způsob myšlení a jsou si i osobně velmi blízcí. Vzali si poučení z neúspěchu davoského mírového procesu v 80. letech, který příliš spoléhal na charisma tehdejších vůdců T. Özala a A. Papandrea. Proto chtějí do procesu maximálně zapojit i úředníky příslušných ministerstev v rámci odborných skupin či výborů. Od zvýšení jejich osobní zainteresovanosti si slibují i vyšší odpovědnost a kompetentnost.

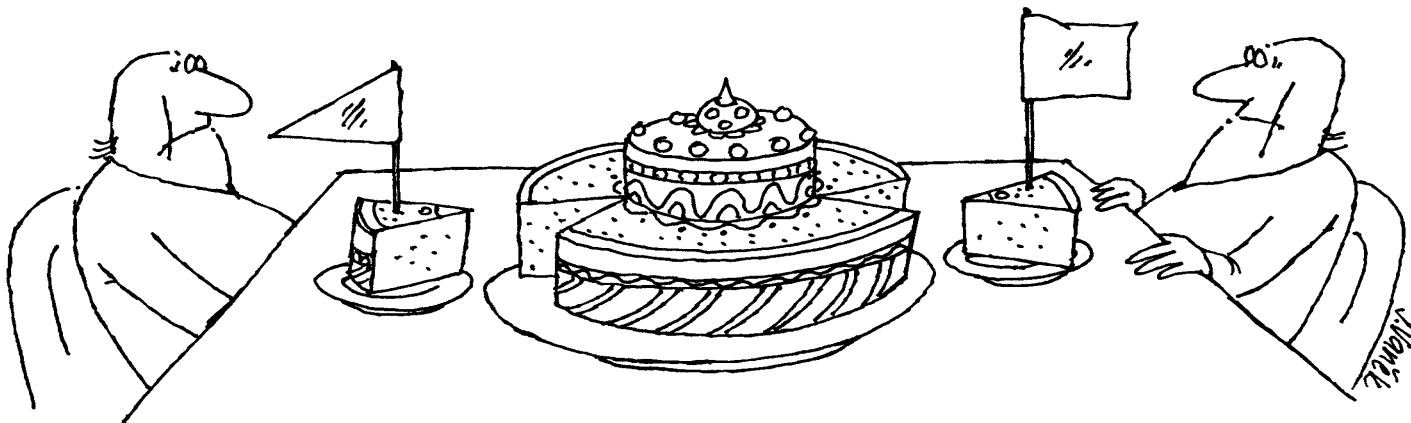
Chťejí tak zajistit, aby mohl proces plynule pokračovat podle dohodnutého harmonogramu i po změně vlády v jedné či druhé zemi. Usilují rovněž o to, aby se mírový proces stal věcí širokého spektra společnosti a neomezil se jen na politickou elitu.

Například Papandreu neopomněl během své návštěvy v Turecku poněkud populisticky předložit druhé straně lákavou spolupráci při společném pořádání Mistrovství světa v kopané pro rok 2008 a společné mírové hry (po dohodě s Mezinárodním olympijským výborem). Dokonce nabídl Turecku možnost podílet se na pořádání olympijských her v Athénách v roce 2004. Sázal přitom na popularitu sportu (hlavně kopané) u mladší generace Turků.

Ničivé zemětřesení v Turecku (17. 8. 1999) a o měsíc později i méně intenzivní otřesy v Athénách vyvolaly vlnu spontánní solidarity na obou stranách. Vedle oficiální státní pomoci vznikaly v obou zemích různé spontánní iniciativy. Byly organizovány sbírky peněz, léků a dalších věcí určených pro postižené oblasti. Záchrané týmy z obou zemí směřovaly neprodleně na místa neštěstí. Spolupráci s Tureckem podporovaly všechny řecké politické strany bez výjimky a lidé vyzývali politiky, aby se zbavili svých staletých předsudků. V této otázce vznikl v Athénách společenský konsenzus. Tlak na řeckou vládu vyvíjely i Evropská unie a Spojené státy. Je přirozené, že v takové atmosféře si mohl stěžít některý řecký politik dovolit blokovat finanční pomoc pro Turecko či návrh na jeho zařazení za kandidáta na členství v EU.1155

Tureckou kandidaturu uspořádal další souběh vcelku náhodných událostí i dlouhodobějších trendů. V červnu 1999 byla vytvořena koaliční vláda B. Ecevita složená ze středolevé Strany demokratické levice (DSP), nacionalistické Strany národní akce (MHP) a pravicové strany ANAP. Koalice získala parlamentní většinu. Zahraniční kurs této vlády je výrazně proevropský.

Zatčení kurdského předáka Öcalana tureckými bezpečnostními složkami v keňském Nairobi, poté co opustil řecké velvyslanectví, paradoxně vedlo k pozitivním změnám v řecké vládě. Modernistický proud ve straně PASOK v čele s premiérem Simitsem upevnil své pozice. Symbolem

nového kursu bylo i jmenování nového ministra zahraničí, proevropského J. Papandrea, který je vůči Turecku vstřícnější a pružnější. Modernistický proud v řecké politice odmítá hodnocení turecké způsobilosti podle kulturně-civilizačních aspektů a preferuje sledování přesných kritérií pro jeho přijetí.

Poměrně umírněná vláda C. Simitise podle T. Couloumbise přechází od dřívější strategie podmíněných sankcí ke strategii podmíněné odměny v kontextu vztahů EU-Turecko. Nacionalistický proud ustupuje do pozadí. 1166 Řecko bude ochotno odvolat své výhrady (uplatňování práva veta) vůči budování zvláštních vztahů EU-Turecko za předpokladu, že se Ankara zřekne válečných hrozeb ve vztahu k egejským problémům a bude se podílet na nalezení východiska z kyprské otázky.

Dlouhodobě působí hospodářská vyčerpanost obou zemí, a zvláště Řecka, v důsledku obrovských a stále ještě narůstajících výdajů na zbrojení. Jediný *raison d'être* tohoto počínání je neustálá snaha obou zemí zachovat si dostatečný vojenský potenciál pro zastrašování nepřítele. Výdaje na zbrojení v procentech HDP řadí Řecko na druhé a Turecko na druhé místo v NATO (při konstantních cenách a směnných kursech z roku 1995). Výdaje na zbrojení mají tendenci růst. Turecko bylo třetím největším dovozcem zbraní v letech 1993–97 (celkem 7 miliard dolarů). Řecko zaujalo devátou pozici, když jich v období let 1988–97 dovezlo za 3,9 miliard dolarů. Ankara hodlá vyčlenit na zbrojení v letech 1997–2006 31 miliard dolarů.¹⁷ Řecko zase plánovalo vydat v letech 1996–2000 rekordních 16 miliard dolarů. Obě země začínají budovat rozsáhlý výrobní, zbrojní komplex. Hrozí nebezpečí, že zůstanou de facto imunní vůči možnému vyhlášení mezinárodního zbrojního embarga.

Obě země by se rády podílely na nákladné obnově Balkánu a Turecko potřebuje finanční injekce pro pronikání do střední Asie a zakavkazských zemí v souvislosti s budováním energetického koridoru a pro naplňování panturkických vizí. Řecku se nedostává finančních prostředků při přechodu na Hospodářskou a měnovou unii a Turecko potřebuje investiční kapitál na dokončení rozsáhlého a nákladného projektu GAP v jihovýchodních, převážně kurdských oblastech. Nákladná je i obnova oblastí postižených zemětřesením.

Křehký a dlouhodobý proces

Mnoho spekulací se soustřeďuje na otázku, zda současná pozitivní etapa zlepšení vztahů bude dlouhodobějšího charakteru, nebo zda se jedná o tradiční manévr obou zemí s cílem pojistit své momentální zájmy, v případě Řecka bezproblémový vstup Kypru a kandidaturu na členství v EU v případě Turecka. Obě strany se nesnaží vyvolávat přehnanou euforii a plané naděje. Portugalský ministr zahraničí T. De Gama po skončení své návštěvy v Řecku a Turecku v březnu 2000 konstatoval, že si Řekové upřímně

přejí zlepšení vztahů s Tureckem a jsou touto myšlenkou doslova fascinováni.¹⁸ Řeční politici jedním dechem opakují, že současné posuny ve vztazích s Tureckem nejsou konjunkturálního charakteru a nebudou přehodnocovány po parlamentních volbách či jiných politických změnách.

V Turecku je tento proces rovněž vítán, ale existuje určitá obava a opatrnost. Bývalá turecká premiérka a předsedkyně Strany správné cesty (DYP) T. Cillerová varovala, aby turecká vláda nečinila žádné ústupky v egejských sporech a kyprské otázce, dokud se nestane členskou zemí EU či nedostane jasné garance členství. Varovala před nemístným optimismem s upozorněním na nejasný výklad kodaňských kritérií EU, jež se mohou stát zámlčkou neustálých odkladů vstupu. Kladení mimořádných předběžných podmínek Turecku (mimo rámec kodaňských kritérií) ještě před vstupem označila za segregaci kandidátské země. Značně choulostivou záležitostí bude odbourání tradičního vlivu turecké armády na politiku v souladu s plněním kodaňských kritérií pro přijetí.

Nehledě na určitý pokrok v řecko-tureckých vztazích je syndrom nedůvěry v obou zemích hluboký. Profesor T. Couloumbis používá ve svých knihách termín „vzájemné a vyvážené snížení předsudků“ (Mutually Balanced Prejudice Reduction – MBPR) jako východiska pro dlouhodobou mírovou koexistenci obou zemí. Nejedná se pouze o chování a jednání politiků a diplomatů, ale i o celou škálu kulturních a sociálních vyjádření (tj. film, divadlo, učebnice, literatura, sport). Ostře sledované komentáře k řecko-tureckým sporům se staly nedílnou součástí mezistranického soupeření a kritériem hodnocení politické úspěšnosti v obou zemích, i když v Řecku je tento jev patrnější. Zpravidla bývá pozitivně hodnocen pouze ten politik, který zaujme rozhodnější a tvrdší postoj (byť i jen ve verbální rovině). První těžkosti Turecka při plnění kodaňských kritérií či nevhodné jednání Řecka mohou vyvolat nepřiměřené reakce z druhé strany, jako tomu bylo mnohokrát v minulosti.

Nespočet studií byl napsán o vzájemných řecko-tureckých nepřátelských stereotypch, vzájemné i vlastní, mnohdy málo reálné percepci, která se stala součástí národního sebeuvědomování. Stačí připomenout, že řecko-turecká válka v letech 1919–22 se stala součástí tradice a národní identity moderní Atatürkovy republiky a důležitým mezníkem i pro novodobé Řecko. Je symbolické, že Řekové slaví každoročně 25. března jako výročí svého slavného, byť pouze částečného vítězství nad obávaným historickým nepřítelem, podobně jako Turci vzpomínají 30. srpen jako den rozhodující porážky řeckých invazních jednotek a vzniku Turecké republiky. Vzhledem ke svému iracionálnímu charakteru a často i překrucování faktů, může tato vzájemná percepcie za určitých okolností uspnout vznik konfliktu mezi oběma zeměmi. Je tudíž zapotřebí počítat s tím, že proces řecko-tureckého

usmíření bude dlouhodobý a pozvolný a bude provázen nejrůznějšími peripetemi.

¹⁾ Pisiotis, A.: L-Otan et la persistance du conflit gréco-turc, *Politique étrangère*, 1993–94/IV, s. 2)

²⁾ Anadolu Agency 1. 2. 2000, <http://www.anadolugansi.gov.tr>.

³⁾ Couloumbis, T.: „Strategic Consensus in Greek Domestic and Foreign Policy since 1974“, *Perception*, Winter 1997–98, vol. I, č. 4, s. 16.

⁴⁾ Podrobně viz Thesis, Winter 1997–98, s. 53.

⁵⁾ Financial Times, 1. 2. 2000.

⁶⁾ Francie, Holandsko, Itálie a Německo odmítaly v druhé polovině 90. let tradičně vstup Kypru do EU do vyřešení kyprského problému

⁷⁾ Speech at Istanbul, 10. 3. 99 Speech of the Minister of Foreign Affairs Mr. George A. Papandreou „Taksim Round Table“, Istanbul October, 1999 (<http://www.mfa.gr>).

⁸⁾ Financial Times, 21. 1. 2000.

⁹⁾ Spojené státy se snaží po krizi Imia-Kardak o prosazení různých opatření na posílení důvěry mezi Řeckem a Tureckem (např. americká iniciativa na moratorium pro vojenská cvičení v Egejském moři, zřízení „horké linky“ mezi Athénami a Ankarou, moratorium na přelety řeckých a tureckých letadel nad Kypr s cílem zabránit rozmístění ruského raketového systému S-300 na kyprském území).

¹⁰⁾ Jedná se o spory o vymezení šířky teritoriálních vod a vzdušného pásma, suverenitu a svrchovanost nad ostrovy v Egejském moři a jejich demilitarizaci, spor o pobřežní šelf a využívání nerostného bohatství z moře. Egejské spory začaly eskalovat po invazi tureckých jednotek na Kypr v roce 1974.

¹¹⁾ Financial Times, 20. 1. 2000.

¹²⁾ Speech at Istanbul, 10. 3. 99 Speech of the Minister of Foreign Affairs Mr. George A. Papandreou „Taksim Round Table“, Istanbul October, 1999 (<http://www.mfa.gr>).

¹³⁾ 5. kongres pontských Řeků (tj. Řeků žijících na pobřeží Černého moře – Pontus eximus) se konal v roce 1998 v Trabzonu. Nadnárodní organizace se jmenuje Asociace pontských Řeků. Cílem pontských Řeků v současné době je protlačit problematiku „masakru a vyhnání“ pontských Řeků v Turecku do agendy OSN, podobně, jako se to podařilo v 90. letech Arménům.

¹⁴⁾ Sukru Elekdag, „2 1/2 War Strategy“, *Perceptions: Journal of International Affairs* 1, no. 1 (March–May 1996), 33–57.

¹⁵⁾ Speech at Istanbul, 10. 3. 99 Speech of the Minister of Foreign Affairs Mr. George A. Papandreou „Taksim Round Table“, Istanbul October, 1999 (<http://www.mfa.gr>).

¹⁶⁾ Nacionalistický proud zesílil v souvislosti s makedonskou, kosovskou krizí. Jeho stoupenci se nazývají patrioti a jsou zastoupeni mezi politiky, intelektuály, novináři. Odmítají tlak NATO a EU za účelem normalizace vztahů s Tureckem. Podle nich ekvidistance mezi revizionistickým Tureckem a status quo Řeckem není možná. Podrobně viz. Couloumbis, T.: „Strategic Consensus in Greek Domestic and Foreign Policy since 1974“, *Eurobalkans*, Spring 1998, s. 38.

¹⁷⁾ Turkish Daily News, 16. 3. 2000.

¹⁸⁾ Anadolu Agency, <http://www.anadolugansi.gov.tr>.

Evropská bezpečnost vně Severoatlantické aliance

RADOMÍR KARLÍK

Evropský integrační proces se posunul vstupem Amsterodamské smlouvy v platnost (počátek května 1999) do kvalitativně nové fáze. Jestliže se doposud jednotná Evropa snažila definovat především ve sféře hospodářské, a jednotná evropská měna je výsledkem této dosavadní priority, aktuálním úkolem se stává navázání užší spolupráce v zahraniční a bezpečnostní politice a ve sféře vnitřních věcí a justice.

Zásadnější definování evropských zahraničních a bezpečnostních zájmů vynese na povrch celou řadu kontroverzních otázek, týkajících se jak vzájemných vztahů zúčastněných evropských států, tak jejich společného místa ve struktuře mezinárodních vztahů. Určité posuny na poli mezinárodních vztahů mohou přitom vést k překonání národní sebestřednosti Evropanů, jež je dosud hlavní překážkou budování integrovaného a funkčního bezpečnostního pilíře starého kontinentu. Vždyť i samotný zdroj myšlenky evropské jednoty měl přímý podnět ve změně mezinárodních vztahů po porážce německých velmocenských ambicí ve druhé světové válce (a nikoli snad v dobré vůli evropských národů).

Skutečnost, že Amsterodamská smlouva vstoupila v platnost v době, kdy vrcholilo působení Severoatlantické aliance v kosovském konfliktu, může být v tomto ohledu více než příslušná. Kosovský konflikt totiž odkryl hranice možného v mezinárodně-politických aktivitách NATO v období po studené válce, a tím podkopal aspirace hlavního člena Aliance – Spojených států – na roli vůdce bezpečnostního řádu v Evropě.

Spojené státy byly hlavním aktérem leteckých útoků proti Jugoslávii; následná konsolidační část kampaně byla přenechána režii evropských států. Tato dělba práce odpovídá stavu zbrojního arzenálu NATO, kdy Spojené státy drží takřka vlastnický monopol na moderní zbrojní systémy operující na bázi informačních technologií. Evropané mohli tedy jen slabě sekundovat úsilí Spojených států vyhrát válku a doufat, že se následně budou moci odvděčit přebráním hlavní otěže při budování míru.

Zaostalost Evropanů ve vojenském vybavení má své kořeny v době studené války, kdy se starý kontinent (snad s výjimkou Francie) neobtěžoval zásadně investovat do rozvoje zbrojních systémů a k velké radosti Američanů – přežíval období bipolarity pod ochrannými křídly Washingtonu. Jestli-

že za studené války byla daná nerovnováha ospravedlnitelná po stránce dělitelné strategie, dnes se zdá praktickou snad jen z pozice amerických vojensko-průmyslových obchodních zájmů. Americký tlak na Evropu, aby se ve větší míře podílela na finančním zajištění zbrojního arzenálu NATO, má i svou druhou stránku. Většina těchto financí skončí v amerických zbrojařských firmách, které nejsou ochotny podělit se o technologie či vstoupit do společného podniku s atlantickými partnery. Takto konkurenční prostředky paralyzují technickou bázi aliance.

Po kosovské krizi si je Evropa stále více vědoma nutnosti nových investic do zbrojního průmyslu, nechce však utopit své peníze za oceánem. Platnost Amsterodamské smlouvy přináší nové možnosti. Vybudování silného evropského zbrojního průmyslu je na pořadu dne. Takový krok ale předpokládá očistu svědomí Evropy od již obnošených sentimentů konce druhé světové války. Jedním z bodů očisty je také například plná rehabilitace vojenského potenciálu Německa v očích Evropanů. Hrozí nebezpečí, že budování evropské zbrojní základny bude chápáno jako oživení velmocenských ambicí jednotlivých evropských států, či jako důsledek vzrůstu antiamerikanismu. Bude však jen logickou odpovědí na současné rozložení zbrojního potenciálu a z něj plynoucí vojenské akceschopnosti aktérů na mezinárodní scéně.

Přesun zájmu z atlantické spolupráce na evropskou nemusí být jen důsledkem uvědomění si nerovnováhy na poli technologie. Kosovská krize odhalila též nedostatky v aliančním pojetí přístupové strategie, v níž se jako problém jeví především specifická amerických postojů.

Nejde však o mnohokrát proklamovaný americký izolacionismus; totiž "americké postoje nejsou ani tak izolacionistické (což vyžaduje důsledný přístup k mezinárodnímu dění), jako spíše nezaujaté"1). Ambiciózní americká zahraniční politika musí trvale zápasit s nezájmem široké americké veřejnosti o dění na opačné polokouli. V kosovském konfliktu se takové napětí projevilo ve dvou postojích nazvěme je vietnamský syndrom a personifikace zla.

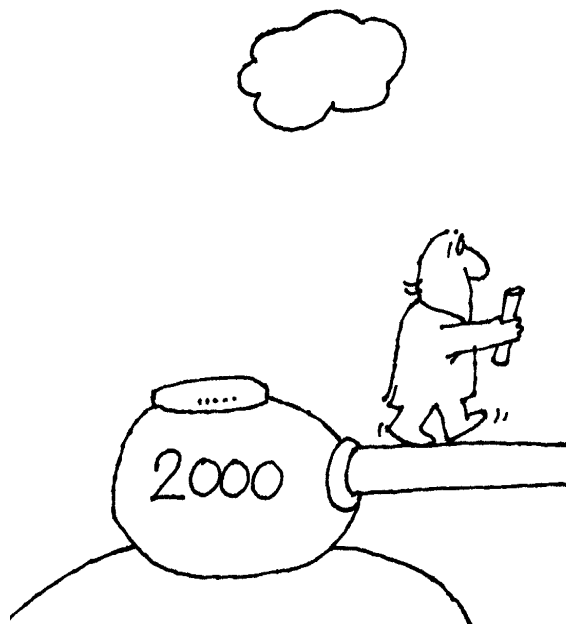
Spojené státy vedly válku s premisou nulových lidských ztrát na vlastní straně. Přímemu ohrožení životů amerických letců srbskou protivzdušnou obranou bylo zabráněno volbou bojové strategie, kdy americké

bombardéry prováděly nálety na vysokých letových hladinách z dosahu protiletadlových střel. Nejde ani tak o pochybnost, zda byly takové nálety byly dostatečně efektivní, jako spíše o fakt, že sama bojová strategie byla zvolena s ohledem na relativně podružné americké sentimenty. Frustrující národní zkušenost obětí ve vietnamské válce je stále v podvědomí Američanů pevně přítomna. Vlastní americké vědomí pak formuje do neochoty pokládat životy za hranicemi Nového světa.

Aktivistická americká zahraniční politika snažící se překonat paralyzující vietnamský syndrom se uchýlila k tradičnímu politickému idealismu. Interpretace kosovského konfliktu na explicitní škále dobro_zlo byla tedy dalším počinem Spojených států. Zlo ztělesněné srbským vůdcem Slobodanem Miloševićem vytvořilo pro strategii řešení konfliktu opěrný bod. Pád srbského prezidenta se stal proklamovaným cílem a veškeré další aktivity (snaha o probuzení srbského odporu bombardováním civilních cílů, následná hospodářská pomoc regionu) se odvíjely s ohledem na tento cíl.

Zkušenost z konsolidační části kampaně podtrhuje domnělý triumf Američany režirovaných leteckých útoků. Jestliže hlavním popudem k zahájení útoků byla snaha zajistit bezpečnost kosovským Albáncům v propuknutí občanské válce, skutečným zájmem se stala bezpečnost amerických letců. Dále je zřejmé, že zlo nelze identifikovat podle národnostního klíče, či je dokonce personifikovat. Zlo není jen srbské, či Miloševičovo; je obdobnou měrou albánské, což je patrné ze současné situace v provinciích, kdy dochází ke kosovské vendetě.

Americká strategie protkaná kombinací civilizačních sentimentů a idealismu prohrála Severoatlantické alianci zápas o definování vlastní role v postbipolárním světě. Pro Spojené státy bude složité najít novou

Politika soudržnosti a strukturální fondy

MILAN FRIDRICH

vizi, podobnou dikci zatlačování komunismu, která by byla s to ospravedlnit před americkou veřejností aktivní účast v evropských záležitostech. Stejně tak bude pro Evropu složité efektivně spolupracovat s partnerem, který boj za velké ideály lidství sytí mentalitou, jež brání kritickému přístupu k mezinárodněpolitické realitě. Obětí tohoto střetávání se pak stává NATO.

Evropská unie má díky druhému pilíři aktivované Amsterodamskou smlouvou možnost reagovat na severoatlantické vyklížení pozic. Na prosincovém summitu EU v Helsinkách byl deklarován úmysl vytvořit do roku 2003 evropskou armádu čítající 60 tisíc vojáků, jež by byla schopna vést mezinárodní vojenské operace při řešení krizí. Existují i další předpoklady (vedle výše uvedených), že tento zásadní krok otevře cestu k evropské bezpečnostní identitě zcela definované vně amerického vlivu. Nepříliš úspěšný osud jednotné měny euro v prvním roce její existence může zásadněji přeměrovat pozornost na dosud opomíjené sféry evropské integrace. Francie – od července 2000 předsedající země Evropské unie může svou tradiční iniciativou v oblasti evropské bezpečnosti kompenzovat vzdor, který projevila vůči institucím EU na konci loňského roku v otázce BSE (nemoci šílených krav). A Evropa může snadněji najít přístup k novému sebevědomí postjelcinovského Ruska, pokud bude své zájmy definovat a materializovat bez účasti americké politiky, na Východě dosti zprofanované.

¹⁾ Deutch, John; Arnold Kanter, Brent Scowcroft. Saving NATO's Foundation. Foreign Affairs, November/December 1999, str. 65.

²⁾ Haass, N. Richard. What to Do With American Primacy. Foreign Affairs, September/October 1999, str. 49.

„Evropské společenství usiluje o snížení rozdílů mezi úrovněmi rozvoje různých regionů a o zmírnění zaostalosti regionů, které jsou v nevýhodné situaci, včetně venkovských oblastí.“ Článek 130 Smlouvy o ES, ze kterého je tento citát, je nadále základním a pevným pilířem politiky Evropské unie pro 21. století. Finační rozpočet na období 2000–2006 schválený loni v březnu na summitu v Berlíně sice zmenšil reálný objem prostředků ve strukturálních a zemědělských fondech, ale nijak nevybočil ze základní strategie EU, která v posledních desetiletích přinesla nevídaný rozvoj Španělsku, Portugalsku, Irsku a nakonec i Řecku. Na to poukazuje také překvapivé prohlášení řeckého premiéra K. Simitise, že jeho země splnila podmínky pro zavedení jednotné měny eura k 1. lednu 2001. Brusel si ponechal všechny nástroje, které k tomuto účelu během desetiletí vytvořil – především pak strukturální fondy, fond soudržnosti, společnou zemědělskou politiku nebo Evropskou investiční banku. Přesto se dá v této chvíli říct, že EU stojí ve financování solidarity a soudržnosti na rozcestí.

Její společnou regionální politiku budou ovlivňovat především tyto tři faktory:

- Ochota bohatých zemí EU financovat stále nákladnější regionální solidaritu.
- Rychlost a náklady prvního rozšíření o země ze střední a východní Evropy.
- Hospodářské změny vyvolané globalizací světové ekonomiky a raketovým nástupem nových technologií a internetu.

Zmenšující se koláč

Při uvažování o výdajích ve strukturálních fondech a možných příjmech současných i budoucích členů EU je nutné mít na zřeteli jednu zásadní věc. Rozpočet pro příštích šest let je uzavřený a restriktivní a rovněž do budoucna je politicky neprůchodné navržit v něm více peněz, než jsou členské státy EU ochotné uvolnit. Hranice 1,27 % HDP ročně je dogma a mluví se spíše o jejím snížení než o posunutí směrem nahoru. Tuto politiku prosazují čistí plátcí, tedy země, které více do společné kasy dávají, než z ní čerpají, jako Německo, Nizozemsko, Francie nebo Itálie. Na politiku soudržnosti přitom EU vyčlenila až 0,46 % HDP, což je hranice stanovená již na summitu v Edinburku v roce 1992 a nic se na ní nemění ani s ohledem na rozšíření v následujícím období. V 90. letech přinesly takto

štedré strukturální fondy jen Španělsku 32,610 miliardy eur, Portugalsku 15 miliard a Řecku 14,5 miliardy eur. Tyto časy jsou však pryč – uvědomují si to i vlády v Madridu, Lisabonu nebo Athénách. Prostředky se omezují a s každým novým členským státem bude tlak na strukturální fondy větší a koláč tenčí.

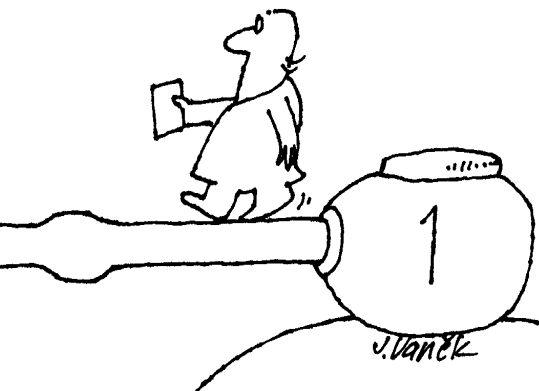
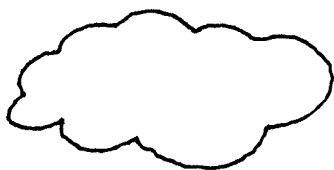
Potíže s novými členy

Evropská unie schválila pro léta 2000 až 2006 do strukturálních fondů 213,010 mld. eur. Důležitější než celkové číslo je trend, který v oblasti pomoci pro problémové a slabší regiony nastává. Zatímco v roce 2000 vydá EU na strukturální projekty 32,045 miliardy eur, na konci finálního období v roce 2006 to bude jen 29,170 miliard eur.

V té době by již navíc mělo získat členství v Evropské unii několik států ze střední a východní Evropy. S variantou, že by na konci roku 2006 ještě stále EU čítala 15 členů, v Bruselu nikdo ve svých úvahách nepočítá. Také Agenda 2000 schválená minulý rok v Berlíně počítá s výdaji na nové členy dokonce od roku 2002 – což je s ohledem na současnou diskusi kolem vstupu prvních zemí velmi nadsazený termín. Podle rozpočtu by noví členové – pokud se rozšíření k tomuto datu uskuteční – mohli dostat v letech 2004, 2005 a 2006 přibližně 8, 10 a 12 miliard eur. Je přitom zbytečné dlouho přemýšlet nad tím, které regiony současných kandidátů peníze ze strukturálních fondů nakonec dostanou. S výjimkou Prahy a Budapešti by podle současných kritérií měly nárok všechny oblasti střední a východní Evropy.

Praha s Budapeští překračují hranici 75 procent průměru HDP v EU na hlavu – což je podmínka pro získání peněz z Regionálního rozvojového fondu. Fondu soudržnosti, který má prohlubovat integraci EU v měnovou unii má hranici 90 procent HDP a nárok čerpat tak má celek kandidátských států. V něm je však pro všechny členské státy EU ročně jen 2,51 miliardy eur, a navíc je určen zvláště na dopravní infrastrukturu a životní prostředí. Každá země, která z něj čerpá, je také pod přísným dohledem, zda dodržuje rozpočtovou disciplínu.

Závěr je tedy jednoznačný a svědčí o něm aktivity Evropské komise. Rozšíření podmínek a urychlí debatu o změnách ve financování regionální soudržnosti. Mluví se

VZTAHY A PROBLÉMY

o snížení hranice pro čerpání peněz ze strukturálních fondů. U Regionálního rozvojového fondu až na 50 procent – čímž by brzy odpadlo financování většiny regionů v ČR, Maďarsku, Estonsku, Kypru a také na Slovensku. Fond soudržnosti by zůstal zachován v těchto úvahách tak, jak je. Podobné diskuze se určitě zopakují při práci na rozpočtu na léta 2007 až 2013, kdy by podle nedávného vyjádření komisaře pro rozšíření G. Verheugena měla EU dosáhnout počtu 27 členů. Po vstupu Rumunska a Bulharska je nepředstavitelné, že by čerpání ze strukturálních fondů zůstalo v současné podobě. Stranou diskuse přitom zůstává, jak razantní snížení hranice Regionálního rozvojového fondu přijmou ve Španělsku, Portugalsku nebo Řecku a jaký dopad to bude mít na celkovou ekonomiku EU.

Výzvy současnosti

Největší neznámou pro ekonomiky zemí EU se stává nový způsob obchodování a globalizace. Evropská unie se dostala ve světovém měřítku do nevýhody oproti USA malou podporou rozvoje nejmodernějších technologií. Navíc je pod tlakem nejen zpoza oceánu kvůli odporu k liberalizaci svého zemědělství a hrozí jí sankce od Světové obchodní organizace (WTO). Zemědělství tedy čeká v příštím desetiletí velmi bolestná změna. Pokud jde o nové pojetí elektronického obchodu, podle analýzy firmy Data-monitor měla Evropská unie přijít v posledních pěti letech o 110 miliard eur. To samozřejmě nezávisí na rozpočtu EU. Hlavní slovo má podnikatelská sféra, vlády a regionální správy. Evropská komise a její strukturální fondy přijdou na řadu ve chvíli, kdy se mluví o úpadku některých tradičních odvětví a nutnosti reorganizace celých regionů.

Kvůli změnám ve světové ekonomice

uspořádala proto EU zvláštní summit v Lisabonu 23. a 24. března, který měl podle návrhu EK „znovu definovat strategii růstu, zaměstnanosti a konkurenceschopnosti v nových podmínkách“. Hospodářská reforma je odhadována na deset let a shodou okolností se překrývá s rozšířením EU. Zvláště v jejich regionální variantě, přispívající na oblasti, kde došlo k útlumu těžby, výroby oceli nebo krachům klíčových podniků. Nemálo peněz šlo také na rozvoj venkova, aby zabránilo odchodu obyvatel do měst.

Nový rozvoj ekonomiky orientované v ještě větší míře na městskou infrastrukturu, banky a supermoderní komunikační spojení přivodí nevídaný tlak na rozvojovou pomoc ze společných fondů EU. Nová ekonomika navíc samozřejmě proniká do života současných kandidátských států, které se podobným výzvám a reformám také nevyhnou.

Tři výše vyjmenované vlivy na strukturální fondy ukazují, že pokud se objem prostředků do nich nezvýší, jen těžko budou hrát po rozšíření takovou roli jako v minulosti. Všechny země Evropské unie stojí před úkolem najít si alternativní zdroje financování chudých a problémových regionů a nových ekonomických programů. Strukturální fondy se stanou v perspektivě příštích dvaceti let jen doplňkem, nikoliv jedním ze základů politiky soudržnosti mezi členy a regiony EU.

Česká republika a některé další státy ze střední a východní Evropy patří do skupiny asociovaných zemí, se kterými byly sjednány Evropské dohody.1) Jedná se o smluvní instrumenty, jež zakládají vztah přidružení zcela nového, kvalitativně vyššího stupně integrace, znamenajícího předpokoj členství.

Nicméně ani sjednání těchto dohod samo o sobě není příslibem budoucího členství a pro vstup do Unie nestačí.

Každý stát, jenž aspiruje na členství v supranacionálních organizacích, jimiž jsou Evropská společenství a Evropská unie, musí splňovat řadu důležitých požadavků. Jsou to především tzv. kodaňská kritéria, jež byla zformulována během kodaňského summitu v červnu 1993 a která Evropská rada člení do 3 kategorií:

a) politické – stabilita institucí, které zajišťují demokracii, právní stát, dodržování lidských práv a respektování a ochrana menšin,

b) ekonomické – fungující tržní hospodářství, schopnost čelit konkurenčním a tržním tlakům Společenství,

c) ostatní – schopnost převzít závazky vyplývající z členství včetně plnění cílů politické, ekonomické a měnové unie.2)

Evropská komise v dokumentu Agenda 2000 tato kritéria podstatným způsobem rozšířila a specifikovala, jelikož mezi ně zařadila „převzetí *acquis* Unie uvedené ve Smlouvě, dalších legislativních předpisech a politik Unie“.3) Tímto Evropská komise poprvé *expressis verbis* stanovila tyto právní předpoklady jako kritéria pro členství.

Je nutno poznamenat, že k právním předpokladům vstupu patří, podle našeho názoru, také řada těch požadavků, které Evropská komise paušalizovaně zařazuje mezi politické, a to zejména: dodržování lidských práv, ochrana menšin a panství práva.

Ze všech výše uvedených kritérií se budeme věnovat pouze některým právním požadavkům, vzhledem k účelovému zaměření publikací.

Je na místě poznamenat, že kodaňská kritéria nejsou zatím překonána, tzn. zůstávají stále v platnosti v tom smyslu, že jejich splnění je nezbytným předpokladem pro vstup každého státu do Evropské unie.

Nicméně doba, která již uplynula od jejich přijetí (1993), umožňuje zaregistrovat určité posuny v hodnocení jednotlivých kritérií a větší zdůrazňování právě právních a politických podmínek pro přijetí asociovaného státu do Evropské unie.

Je to patrné již na první pohled z ustanovení nového článku 49/ex O Smlouvy EU, stanovujícího obecné podmínky pro vstup do Unie. Původně tento článek uváděl, že každý evropský stát může požádat o členství v EU. Po přijetí Amsterodamské smlouvy toto ustanovení ukládá povinnost respektovat zásady uvedené v odst. 1 čl. 6/ex F Smlouvy EU. K nim patří zásada svobody, demokracie, právního státu a zajištění lidských práv a základních svobod, které jsou společné členským státům. Pouze ten evropský stát, který splňuje výše uvedené

Právní a politická kritéria pro vstup do

NADEŽDA ŠIŠKOVÁ

principy, může žádat o členství v Evropské unii.

Význam právních předpokladů fungování v Unii lze bezpochyby spatřovat i v zavedení na základě Amsterodamské smlouvy tzv. suspenzivní klauzule obsažené v článku 7/ex F.1 Smlouvy EU, to jest možnosti pozastavení výkonu některých práv, včetně hlasovacích, členského státu v případě, že tento stát výše uvedené zásady poruší.⁴⁾

Nerespektování požadavků na zajištění panství práva a bezvýhradné dodržování zásad demokracie může vést k odmítnutí zahájit jednání o členství s již asociovaným státem. V této souvislosti je vhodné vzpomenout zejména Turecko, se kterým byla uzavřena dohoda o přidružení v roce 1963, nicméně zahájení jednání o vstupu této země bylo mnohokrát odloženo s ohledem na neplnění právě politických a právních kritérií, zejména ve vztahu k menšinám. Teprve v prosinci 1999 bylo rozhodnuto přiznat Turecku oficiální statut kandidujícího státu.

Za úvahu stojí i případ Slovenska, kdy Evropská komise na základě závěrů vyjádřených v Agendě 2000 v roce 1997 přehodnotila připravenost této kandidátské země na vstup a přehradila ji z první vlny do druhé vlny uchazečů o členství. Důvodem bylo nedodržování demokratických principů ze strany Mečiarovy vlády. Toto rozhodnutí zvrátil helsinský summit v prosinci 1999 po radikálních změnách, jež proběhly na slovenské politické scéně.

Uvedené příklady svědčí o tom, že zmiňované předpoklady nesmějí být v žádném případě podceňovány, jelikož jsou povinnými předpoklady vstupu.

Neméně důležitým požadavkem pro plnou integraci do EU v intencích Agendy 2000 je také zajištění kompatibility práva přidruženého státu s *acquis communautaire*, neboli sblíživání práva.

Sblíživání práva jako nezbytný předpoklad pro vstup do EU

Se sblíživáním práva přidruženého státu s evropským (komunitárním) právem⁵⁾ se setkáváme v Evropských dohodách. Každá z těchto dohod obsahuje zcela identická ustanovení jak obecná (v případě ČR to jsou čl. 69, 70 ED), tak i zvláštní (např. čl. 57, čl. 62, čl. 66, 67, čl. 75, čl. 78 a další Evropské dohody s ČR), upravující oblasti sblíživání práva.

Problémem je, že tato ustanovení jsou dosti vágní, a proto pomohla pouze částečně definovat, co se rozumí procesem sblíživání práva.

Určitým zobecněním a analýzou těchto ustanovení lze dospět k závěru, že sblíživání práva je zapotřebí chápat jako dlouhotrvající a náročný proces přizpůsobování a adaptací práva přidruženého státu k evropskému právu, a to

tak, aby byly tato práva naprosto slučitelná a navzájem si neodporovala.

V této souvislosti vznikají určité terminologické problémy, neboť někteří autoři tento proces pojmenovávají jako harmonizace, jiní mluví pouze o aproximaci, a harmonizaci vyhrazení pouze pro sblíživání práva uvnitř EU, tedy mezi členskými státy. Máme za to, že sblíživání práva zahrnuje sémanticky jak aproximaci (přibližování práva jednosměrně, pouze ze strany přidruženého státu), tak i harmonizaci (sblíživání, uvedení v soulad). Důležité v této souvislosti je odlišovat tento proces od unifikace, pod níž se rozumí vytvoření naprosto stejných a totožných právních pravidel, tedy vznik textu právních norem přesně odpovídajících znění evropských právních předpisů.

Sblíživání práva znamená pouze zajištění slučitelnosti (neodporovatelnosti), nikoli však naprosté identity, právních předpisů těchto různých právních systémů, ačkoliv dopředu se to nedá vyloučit.

Při tom obsah sblíživání tvoří naplnění těchto prvků:

a) nově přijímané české právní předpisy mají být kompatibilní s právem Společenství,

b) již dříve existující české právní předpisy musí být postupně uvedeny do souladu s právem Společenství,

c) musí být neustále sledována nová legislativa Společenství a vyhodnocována z hlediska požadavků na české právo, pokud jde o sblíživání s touto úpravou,

d) je nutné přihlížet k záměrům Společenství, a proto musí být posuzovány návrhy evropských právních aktů zveřejňované v Úředním věstníku ES,

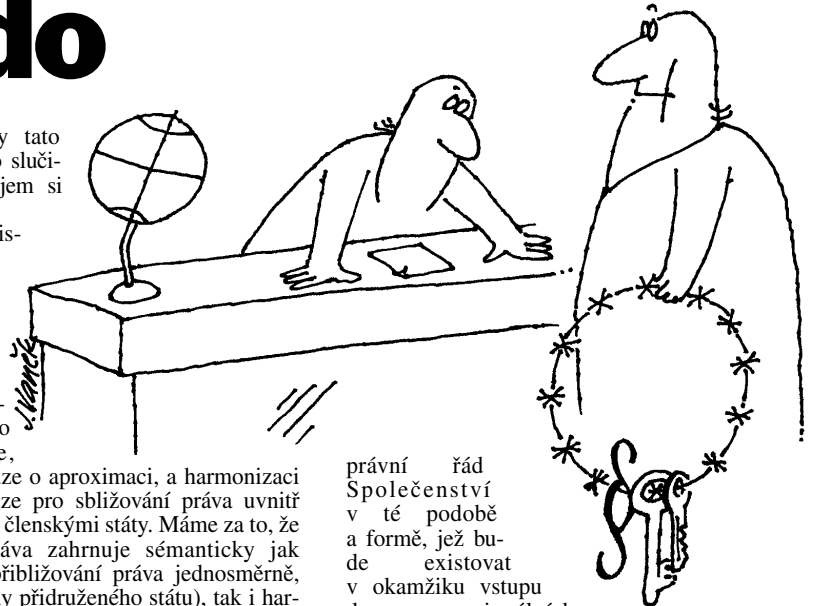
e) nakonec musí být vzata v úvahu i legislativa členských států.

Předmět sblíživání zahrnuje na jedné straně právní akty přidruženého státu, na druhé straně komunitární předpisy.

Co se týče předmětu sblíživání na české straně, lze konstatovat, že sblíživání se vztahuje na právní předpisy jakékoli právní síly, tzn. obecně závazná pravidla psané povahy bez ohledu na jejich postavení v hierarchii norem vnitrostátního práva.

V případě práva Evropských společenství

mluvíme o *acquis communautaire* jako o předmětu sblíživání. Pod tímto označením se rozumí vžitý a v poslední době velice populární termín pro vymezení veškeré legislativy a jiných relevantních dokumentů Společenství, jak současných, tak budoucích, jež má akceptovat přidružený stát v okamžiku přístupu k Evropské unii. Akceptace *acquis* znamená schopnost převzít v plném rozsahu celý

právní řád Společenství v té podobě a formě, jež bude existovat v okamžiku vstupu do supranacionálních organizací. Patří tam zejména:

– Zřizovací smlouvy: O založení Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO),

– O založení Evropského hospodářského společenství (EHS),

– O založení Evropského společenství pro atomovou energii (EURATOM),

– Akty doplňující a revidující Zřizovací smlouvy: Smlouva o fúzi, Akt o jednotné Evropě, Smlouva o Evropské unii, Amsterodamská smlouva, čtyři smlouvy o přístupu nových členů.

Zřizovací smlouvy jako i akty je pozměňující (primární právo) jsou vzhledem k jejich významu, stabilitě a zvláštnímu postupu pro jejich modifikaci přirovnávány k aktům vyšší právní síly ve vnitrostátním právu. V současné době se hodně diskutuje o nutnosti zakotvení obsahu ustanovení primárního práva ve formě "společné Ústavy pro země EU, která by formulovala základní hodnoty a smysl celé integrace kontinentu, základní práva a povinnosti občanů Unie".–6–)

K *acquis communautaire* patří také sekundární právo tvořené orgány Společenství. K těmto na základě čl. 249/ex 189 Smlouvy ES patří nařízení, směrnice, rozhodnutí, doporučení a stanoviska.

Po dlouhou dobu se mělo za to, že se jedná o taxativní výčet aktů sekundárního práva. Judikatura Evropského soudního dvora rozšířila tento seznam o akty sui generis (též - nepojmenované, innominátní akty)^{7–)}.

K předmětu sblíživání na straně Společenství patří také ustálená (konstantní) judikatura Evropského soudního dvora, jako výsledek rozhodovací činnosti lucemburského soudu. Uvedený soud v odůvodnění rozsudků, v nichž řeší konkrétní individuální spory, formuluje i právní ná-

VZTAHY A PROBLÉMY

zor v jeho zobečně podobě, a ten se pak stává závazným pro subjekty aplikující evropské právo (nikoliv však pro Evropský soudní dvůr samotný). Evropský soudní dvůr se tak vyjádřil k otázkám povahy práva ES, určil postavení a pravomoci evropských orgánů, vyabstrahoval nejdůležitější zásady práva ES.

Při tomto výčtu nesmíme opomenout ani obecné zásady právní (general principles of law), které tvoří zvláštní a samostatný pramen evropského práva, jež podle svého významu je naprosto správně zařazován na úroveň zřizovacích smluv. Formulace většiny obecných zásad právních nenajdeme v textu zřizovacích smluv ani v ustanoveních sekundárního práva Společenství. Evropský soudní dvůr je odvodil z obecných zásad společných právním rádem členských států. V případě kolizí mezi obecnými zásadami právními a sekundárními akty Společenství se tyto střety řeší vždy ve prospěch obecných zásad právních.

Cíle sblížení podle náročnosti se rozpadají do dvou po sobě jdoucích etap, které se dají také označovat jako dvě úrovně sblížení, takže rozlišujeme:

– přípravu právních předpokladů pro vstup do EU (první etapa, sblížení v podmínkách příružení),

– plnění závazků vyplývajících z členství v EU (druhá etapa, sblížení v podmínkách členství).

Současná etapa sblížení práva (v podmínkách příružení) spočívá především v dosažení obsahové kompatibility českých právních předpisů s evropskými právními normami v oblastech věcné působnosti Společenství, aby byly tímto splněny právní předpoklady vstupu do EU.

Dílejší cíle v dosahování obsahové slučitelnosti jsou stanovovány v národním programu přípravy České republiky na členství v EU. Pokrok v přebírání a zapracovávání komunitární legislativy do českého vnitrostátního právního řádu se zveřejňuje v každoročním posudku Evropské komise ohledně připravenosti jednotlivých kandidátů na vstup do EU. Příští takové hodnocení Evropská komise zveřejní v listopadu 2000.

Po vstupu do Evropské unie v podmínkách členství pouhá slučitelnost konkrétních ustanovení národního práva s právem ES již nepostačí, jelikož přistoupení k Evropské unii znamená akceptaci celého *acquis communautaire*, včetně nejdůležitějších zásad tohoto právního systému. Sblížení v podmínkách členství mimo jiné předpokládá vytvoření mechanismu prosazování principu nadřazenosti (aplikační přednost) a přímého účinku práva ES jako *conditio sine qua non* pro náležitou koexistenci těchto dvou právních rádu. Zajištění tohoto náročného úkonu vyžaduje podle našeho názoru radikální zásah do Ústavy ČR, normy nejvyšší právní síly. Přitom je nutno jasně stanovit rozsah a způsob a delegace výsostných práv států na orgány supranacionálních organizací, jimiž jsou Evropská společenství. Je to vhodné podle našeho mínění uskutečnit ve formě zavedení tzv. evropských článků do Ústavy, známých členským státům. Jedná se o ustanovení vymezující podmínky, za nichž se uskuteční transfer suverénních práv států. V této souvislosti může posloužit za vzor v odborné literatuře často zmiňovaný čl. 23 odst. 1 německého Základního zákona (obsahující podmíněnou

formulaci), nebo čl. 88 francouzské ústavy (bezvýhradná formulace).

Tento nezbytný požadavek, který již zazněl na stránkách odborného tisku⁸), doposud vyřešen nebyl. Změny, o jejichž návrhu v současné době jedná Parlament, se vztahují pouze na otázky bezpečnostní podle smluvních závazků NATO, což s členstvím v Evropské unii nespojují. Otázku naléhavosti ústavních změn právě ve vztahu k přistoupení České republiky k EU není nutno připomínat.

Kromě zásahů do českého právního řádu na konstitucionální úrovni je nutno zajistit také soulad běžných zákonů s evropskou legislativou. Výše uvedené vysvětlíme na některých konkrétních příkladech.

Vstup do Evropské unie znamená mimo jiné účast zástupců přistupujícího státu v nadnárodních orgánech Společenství. Především je to účast v Radě jako orgánu, jež tvoří příslušní resortní ministři a který se podílí na tvorbě sekundárního práva ES. Účast v tomto orgánu by mohla být zajištěna na české vnitrostátní úrovni cestou odpovídající úpravy zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČR, ve znění pozdějších právních předpisů (tzv. kompetenční zákon). Mnohem důležitější a složitější se však jeví otázka formování českého stanoviska při hlasování v Radě v procesu přijímání nových právních aktů Společenství. Tady je nutno zajistit mechanismy pro to, aby toto stanovisko skutečně odráželo názor Parlamentu v těch případech, kdy obsahem aktu jsou záležitosti spadající do pravomoci tohoto zastupitelského sboru.

Evropská rada jakožto fórum na nejvyšší úrovni vyžaduje přesné vymezení zástupce státní moci, který bude Českou republiku reprezentovat, jelikož čl. 4/ex D Smlouvy EU definuje členy Evropské rady jenom rámcově jako hlavy států a předsedy vlád členských států. To znamená, že určení členů Evropské rady je ponecháno na vnitrostátním právu členských států samotných.

Zajištění účasti v Evropském parlamentu vyžaduje ústavní zakotvení procedury voleb poslanců do Evropského parlamentu na pět let na základě všeobecného a přímého volebního práva v intencích čl. 190/ex 138 Smlouvy ES. Další podmínky výkonu volebního práva a organizace voleb je vhodné stanovit zvláštním zákonem.

Tímto se však problematika voleb do Evropského parlamentu ještě zdaleka nevyčerpává. V této souvislosti je nutno vzpomenout na rozsáhlá práva vyplývající z institutu evropského občanství. Zejména musí být zajištěna právní úprava, která i občanům z jiných členských států, kteří budou na území ČR pobývat, poskytne možnost zúčastnit se těchto voleb, a to ve formě aktivní a pasivní účasti na základě čl. 19/ex 8b Smlouvy ES, což zcela nutně vyžaduje adekvátní změnu zákona o pobytu cizinců na území ČR. Kromě toho realizace práv na evropské občanství zahrnuje také právo na diplomatickou a konzulární ochranu v souladu s článkem 20/8c Smlouvy ES. To vyžaduje odpovídajícím způsobem pozměnit kompetenční zákon. Kromě toho občanům z členských států musí být poskytnuta práva hospodářské povahy v intencích čl. 18/ex 8a Smlouvy ES, včetně realizace práva na podnikání a poskytování služeb.

Sblížení práva se nevztahuje pouze na

normy materiálního práva, ale zahrnuje také procesně právní normy, takže plnění závazků vyplývajících z členství v této spojitosti znamená povinné zavedení institutu *prejudiciálního* (preliminárního, předběžného) řízení podle čl. 234/ex 177 Smlouvy o ES ve všech druhých soudního řízení. Toho je možné dosáhnout zejména doplněním čl. 95 Ústavy ČR. Novelizované znění tohoto ustanovení by mělo následně zakotvit právo a v některých případech i povinnost vnitrostátního soudu obrátit se na Evropský soudní dvůr s předběžnou otázkou týkající se výkladu zřizovacích smluv a otázky platnosti a výkladu aktů orgánu Společenství v souladu s čl. 234/ex 177 Smlouvy ES. Odpovídající změny jsou nutné i ve vztahu k příslušným procesním předpisům, které rozvádějí a zpřesňují obecná ustanovení Ústavy ČR (např. čl. 109 odst. 1 písm. b Občanského soudního řádu).

Za neméně důležitý aspekt sblížení práva jako dosažení kompatibility a souladu právních předpisů považujeme také náležitou aplikaci evropských norem, což předpokládá jak modernizaci a zdokonalení orgánů, které budou právo ES aplikovat, jako přípravu odborníků, kteří budou mít požadované znalosti *acquis communautaire*. Jelikož se jedná o problém velmi těsně spjatý s lidským faktorem, lze předpokládat, že jeho řešení bude stejně (ne-li více) náročné.

¹⁾ Evropské dohody byly uzavřeny a vstoupily v platnost.

Země	Dohoda podepsána	Vstoupila v platnost
Maďarsko	prosinec 1991	únor 1994
Polsko	prosinec 1991	únor 1994
Bulharsko	březen 1993	únor 1995
Česká republika	říjen 1993	únor 1995
Rumunsko	únor 1993	únor 1995
Slovenská republika	říjen 1993	únor 1995
Estonsko	červen 1995	únor 1998
Lotyšsko	červen 1995	únor 1998
Litva	červen 1995	únor 1998
Slovinsko	červen 1996	únor 1998

²⁾ Závěry předsednictva Evropské rady, Kodaň 21. – 22. 6. 1993, 7/A/iii tisk SN 180/93, str. 13.

³⁾ Agenda 2000. For a Longer and Stronger Union. European Commission, 1997, str. 32.

⁴⁾ O aplikaci uvedeného ustanovení se uvažuje ve vztahu k Rakousku po vstupu Svobodných Jörga Haidera do vlády této členské země (podrobně viz Deklarace 14 států EU ze dne 31. 1. 2000).

⁵⁾ Evropské právo, jež se opírá o zřizovací smlouvy, je třeba odlišovat od úzce unijního práva, které vyvěrá z tzv. druhého a třetího pilíře, zavedeného Smlouvou o EU. Akty úzce unijního práva mají zvláštní režim, jelikož nemají povahu a vlastnosti norem komunitárního práva.

⁶⁾ Viz např. projev prezidenta V. Havla v Evropském parlamentu ve Štrasburku dne 16. 2. 2000, Mladá Fronta Dnes, 17. 2. 2000, str. 10.

⁷⁾ Rozsudek Evropského soudního dvora č. 22/70 ve věci E.R.T.A. SbSD 1971, s. 263.

⁸⁾ Viz např. Šišková, N.: Základní otázky sblížení českého práva s právem ES, Codex Bohemia, 1998, s. 113–115

„Chirurgické“ nástroje pro vzdušnou válku

JOSEF FUČÍK

Doktrina letecké války vedená představou, že ozbrojené střetnutí je možné úspěšně vybojovat výlučným použitím leteckých úderů na protivníka, vznikla krátce po zavedení letounů do armád. Navzdory svým opakovaným selháním přetrvala dvě světové války a řadu dalších poválečných kampaní. Po operaci Spojenecká síla proti Jugoslávii se mnohým zdá, že konečně poskytuje spolehlivé a politicky přijatelné řešení možných budoucích konfliktů. Zejména těch, v nichž se budou angažovat technicky zdatné vzdušné síly NATO, evropských ozbrojených sil či sborů OSN. Tuto představu posiluje existence nových vzdušných zbraní, které se pro své vlastnosti stávají prostředkem politického nátlaku a symbolismu.

Nové možnosti a stará rizika

Po rozpadu sovětského bloku, jímž z Evropy zmizela hrozba ozbrojené konfrontace dvou mohutných vojenských uskupení, bylo často slyšet z různých povolaných úst, že válka nadobro opustila starý kontinent – vzdýtl „válčení mezi jadernými elektrárnami“ se stalo nepředstavitelným. Dnes, po událostech z Bosny i odjinud, ale zvláště z Jugoslávie, je tato malá politická představitivost jistě obohacena novými zkušenostmi (mimořádně – na krátký dolet z kosovského bojiště je těch elektráren několik). Ty jako by svědčily o tom, že nová generace vojenské techniky a změny v použití vojsk, především u leteckých zbraní a vzdušných sil, mohou potlačit mnohé, co v minulosti dávalo válce všeobecně ničivý, a tudíž nepřijatelný charakter. Díky tomuto nebývalému technickému zdokonalení (dnes především u ozbrojených sil USA)¹⁾ se vzdušná válka stává lákavým řešením mezinárodních konfliktů, neboť pro použití ozbrojených násilí poskytuje přijatelnější východiska.

Působí zde řada činitelů, z nichž uveďme alespoň ty nejvýznamnější. Oproti pozemní operaci, odrazující významnými riziky, a to i ve střetnutí se slabším a zaostalejším protivníkem, lze vzhledem k nevídaným výkonům letounů, jejich elektronických prostředků a zbraní získat drtivou převahu ve vzduchu, a zajistit tak vzdušnou nadvládu od samého počátku. Po ovládnutí oblohy plní válka ve vzduchu nejspolehlivěji současný kategorický politický požadavek boje bez vlastních ztrát. Ten nabyt např. během kosovského konfliktu u spojeneckých politiků až symptomatického účinku (zero casualties syndrom). Proto byla varianta pozemní operace zamítnuta a letecká válka se nejen stala základem přístupu řešení konfliktu, ale i procesem plně podřízeným striktnímu politickému dohledu, který jí zcela vtiskl svůj charakter.

Dalším, pouze na první pohled podružným, jakoby zcela technickým rysem, který činí vzdušnou válku lákavou, je rozšíření bojových prostředků nové generace, slibujících bodově přesné zásahy vybraných objektů, a tedy výraznou lokalizaci válečného ničení. Široká mediální prezentace těchto zbraní před kosovským konfliktem i pozdější polemika o jejich skutečných výkonech a selháních byla vedena místy až v barnumském stylu. Tak vstoupila do širokého povědomí nová kategorie vzdušných zbraní, označovaná souhrnně jako zbraně s přesným navedením (PGM – precise guided munitions²⁾).

Souvislosti nejsou náhodné. Výhody vzdušné nadvlády a s ní spojených bezpečných letů beze ztrát mohou být v budoucnu do značné míry zmařeny dalším posilováním protivzdušné obrany a zdokonalením celého jejího prostředí (mnoho významného v tomto smyslu naznačila činnost jugoslávské protivzdušné obrany). Naproti tomu se PGM stávají vzhledem ke svým vlastnostem a odolnosti na bojišti prostředkem, který bude mít v budoucnu stále větší význam nejen jako mimořádně účinná zbraň, ale především jako prostředek politického nátlaku.

Na počátku kosovského konfliktu vnímala široká veřejnost zahájení vzdušné operace, označené jako bombardování Jugoslávie, v duchu tradičních obrazů rozsáhlého plošného ničení odhozem četných bomb z mnoha letounů přelétajících nad cílem.³⁾ Teprve prostřednictvím televizních záběrů a tiskových konferencí (v nichž proslul především Jamie Shea svými vizemi „chirurgicky“ přesných operací, „ruky na vypínači“ a „zhasínání světél“ v Jugoslávii) začala vnímat celou podstatu nového způsobu vzdušné války. Odborné kruhy u nás si byly této změny od počátku vědomy, ale i u nich zůstala závažnost celého problému hromadného nasazení PGM ve všech aspektech nedoceněna. Byla překryta technickou fascinací, na které mno-

ho nezměnila ani některá selhání, daná především nařizenými změnami v režimu letů nosičů těchto zbraní (rychlosti a výšky letů atd.). Všechny důsledky použití zbraní s přesným navedením, především tzv. vedlejších účinků, ale i jejich výrazného profilování jako politického prostředku, zůstaly v podstatě zcela stranou. Mezitím již v některých západních zemích začala po poznatcích z Jugoslávie diskuse o použití těchto zbraní. Jak dále ukážeme, ozývají se i vážné hlasy k jejich reglementaci v rámci mezinárodních dohod.

Zbraně s přesným navedením

Není smyslem tohoto příspěvku zabývat se technickými popisy PGM či taktikou jejich použití. Dnes v tomto smyslu existuje dostatek dostupných pramenů v internetové elektronické či „papirové“ formě.⁴⁾ Nelze zde však opomenout alespoň základní informace, z nichž by mělo především vyplynout, proč se těmto zbraním věnuje taková pozornost a v čem je jejich vojenská, ale především politická hrozba. To, co o těchto zbraních dosud vyslovují četní politici a publicisté, kteří sice vzali jejich existenci na vědomí, ale nedali si práci pochopit podstatu věci, se někdy dostává až na samu hranici srozumitelnosti.⁵⁾

Zbraně s přesným navedením patří do kategorie bojových prostředků odpalovaných (či vypouštěných) z letounu s odstupem od cíle (stand-off). K doletu k němu jsou tyto zbraně opatřeny buď vlastním zdrojem pohybu, nebo manévrují v klouzavém letu, přičemž je naváděcí systém vede s mimořádnou přesností (až řádu metrů) na zvolený objekt. Jejich nosič - bojový letoun se tak během celého svého letu zdržuje mimo dosah prostředků protivzdušné obrany chránících napadený cíl a zkracuje svůj pobyt v ohroženém prostoru. Po vypálení zbraně ze značné vzdálenosti může rychle nastoupat do bezpečné výšky a odlétnout. Mezitím již prostředek PGM dokončí svůj samostatný let a ničt svůj cíl.

Princip těchto zbraní, odpalovaných s odstupem od cíle, přináší do vzdušné války výrazné změny. Vzhledem k přesnosti a výkonu PGM mizí nutnost plošného ničení cíle větším počtem letounů – namísto rojů či letek prolétajících nad cílovým prostorem pronikají do jeho blízkosti z různých výhodných směrů jen jednotlivé letouny. Značně je ztížena činnost protivzdušné obrany protivníka, neboť namísto rozměrného letounu musí bojovat s podstatně menším a rychlejším prostředkem, přilétajícím zpravidla v přízemním letu nebo naopak padajícím z velkých výšek. Zachycení takového letícího předmětu pozemními čidly (např. radiolokátory), jeho sledování a zničení palbou v intervalu několika sekund je velmi obtížné a lze říci, že zásah některých druhů PGM je dnes nad síly současných protiletadlových zbraní, zavedených i ve vyspělých armádách.

V současné době se zbraně s přesným navedením stávají převládající součástí výzbroje moderních bojových letounů USA; tak např. v letecké operaci proti Jugoslávii byl americký podíl všech použitých PGM naprosto rozhodující.⁶⁾ Evropa sice poněkud

VZTAHY A PROBLÉMY

zaostala, ale v současné době jsou tyto zbraně jednou z významných priorit modernizačního programu evropských sil NATO, nazvaného DCI (Defense Capabilities Initiative).⁷⁾ Vše nasvědčuje tomu, že pozadu nezůstává ani Rusko, které vývoji PGM věnovalo značnou pozornost, a jejich širšímu zavedení bránil jen nedostatek finančních prostředků.

PGM na informačním bojišti

Zvláštní význam se v současnosti přikládá použití zbraní s přesným navedením v tzv. informačních operacích (IO – information operations). Jsou tak nazývány proto, že svými údery ničí nebo vyřazují z provozu nejdůležitější elektronická zařízení vojenské i civilní infrastruktury, tj. informační a telekomunikační systémy a sítě, počítačovou

tohoto výpadku proudů náhradními zdroji (elektrocentrálami) je v civilním sektoru jen nouzovým a všestranně omezeným řešením. Nejtříživěji je touto situací postiženo obyvatelstvo, které zůstává bezmocné a zpravidla bez jakýchkoliv náhradních prostředků.

Údery ze vzduchu – přijatelnější alternativa

Indukovaná představa o chirurgicky přesné operaci, omezené na bodové zásahy vybraných cílů s minimálními vedlejšími škodami (tj. oběťmi mezi civilním obyvatelstvem a ničením soukromého majetku), může činit vzdušnou válku přijatelnější, a tudíž pravděpodobnější. Tak tomu zjevně bylo i pro politiky postavené před rozhodnutím, jak dál v jugoslávské krizi, kdy se taková letecká operacejevila jako východisko z clausewitzovského dilematu jak "pokračovat v politice násilnými prostředky". Za absolutní nadvlády ve vzduchu, při odstranění rizik z plošného bombardování a v očekávání zásahů s bodovou přesností nabyla vzdušná kampaň rysy rutinní technické záležitosti – relativně jednoduchého řešení namísto složité kombinované vojenské operace, náročné na součinnost s pozemními jednotkami, jistými ztrátami na životech a náročnými požadavky na zabezpečení vojska na území protivníka.

Takovou operaci se politické samy cítí povolání vést. Vojenský komentátor E. Bonsignore vystihl situaci velmi přesně: "...vzniká dojem, že tento typ války může být řízen politiky bez obtížného vměšování vojenského velení. Prezident USA ani neuznal za potřebné svolat za celou dobu krize poradu Sboru náčelníků štábů".¹⁰⁾ Tento dojem se stal v denním procesu sestavování cílů (target list) skutečností – předkládaný politickým zástupcům všech devatenácti členských zemí se dokument vojenského operačního plánování stal předmětem posuzování z utilitářních politických hledisek.¹¹⁾

Není pak divu, že se vysoký potenciál všech těchto přesných zbraní rychle přesunul z kosovského bojiště do hloubky státního území protivníka jako multiplikátor politického nátlaku. Jejich přesnost, regulovatelnost, možnost vytvoření jednoúčelových náplní (tailoring), především při úderech na stacionární objekty, je osvědčuje jako zvlášť vhodné k ničení civilní infrastruktury (komunikační uzly, mosty, TV vysílače, energetická centra, správní objekty atd.) Během operace proti Jugoslávii nabylo tak operační plánování politický akcent v rozsahu, který dospěl nejen na taktickou úroveň, ale sahal v některých případech až do kabin bojových letounů.

První tak rozsáhlé použití PGM upozornilo tedy nejen na jejich technickou stránku (témata přesnosti, spolehlivosti, selhání), ale i na humanitární aspekty při ničení civilních cílů. Nejdiskutovanějšími událostmi se staly útok na čínské velvyslanectví a ztráty na životech u obyvatelstva a uprchlíků.

Dvě JDAM do správného pokoje?

V noci 7. května 1999 odpálil nad Srbskem bombardér B-2, po přímém letu ze základny Whiteman v Missouri, dvě střely JDAM12–), které zasáhly prostory v jižním křídle budovy

ZÁKLADNÍ SKLADBA ZBRANÍ, KTERÉ LZE ZAŘADIT DO KATEGORIE PGM:		
Střely s plochou dráhou letu	CM	Rychlost 200 m/s; výška přízemního letu asi 50 m, značný dolet
Protiradiolokační střely	ARM, HARM	Rychlost letu 250–700 m/s, úhel útoku 20–60
Naváděné pumy	SOWD – kazetové LGB – s laserovým navedením CBU – svazkové aj.	Rychlost 250 m/s, úhel útoku 30–60 nebo vodorovný let ve výšce asi 100 m
Bezpilotní letouny ¹⁾	UAV	Různé varianty; v závislosti na programu či dálkovém ovládní
Taktické balistické střely	TBM	Odpalovány se země; dolet 300–900 km; max. výška 50–160 km, dopad na cíl z úhlu 85–90
1) Četné UAV, použité během akce Spojenecká síla, ocenil ministr obrany USA W. Cohen jako prostředky odstraňující rizika pro letecké osádky a vyslovil se pro jejich další zdokonalování (Flight International, 27. 10. 1999)		

Z této uvedené řady se jako kategorie s mimořádně ničivým potenciálem a politickým významem prosadily především střely s plochou dráhou letu.^{8–)} Jsou velmi účinnou a nebezpečnou zbraní, která se v současné době stává reálnou hrozbou i pro všechny vyspělé armády. Mají ve svém použití řadu výhod; k nim především patří technická univerzalita a pružnost. Jejich konstrukce a výroba jsou technologicky relativně jednoduché, a tudíž přístupné. Lze je produkovat ve velkých sériích a bez zvláštních omezení pro dovoz potřebných součástek a komponentů. Tomu odpovídá i jejich příznivá cena. Obecně lze říci, že za cenu jednoho bojového letounu lze pořídit asi padesát střel s plochou dráhou letu. Za letu jsou velmi obtížně zjistitelné a ničitelné vzhledem ke svému malému rozměru a odrazné ploše, přízemnímu letu a změně jeho dráhy, při výrazném maskování terénem. Lze je použít na cíle ve velkých vzdálenostech, které zasahují s vynikající přesností i velkou ničivou silou.

Vzhledem ke všem těmto výhodným vlastnostem jejich hrozba dále poroste. Podle stavu z poloviny roku 1999 mělo již více jak 75 zemí ve výzbroji asi 75 tisíc řízených střel s plochou dráhou letu, určených většinou k úderům na pozemní cíle. Nejméně 17 zemí vyrábí 130 druhů těchto střel a tučet z nich je dnes dostupný prakticky každému solventnímu zákazníkovi.^{9–)} Samotné armády NATO, včetně armády USA, nemají dosud proti těmto střelám dostatečně účinnou obranu.

techniku a prostředky přenosu a uchování dat. Především sem patří zbraně působící s využitím elektromagnetického impulsu, který plošně a neselektivně vyřadí veškerou elektronickou infrastrukturu ve svém účinném dosahu – obrazně řečeno "upeče" její citlivé mikroelektronické obvody. Zničí tedy nejen např. elektroniku zbraňových systémů, ale i civilních zařízení (spojovacích sítí, řízení a dozoru energetických systémů, jaderné elektrárny nevyjímaje, lékařských přístrojů, částí bankovních i jiných počítačových sítí, včetně internetu, atd.).

Rozsáhlejší zasazení zbraní "IO" může dosáhnout praktického účinku, který se blíží charakteru zbraně hromadného ničení. To je mj. případ grafitových pum, které byly v jistém počtu použity během operace Spojenecká síla k vyřazení jugoslávské elektroenergetické sítě. Grafitové pumy, jejichž použití vzbudilo tolik rozruchu, jsou prakticky běžné kazetové prostředky kategorie PGM, jejichž bojovou náplň tvoří místo trhaviny vysoce vodivý grafit (vlákna, granule, prášek). Při přeletu těchto pum nad cíl (např. rozvodnu vysokého napětí) dopadají vymetený oblak grafitových částic na vysokonapětové vedení a vyvolává hromadný zkrat, ničící jističe a další prvky sestavy. Důsledkem je rozsáhlé vyřazení energetické distribuční sítě, paralyzující infrastrukturu celých rozsáhlých oblastí.

Náprava může trvat týdny i měsíce. Při hromadném nebo opakovaném použití (což nečiní žádný problém, protože jako nosič grafitových pum je vhodný prakticky každý bojový letoun se standardním závěsníkem) lze docílit ohromujícího účinku. Překonání

čínského velvyslanectví v Bělehradě. Kromě zničené části objektu v nich byli navíc usmrceni tři muži. Tento incident vyvolal mimořádnou odezvu a byl předmětem složitých a široce komentovaných jednání. Jejich zápletky a instrumentárium má čtenář jistě ještě v živé paměti – zpravodajská chyba, špatné mapy, tragický omyl atd.

Postupně se ukázala celá řada skutečností a odporujících si tvrzení zainteresovaných vojenských i civilních složek, což vedlo štáby britských periodik The Guardian a The Observer k rozsáhlému šestidennímu výzkumu. Výsledek zveřejnily v průběhu listopadu do překvapivých analýz, v nichž tvrdí, že čínské velvyslanectví bylo zasaženo úmyslně, plánovitě a velmi přesně. Zároveň k tomu přináší rozsáhlou dokumentaci.¹³⁾

Podle jejich verze pracovalo v zasaženém křídle velvyslanectví, v místnostech vojenského atašé, radiové retranslační středisko, předávající zprávy jugoslávským silám v Kosovu. Mimoto se odtud Číňané rovněž pokoušeli elektronicky vyhledávat a sledovat let střel s plochou dráhou letu směřujících k Bělehradu, a získat tak podklady pro studium obrany proti těmto zbraním. Poté, co tyto skutečnosti zjistilo americké elektronické zpravodajství (Elint), byl objekt, jinak velmi přesně zaměřený, vyňat ze seznamu zakázaných cílů, a tím uvolněn pro uvedený úder. Tři pracovníci, kteří přitom zahynuli, nebyli údajně novináři, jak bylo zprvu oznámeno, ale zpravodajští důstojníci. Podle názoru zasvěcených osob ze spojeneckých orgánů, s nimiž The Observer hovořil, byl úder proveden s takovou přesností, že v protilehlém křídle budovy, kde sídlí velvyslanec, "nespadly ani květináče u hlavního vchodu".

Můžeme uvěřit, či zpochybňovat soupis skutečností a argumentů, které pro svá tvrzení uvádějí uvedené zdroje; to však není v našich souvislostech podstatné. Berme je jako možný scénář, který líčí, co se s použitím zbraní této třídy může odehrát. Dnes ještě především technické bariéry brání rozšíření těch nejosofistikovanějších PGM, jak se již stalo v případě střel s plochou dráhou letu. Tyto bariéry však dnešní informační společnost rychle odstraňuje, bez ohledu na zákazy a embargo.

Humanitární aspekty a "kolaterální" ztráty

I nejnovější statistiky přesvědčivě ukazují, že ani zbraně mimořádné přesnosti nemohou učinit vzdušnou válku přijatelnější. Použití ozbrojené síly jakéhokoliv druhu jako východiska z krizové situace bude vždy a nevyhnutelně spojeno s destrukcí a ztrátami, které vycházejí z podstaty válečného střetnutí. To by mělo být zcela jasným východiskem. Proto zůstane i v budoucnu rozhodnutí o použití síly vždy velmi svízelným a mimořádně odpovědným aktem, v němž je nutno předem a zcela jasně stanovit způsob, rozsah a hranice použití válečných prostředků s cílem zabránit nežádoucí eskalaci konfliktu.

Dnes je takové rozhodování jen zdánlivě usnadněno idealizovanými představami nových bojových prostředků, o nichž se eufemisticky hovoří jako o nesmrtících (non-lethal), inteligentních (smart) či měkkých (soft)

zbraních.^{14–)} To v sobě nese onu lákavou tendenci rozšířit jejich použití proti nevojenským cílům, především na infrastrukturu a výrobní základnu země, pod heslem oslabení logistiky ozbrojených sil a zlomení obecné vůle k odporu. Toto schéma, uplatňované v minulosti a historicky známé jako "materiální válka", postihlo vždy především civilní obyvatelstvo a vedlo k jeho velkým ztrátám a rozsáhlému strádání.

Dnes začíná být toto schéma znovu aktuální. V dokumentaci připravené sanfranciským ústavem CIWARS (Centre for Infrastructural Warfare Studies) se upozorňuje na to, že takové použití vzdušných zbraní se opět nebezpečně posunuje na citlivou hranu ustanovení mezinárodních dohod a konvencí^{15–}. Vyslovuje se názor, že by se celé věci měla ujmout OSN s cílem dosažení dohod o dohledu a reglementaci zbraní s přesným navedením, především těch, které jsou vhodné pro informační válku. A to tím spíše, že lze vbrzku očekávat jejich masové rozšíření do mnoha zemí světa.

¹⁾ Výdaje na vojenský výzkum a vývoj v roce 2000: USA 37 mld. USD, Evropa celkem 9 mld. USD.

²⁾ U nás se uvádí název "munice s přesným navedením", což je chybné (munitions = válečné prostředky; zbraně a munice; samotná munice = ammunition).

³⁾ Ještě dnes někteří čeští komentátoři používají termín "kobercové bombardování", což je záležitost 2. světové války.

⁴⁾ Pro přehled např. Sborník příspěvků "NATO po konfliktu v Kosovu a další perspektivy rozšiřování", vydaný Vzdělávacím střediskem pro podporu demokracie, 1999 (i když též zde autoři věnovali více pozornosti letounům než neseným zbraním).

⁵⁾ Např. prof. M. Mathiopoulos vysvětluje ve své analýze tyto prostředky jako "...cíle vyhledávající a terminálně řízené zbraňové systémy

i systémy zbraní, které lze uvést do klidu, má-li se zabránit kolaterálním škodám". Mezinárodní politika 1/2000, s. 18.

⁶⁾ Činil tak např. 95 % všech odpálených střel s plochou dráhou letu. Z 25 000 odhozených amerických pum bylo 8500 typu PGM. Jane's Defence Weekly, 6. 10. a 10. 11. 1999.

⁷⁾ DCI je program o 58 cílech zaměřených na odstranění zaostání a nerovností ve výzbroji evropských armád ve srovnání se silami USA, zjištěných zejména během tzv. kosovské

⁸⁾ Politický symbolismus těchto střel je dán i tím, že podle vojenských zdrojů je v USA k jejich použití nezbytný souhlas amerického prezidenta. Francie hodlá společně s Brity vyvinout do tří let vlastní střelu s plochou dráhou letu SCALP. International Herald Tribune, 12. 11. 1999.

⁹⁾ Defense News, 7. 6. 1999.

¹⁰⁾ Military Technology 5/1999.

¹¹⁾ Výběru cílů pro vzdušné údery se osobně zúčastnil i premiér Tony Blair. The Guardian Unlimited Archive, 10. 5. 1999. Admirál Leighton Smith, býv. velitel sil NATO v Bosně: "Seznam cílů byl za situace, v níž každá z devatenácti zemí má právo veta, sestaven tak, že z vojenského hlediska bylo jeho použití neúčinné". Defense News, 26. 7. 1999.

¹²⁾ JDAM – jedna z nejdokonalějších a nejpresnějších protizemních střel, naváděná pomocí družicového navigačního systému GPS; průběžně zaměřování ze sedmi družic ji dává přesnost v cíli 2 m.

¹³⁾ The Observer, 17. 10.– 28. 11. 1999.

¹⁴⁾ Připomeňme např., že taková měkká neletální zbraň (grafitová puma) způsobila katastrofální požár v Obrenovaci, ohrožující mnoho životů.

¹⁵⁾ The Hague Aerial Bombardment Rules, 11. 12. 1922, článek 22 („Vzdušné bombardování za účelem terorizování civilního obyvatelstva, zničení a poškození soukromého majetku nevojenského charakteru a zranění bojovníků je zakázáno.“ (též IV. Ženevská konference o ochraně civilních osob v době války z 12. 8. 1949)

PŘÍMÉ POSTIŽENÍ CIVILNÍHO OBYVATELSTVA VZDUŠNÝMI ZBRANĚMI V PRVNÍ FÁZI OPERACE SPOJENECKÁ SÍLA

5. dubna	Alexinac – 3 střely dopadly 600 m před plánovaný cíl do obytných domů a skladiště léčiv	5 mrtvých, 30 raněných
12. dubna	Leskovac – úder střely na osobní vlak vjíždějící na most na trati Bělehrad-Salonika	10 mrtvých, 16 raněných
14. dubna	Západní Kosovo – vzdušné zásahy dvou proudů uprchlíků	Až 80 mrtvých
23. dubna	Bělehrad – vzdušný úder na televizní studio	Více než 10 mrtvých
27. dubna	Surdulica – únik laserem naváděné letecké pumy	Až 20 mrtvých 28.
28. dubna	Sofie – zásah budovy protiradiolokační střelou, zbloudilou do Bulharska Luzane – zásah autobusu na mostě	Bez lidských ztrát 39 mrtvých
3. května	Pec (záp. Kosovo) – puma zasáhla autobus s prchajícími ženami a dětmi	Více než 17 mrtvých
6. května	Niš – kazetová puma zasáhla tržiště a nemocnici	15 mrtvých 60 raněných
7. května	Bělehrad – střela JDAM zasahuje čínské velvyslanectví	3 mrtví 20 raněných

Indočína

na cestě reforem

MIROSLAV NOŽINA

Před 25 lety, 30. dubna 1975, vstoupila vojska vietnamských komunistů do Saigonu. Skončila tak vleklá válka v Indočíně, během níž zahynulo na tři miliony Vietnamců a téměř 60 tisíc Američanů. Válka krutě zasáhla i další země Indočíny – Kambodžu a Laos. Vítězný Vietnam se na oslavy tohoto výročí pečlivě připravuje. Pro vlády ve vietnamském hlavním městě Hanoji, kambodžském Phnompenhu či laoském Vientiane by se mělo stát i příležitostí k bilancování dosažených „úspěchů“. Rozpad socialistického bloku a změna poměru sil ve světě se výrazně projeví i v těchto třech zemích. Po půl století válek, občanských sporů a cizích intervencí zavládl na indočínském poloostrově relativní mír. Zároveň se zde zdvihla vlna reforem, která nemá obdobu v žádné z ostatních oblastí jihovýchodní Asie.

Vietnam: zideologizovaný pragmatismus

Po skončení konfliktu v Indočíně v roce 1975 se Hanoj pokusila prosadit centralizované řízení státu i na jihu země. Socialistický systém, který přinesl vietnamským komunistům vítězství ve válce, však v mírové ekonomice beznadějně selhal. Situaci ještě dále zhoršila vietnamská invaze do Kambodže v roce 1978 a její faktická desetiletá okupace, která na mezinárodní úrovni izolovala Vietnam od jeho „kapitalistických“ sousedů v jihovýchodní Asii, Číny, Japonska i Západu. V rámci odvetných opatření napadla čínská vojska počátkem roku 1979 severní provincie Vietnamu a silně je zdevastovala. Rovněž USA, zejména kvůli vietnamské invazi do Kambodže, nadále prodlužovaly své hospodářské embargo vůči Vietnamské socialistické republice. Situaci příliš nezlepšila ani masivní pomoc ze zemí socialistického bloku. S příjmem na hlavu nižším než 200 dolarů se Vietnam zařadil mezi nejchudší země světa. Tváří v tvář hrozné situaci na domácí scéně i prohlubující se krizi uvnitř socialistického bloku začalo vietnamské vedení hledat nová východiska. V prosinci 1986 se sešel 6. sjezd Komunistické strany Vietnamu, který schválil široký program reforem *doi moi*.

Na politické úrovni vyhlásil sjezd ideologické a organizační ozdravení strany, zefektivnění řídicí role státu, oživení činnosti a zvýšení úlohy Národního shromáždění, Rady státu a lidových výborů na všech úrovních a rovněž oživení aktivit masových organizací. V ekonomické rovině představoval *doi moi* první krok směrem od centralistických principů řízení ekonomiky.

Celkově *doi moi* poměrně otevřeně vyhlásil program liberalizace hospodářské politiky země a příklon k tržní ekonomice ovšem při zachování systému vlády jedné strany a socialistické terminologie.

Prvním signálem začínajícího reformního procesu uvnitř komunistické strany se stalo jmenování Nguyen Van Linha, pocházejícího

z jihu země, do funkce generálního tajemníka Komunistické strany Vietnamu. Aby se reformní proces nevymlkl komunistické straně z rukou, byl vytvořen zvláštní dozorčí výbor nad reformou, přičleněný k ústřednímu výboru. Po vzoru sovětské „glasnosti“ se obrátil na veřejné sdělovací prostředky, spisovatele a umělce se žádostí, aby zahájili otevřenou kritiku „zkorumpovaných“ a „protireformních“ stranických a státních kádřů. Po vlně čistek, ukončené v roce 1991, měla KSV 127 tisíc disciplinovaných a prověřených členů. Další 78 200 ze svých řad vyloučila. Linhovi se tak v krátké době podařilo obnovit legitimitu komunistů v očích veřejnosti a současně odstranit většinu odpůrců nového pořádku.

Politické vření v Číně a převratné události ve střední a východní Evropě vyvolaly ve Vietnamu řadu otázek týkajících se legitimacy socialistického systému a vlády jedné strany. Ve snaze vyrovnat se i na ideologické úrovni s novou situací vedení KSV „znovuobjevilo“ Ho Či Minovu poslední vůli. Tento dokument byl poprvé zveřejněn v roce 1965. Protože však byl Vietnam ve válce s USA, v jeho první verzi ponechali vietnamští ideologové pouze odstavce zdůrazňující vlaste-nectví, solidaritu a věrnost komunistickým ideálům. Problematické pasáže o budování vietnamské společnosti po skončení války vyškrtli. V mnoha ohledech se právě tyto části totiž odlišovaly od pozdější oficiálně přijaté doktríny. Výrazný byl zejména jejich nacionalistický náboj. Zveřejněním utajených partií Ho Či Minova projevu získalo vietnamské stranické vedení na svou stranu i velkou část starých komunistů a veřejnosti, mezi níž má Ho Či Minovo jméno stále silný zvuk. Linh označil „strýčka Ho“ za symbol spojení „třídy a národa, nacionalismu a internacionalismu, národní nezávislosti a socialismu“.

Na 7. sjezdu KSV Nguyen Van Linh potvrdil, že socialismus nadále zůstává konečným cílem vietnamského vedení, ovšem je nutná modifikace prostředků, jimiž má být tohoto cíle dosaženo – nezbytné je propojit státní socialismus s tržní ekonomikou.

Pragmatik Michail Gorbačov zastavil po roce 1986 sovětskou podporu Vietnamu, která v té době představovala 25 % jeho státního rozpočtu. Hanoj byla proto nucena hledat cesty, jak se vypořádat s hospodářskými problémy vlastními silami. Jednou z těchto cest byla podpora soukromého sektoru. Místní produkční jednotky v zemi – jak zemědělské, tak průmyslové – získaly omezenou autonomii. Některé závody, zejména lehkého průmyslu, byly zprivatizovány. Miliony vietnamských zemědělců sice stále ještě nemohly oficiálně vlastnit půdu, ale mohly si ji za výhodných podmínek pronajmout na dobu dvaceti let – v případě, že na ní hodlalo pěstovat jednoleté plodiny, jako např. cukrovou třtinu či rýži. V případě mnohaletých rostlin, jako je káva a kaučukovník, byl pronájem možný i na padesát let. Prakticky dnes zemědělci mohou předávat, vyměňovat, najímat i dědit tyto dlouhodobé nájmy.

V rámci *doi moi* došlo k deregulaci cen a kurs vietnamské měny – *dongu* – byl liberalizován ve vztahu k mezinárodním měnám. Došlo ke zřízení obchodních bank. Zahraniční investoři získali přístup na vietnamský trh. Nejedná se však o přístup neomezený. Investoři se potýkají s celou řadou obtíží a navíc hledí stále s nedůvěrou na vietnamský politický systém zatížený množstvím marxisticko-leninistických relikvů.

Reformy přinesly řadu pozitivních změn. Soukromý sektor ve Vietnamu razantně zesílil a stejně tak rychle roste i jeho podíl na tvorbě hrubého národního produktu. Produkce obilovin stoupla; Vietnam je nyní třetí největší vývozcem rýže na světě (po Thajsku a Spojených státech). Vietnam začal intenzivně obchodovat s kapitalistickými zeměmi. Jeho největšími partnery se v tomto ohledu staly Japonsko, Jižní Korea, Tchaj-wan a země ASEAN. (V červnu 1995 se Vietnam stal sedmým členským státem tohoto sdružení.) Již v roce 1989 otevřel Vietnam své severní hranice obchodu s Čínou. Postupně narůstá i úloha Spojených států poté, co prezident Clinton zrušil v roce 1994 obchodní embargo uvalené na Vietnam po válce v Indočíně. K tomuto kroku ho přiměl tlak domácích obchodních kruhů. Nedávná návštěva amerického ministra obrany Williama Cohena trend uvolňování dále potvrdila.

V roce 1994 zaznamenal Vietnam hospodářský růst 8,5 %, v roce 1995 to bylo 9,5 %. To je růst hodný „asijských tygrů“. Další rozvoj však prudce zbrzdila asijská hospodářská krize.

Vietnamská hospodářská strategie, kterou nová ústava, přijatá v roce 1992, charakterizuje jako „socialisticky orientovanou multi-sektorální ekonomiku řízenou státně regulovaným tržním mechanismem“, přináší ovoce. Budoucnost vietnamského „socialistického kapitalismu“ však zůstává nejistá. Společně s nárůstem reformního hnutí roste i odpor proti němu. Prohlubují se sociální rozdíly v zemi. Na jedné straně část vietnamských obyvatel propadla touze po zbohatnutí, zejména ve velkých městech a na jihu. Menšína byla dokonce schopna získat obrovské majetky – přitom často využívala slabosti zákona. Na druhé straně např. vietnamští zemědělci nadále patří mezi nejchudší na světě. Podvýchá je na venkově

stále častým jevem. Nezaměstnanost dosahuje v nejhudších regionech i dvaceti procent. Podle studie vietnamského Ústavu společenských věd je dnes průměrný příjem osob považovaných za „bohaté“ ve Vietnamu 25krát vyšší než osob chudých a životní úroveň městského obyvatelstva je pětikrát vyšší než rolníků. Oficiální data rovněž dokládají, že 51 procent Vietnamců žije stále pod hranicí chudoby s měsíčním příjmem menším než osm dolarů. Stále křiklavější sociální nerovnost vyvolává určitou hořkost mezi bývalými bojovníky za nezávislost Vietnamu, mezi vojáky masově demobilizovanými v posledních letech a osobami nejirůznějšiho povolání (učitelé, lékaři), disponujícími velice nízkými platy. Vietnam, stejně jako ostatní socialistické země flirtující s kapitalismem, zjistil, že svobodné podnikání s sebou přináší i celou řadu problémů. Vietnamská legislativa je zaostalá, nepřizpůsobená nové situaci, státní byrokracie přebujelá a hyperaktivní. Zahraniční investoři jsou sice dnes ochotni se potýkat s byrokratickými průtahy v Číně, která jim za to může poskytnout gigantické odbytiště, avšak Vietnam není Čína.

Před vietnamskou vládou dnes stojí řada úkolů. Musí učinit svou ekonomiku schopnou konkurovat s okolním světem. Jedinou možnou cestou je otevřít ji zahraničním investicím, obchodu, službám, provést její rozsáhlou decentralizaci. Na druhou stranu *doi moi* přináší jen minimální změny v politické rovině. Politika a ekonomika jsou však dvěma stranami jedné mince. Hospodářská decentralizace proto zkrátit podněcuje i decentralizaci politickou. Vznikající rozpory v zemi se proto mnohdy daří překonávat jenom díky tradičnímu pragmatismu Vietnamců. Vedení KSV se pokusilo s tímto problémem vyrovnat i prostřednictvím 4. článku ústavy z roku 1992, kde se píše, že komunistická strana je „vedoucí silou“ ve společnosti, nikoli „vládnoucí“. Straničké špičky ve Vietnamu dnes očividně věří, že zdůrazňování nacionalistických principů ve spojení se zlepšujícím se stavem hospodářství jim umožní udržet si i nadále moc.

Laos ve stínu mocných sousedů

Děni v Laosu bylo vždy silně ovlivňováno děním u jeho velkých sousedů – v Číně, Vietnamu a Thajsku. Zvláštní vztahy s Vietnamem, těsné sousedství mohutné Číny a přirozená geografická spádovost ve směru na Thajsko silně ovlivňují vývoj v této jedné z deseti nejhudších zemí světa i nadále.

V roce 1975 převzali moc v Laosu za pomoci severovietnamské armády komunisté, vedení „rudým princem“ Suphanouvongem. Dodnes zůstává Laos státem řízeným jedinou povolenou politickou stranou – Laoskou lidovou revoluční stranou (LLRS), silně orientovanou na Vietnam. Děni v zemi proto výrazně reflektuje změny probíhající u jejího velkého souseda. I v Laosu vyhlásil v roce 1986 ministerský předseda a vůdce komunistické strany Kayson Phomvihana místní verzi *doi moi* – *tin tanakan maj* (nové myšlení). Liberálnější politika vlády přinesla uvolnění vládní kontroly nad ekonomikou a umožnila rozvoj zejména malého podnikání. To se záhy odrazilo ve zlepšení hospodářské situace země – zejména v hlavním měs-

tě. Laoský venkov zůstává i nadále chudý. Uvolnění trhu s rýží a ostatními potravinami však vedlo ke zvýšení zemědělské produktivity, a Laos tak poprvé ve své novodobé historii dosáhl potravinové soběstačnosti.

V roce 1989 vyschl pramen zahraniční pomoci, přicházející ze zemí sovětského bloku. To Laos, stejně jako Vietnam, přinutilo k dalším krokům. Naděje laoské opozice na liberalizaci politického systému však záhy ztroskotaly. V roce 1989 LLRS v rámci *tin tanakan maj* experimentovala s volbami do laoského parlamentu – Nejvyššího lidového shromáždění (NLS). NLS pak schválilo v roce 1991 ústavu, která vložila plnou moc do rukou komunistické strany. Smrt premiéra Kaysona Phomvihana v listopadu 1992 poskytla příležitost k nástupu mladšího vedení, ta však nebyla využita. Kaysonovými nástupci se stali členové „staré gardy“ – Nounhak Phomsavanh jako předseda NLS a Kamthay Siphandone jako úřadující prezident. V komunisty kontrolovaných „volbách“ v prosinci 1992 bylo LLRS nahrazeno novým Národním shromážděním. Protože Vietnam pečlivě sledoval a korigoval vývoj u svého laoského souseda, nebylo překvapením, že volební praktiky v obou zemích byly obdobné: každý kandidát musel být schválen Stranou, opoziční politická skupení nebyla tolerována. Poslanci zvolení v roce 1992 do Národního shromáždění prošli desetidenním školením, které jim mělo objasnit, že jejich povinností je zastávat politiku komunistické strany.

Laosť komunisté, ještě méně než jejich spojenci v Hanoji, odmítli v roce 1992 v politické rovině přiznat realitu měnícího se světa. Na druhé straně je však jejich hospodářská situace nutila k ještě razantnějším liberalizačním krokům. Podnikání úspěchem reformy z roku 1986 provedli další změny. Vláda devalvovala kurs národní měny *kipu*, zprivatizovala řadu státních podniků, provedla opatření směřující k uvolnění obchodu a otevřela zemi zahraničním investorům. Ústava z roku 1991 vytvořila pro tyto změny zákonný rámec, na jehož základě byla vytvořena nová legislativa týkající se obchodních vztahů, soukromého vlastnictví, daňového systému a fungování takových institucí, jako je centrální banka. Již v roce 1989 přijal Laos opatření, která dala světu jasně najevo, že je otevřen světu. Příliv zahraničních investic byl mírný, ale zato trvalý. V posledních třech letech činil zhruba 150 milionů dolarů ročně. Pozornost zahraničních společností přitahuje zejména levná pracovní síla a značné přírodní bohatství země. Asi čtyřicet procent území Laosu je pokryto lesy bohatými na vzácné odrůdy dřeva – týk, mahagon aj. Těžarské firmy přitahuje doposud málo využívané nerostné bohatství – olovo, stříbro, zlato, cín, drahé kameny, vápence a ostatní minerály.

Hospodářské reformy v Laosu byly a jsou zaváděny za podpory Mezinárodního měnového fondu a Rozvojového programu OSN. Jejich pomocí se podařilo snížit inflaci z 85 procent v roce 1989 na 6,8 procenta v roce 1995. Hrubý národní produkt země vzrostl o 8,4 procenta na 780 miliard kipů (1,1 miliardy dolarů). Uvolnění celních bariér přilákalo zahraniční investice a přineslo nové pracovní příležitosti. Investice do domácí vý-

roby, zejména z Tchaj-wanu, posunuly textilní průmysl na druhé místo v oblasti ziskovosti vývozních komodit (hned za dřevařství). Laos rovněž perspektivně plánuje rozšířit výrobu a vývoz elektřiny. Země má ambiciózní plán vybudovat desítky vodních elektráren na řece Mekongu a jejích přítocích a v budoucích 25 letech tak zdesateronásobit výrobu elektrické energie.

Laos se svým ročním hrubým národním produktem 180 dolarů na hlavu patří i nadále mezi nejhudší země světa. S výjimkou oblasti hlavního města Vientiane a několika málo městských center podél řeky Mekongu se jeho obyvatelstvo nadále zabývá především zemědělstvím. Laos silně závisí na podpoře MMF, Světové banky a Asijské rozvojové banky a na investicích z Japonska, Tchaj-wanu, Francie, Švédska, Austrálie a dalších zemí.

Jedním z hlavních problémů, které dnes brání rychlejšímu rozvoji laoské ekonomiky, je špatný stav komunikací. Laos nemá železnici, systém silničních komunikací je primitivní a zcela nedostatečný. V období dešťů je řada cest neprůjezdných. Stejně tak řeka Mekong není v období sucha splavná. Ve snaze zlepšit tuto situaci proto Světová banka financuje projekt na výstavbu cest v severolaošské provincii Luangnamtha. Koncem roku 1994 podepsala laoská vláda s USA Family Co., soukromou thajskou společností, kontrakt na výstavbu 250kilometrové silnice z Ban Huej Saj na Mekongu do Botenu na hranici s čínskou provincií Jün-nan. Tato cesta by měla napomoci nárůstu obchodu mezi Čínou a Thajskem přes Laos. Pracuje se i na výstavbě komunikace vedoucí od kambodžské hranice do hlavního města Vientiane. Jiná thajská společnost má v Laosu zahájit výstavbu první železnice z thajského Nong Khaj do Vientiane.

Laoské vedení by rádo udrželo zemi na cestě pozvolného přechodu od komunistické ekonomiky k tržnímu hospodářství a učinilo z ní jednu z křižovatek Asie. „Chceme se stát spojnicí mezi Vietnamem, Čínou, Thajskem, Barmou a Kambodžou,“ vyjádřil se doslova současný vicepremiér Khamphoui Keoboulapha. Balancování mezi vizemi hospodářské prosperity a přežívajícími komunistickými idejemi tvoří hlavní náplň současného politického dění v Laosu. Novým nápadům napomáhá i čas. „Stará garda“, úzce spojená s Hanojí, postupně odchází. „Mladí technokraté bez příliš pevných vazeb na stranu postupně zaujímají významné pozice,“ tvrdí poslední zpráva o Laosu, vydaná Nordickým institutem asijských studií v Kodani.

Stejně jako obyvatelstvo v Barmě a Vietnamu, nejsou ani Laové politicky příliš aktivní. Uvnitř země neexistuje organizovaná opozice. Politické změny budou proto mít spíše pozvolný charakter.

Kambodža: postupné probouzení

Kambodža se stále vzpamatovává z národní devastace způsobené konfliktem v Indočíně, genocidním režimem Rudých Khmerů, vietnamskou invazí v roce 1978 a následnou vlekou občanskou válkou. Vietnamská invaze dosadila do Phnompenhu Hun Senovu komunistickou vládu. Ta v roce 1988 zahájila podle vietnamského vzoru specificky kambodžskou

cestu od řízení ekonomiky k tržní. Toto reformní úsilí však nemohlo zastavit prohlubující se společenskou a hospodářskou krizi, způsobenou konfliktem. Když zde byla v říjnu 1991 zahájena mírová mise OSN, bylo nutno začít budovat strukturu kambodžského státu prakticky od základů.

Na základě Dohody o celkovém politickém urovnání v Kambodži, kterou podepsalo devatenáct zemí včetně pěti stálých členů Rady bezpečnosti OSN a čtyř bojujících khmerských stran, převzal zvláštní orgán OSN – *United Nations Transitional Authority in Cambodia* (Untac) – dočasnou odpovědnost za budoucnost země. V květnu 1993 proběhly za vysoké účasti voličů první demokratické volby v Kambodži, organizované Untac. Bojkotovali je pouze Rudí Khmerové. OSN prohlásila volby za regulérní a v listopadu téhož roku evakovala ze země své mírové sbory. Poprvé od roku 1979 se tak správa Kambodže ocitla zcela v rukou Kambodžanů. Hlavou státu se stal princ Sihanuk, kterému byl na základě ústavy přijaté v září 1993 udělen královský titul. Sihanukův syn, princ Norodom Ranariddh, šéf vítězné rojalistické strany Funcimpec, a předák komunistické Kambodžské lidové strany (KLS) Hun Sen byli jmenováni ko-premiéry. Sihanuk, který trpí rakovinou, opustil krátce po volbách Kambodžu, aby se v Pekingu podrobil léčebné kúře. Nadále žije především v Číně a Severní Koreji. Rudí Khmerové zůstali v opozici a zahájili proti nové vládě ozbrojený boj.

Vysoká účast voličů při volbách potvrdila touhu Kambodžanů po životě v míru. Spolupráce 120 zvolených členů parlamentu však už byla něco jiného. Kompromisy nejsou součástí kambodžské politické kultury, stejně tak jako koncept loajální opozice. S odchodem Untac vzplály na místní politické scéně rozsáhlé spory. Docházelo k třenicím mezi členy vládnoucích politických stran – Funcimpec a KLS. Počátkem roku 1994 měla přesto Kambodža víceméně funkční vládu, která kontrolovala většinu území státu. Život v Phnompenhu se vracel k normálu, narůstaly zde obchodní aktivity, do země se vraceli zahraniční investoři a turisté, mřící především ke zříceninám Angkoru. Dojem normality byl však pouze vnějšíkový. Odchod Untac ukončil uměle vyvolaný hospodářský boom. Již od druhé poloviny roku 1994, po krátkém mezidobí stagnace, začaly v zemi opět narůstat vážné hospodářské a sociální problémy.

Hospodářská infrastruktura Kambodže se nejhorsí ze všech tří zemí Indočíny. Cesty (s výjimkou spojnice Phnompenh–Sihanoukville), mosty, jediná železnice Sihanoukville–Phnompenh–Battambang, zavodňovací systémy, vodní zdroje, školy, zdravotnická zařízení – naprostá většina z těchto zařízení naléhavě potřebuje rekonstrukci. Velká část zemědělských pozemků je vinou zaminování nadále nevyužitelná. Chybějí odborníci a lidské zdroje. Státní zaměstnanci, policie a armáda dostávají jen minimální platy. Privatizace státních podniků vede ke ztrátám pracovních příležitostí. Krizová vlna je doprovázena nárůstem korupce a kriminality, včetně rozkrádání zahraniční pomoci. Kam-

bodžské hospodářství dnes z velké části závisí na injekcích přicházejících od Mezinárodní konference pro obnovu Kambodže, která se schází v březnu každého roku, aby vyhodnotila vývoj v zemi a zvážila další zahraniční pomoc. Zahraniční pomoc stále pokrývá okolo 40 procent kambodžského státního rozpočtu. Mírová mise OSN vytvořila v kambodžské ekonomice umělý stav závislosti na zahraničních zdrojích, s nímž se dosud současné nepochopitelné vedení nebylo schopné vyrovnat.

Ekonomické obtíže zákonitě nalézají svůj odraz i v politické rovině. V čele rojalistického Funcimpec stojí většinou přívrženci bývalé exilové elity (včetně prince Ranariddha samotného), soustřeďující svoji pozornost na činnost vládních úřadů v Phnompenhu. KLS je naopak následovníkem provietnamské komunistické strany, která vládla v Kambodži od roku 1979 až do příchodu Untac. Tato strana má značné zkušenosti s prací „na ulici“. Navíc se jí podařilo zachovat si po odchodu Untac význačné pozice ve státním aparátu, policii a armádě. Faktem je, že KLS obratně využívá současné neuspokojivé situace v zemi k politické agitaci. Podle slov belgického politologa Raoula M. Jennara: „Ve srovnání s Hun Senem Funcimpec vyhlíží jako turisté u moci“. Rada analytiků tvrdí, že je to právě Hun Sen, který ze svého postu „druhého premiéra“ dokázal po prohraných volbách v roce 1993 krok za krokem opět soustředit značnou moc ve svých rukou a skutečně řídit zemi. Zahraniční analýzy hovoří dokonce o „tichém převratu“.

V březnu 1996 princ Sihanuk veřejně oznámil, že umírá. Jako o jeho nástupcích se hovoří o princích Ranariddhovi a princích Sihanoum, který strávil mládí v Praze a není tak nápadně angažován v politických sporech v Kambodži jako Ranariddh. Sihanuk rovněž prohlásil, že rojalistická strana se pravděpodobně v budoucnu rozpadne. Zdá se, že Sihanuk, který není formálně s Funcimpec spojen, se touto neobvyklou formou snaží přebudovat a upevnit slábnoucí protihunseňskou opozici.

Kambodža zůstává i nadále jedinou zemí Indočíny s pluralistickým vládním systémem. Rada svobod, které přinesla demokracie po roce 1993, se opět postupně vytrácí. Trendem dneška nadále zůstává návrat k autoritativní pseudodemokracii za dominance KLS.

Demokracie autoritářů

I když se výchozí podmínky ve třech zemích Indočíny odlišují, nalézáme zde řadu shodných prvků. Pragmatismus zde převládá nad marxistickou rétorikou, levicoví reformisté získávají pozice na úkor komunistických tradicionalistů. Přesun k liberální tržní ekonomice probíhá za zachování autoritativních principů politického řízení státu. Vietnam, Laos i Kambodža tak z různých pozic směřují k modelům řízení praktikovaným v dalších zemích asijsko-tichomořské oblasti, jako např. Malajsii, Indonésii, Jižní Koreji či Singapuru – k modelům, které dnes z nedostatku jiné terminologie označujeme jako „asijské demokracie“. K jako takovým by k nim měla přistupovat i česká zahraniční politika.

Během studené války se na Afriku pohlíželo jako na hřiště, na němž proti sobě hrají velmoci bipolárního světa. Po skončení zápasu poklesl zájem o hřiště i o fanoušky a větší pozornost upoutávají jiné části světa. Sami Afričané nejednou vyslovili obavy, že po odstranění „železné opony“ plynou „na jejich úkor“ investiční prostředky ze Západu do středoevropských a východoevropských zemí, které nejsou tak chudé, aby tento přítok potřebovaly stejně nutně jako Afrika. Ještě v sedmdesátých letech se bývalé koloniální metropole neváhaly vojensky angažovat ve prospěch svých věrných v Africe.

Nezdar mírových sil OSN v Somálsku vedl k tomu, že neafričké země nyní raději přihlížejí tomu, jak si své konflikty řeší Afričané sami. Ubylo žoldnéřů a zvýšila se ostražitost. Afričané tvrdí, že Západ měří „dvojitým metrem“, když intervenuje v naftou bohatém Iráku, nebo na Balkáně, kde shledává své „životní zájmy“. Ty naopak nespátňuje v Kongu, Rwandě, Angole, Libérii, Sieře Leone a dalších zemích vytlačенých na okraj mezinárodní pozornosti. Hovoří se o marginalizaci Afriky.

Někdy se zdá, že chudé africké státy propadají násilnostem vzhledem k tomu, že nejsou schopny vyřešit spory jedním, že se na sebe snaží alespoň tragikou svého osudu strhnout pozornost, aby se na ně nezapomínalo. I humanitární pomoc potřebuje jistou dávku publicity a zámožné dárcovské kruhy si pečlivě vybírají, komu pomohou. Nezřídka vyhláší, že chtějí Afričanům pomáhat, aby si pomohli sami. Tytam jsou časy, kdy africké politické elity doufaly, že se mohou spoléhat výlučně na vlastní síly (zásada *self-reliance*). Dnes v různých subregionech převládá přesvědčení, že se dá více dosáhnout sdružením v nadstátních celcích.

Ty ostatně na kontinentě byly již za kolonialismu. Francouzská západní Afrika se osamostatněním rozpadla na řadu „národních“ států, jak ostatně předpokládal představitel Pobřeží slonoviny F. Houphouët-Boigny. „Národní“ státy bez skutečných národů trpěly ovšem uvnitř tribalismem a navenek kmenovými spory, zostřovanými nepřirozenými státními hranicemi.

Senegalský státník L. S. Senghor by byl raději viděl zachování velkých celků z koloniálního období, kdyby bylo možné je zachovat. Spojení s Mali ve federaci bylo krátkodechým pokusem o raně-postkoloniální integraci. Také ghanský prezident Nkrumah usiloval o propojení své země s nesusoudními státy – Guineou a Mali. Jeho integrační pokus byl součástí velkolepé,

Problémy západoafrické integrace

VLADIMÍR KLÍMA

ale nerealistické panafrické vize. V době, kdy si nově nezávislé země zakládaly na své suverenitě, byl Nkrumah připraven část ghanské suverenity obětovat ve prospěch budoucích Spojených států afrických. V politické praxi měl ovšem nemalé starosti s formováním tzv. Politického národa na území celé Ghany, v níž přežívaly nejen starobylé ašantské mocenské aspirace, ale také eweské problémy. Eweský etnický národ beze státu byl rozdělen novou ghansko-tožskou hranicí (po připojení Britského Toga plebiscitem – roku 1956).

Potíže s integrací se nevyhnuly ani Nigérii, která hájila svou celistvost ve vleklé občanské válce proti biaferským separatistům (1967–1970). Třebaže čtyři africké státy oficiálně Biafru uznaly, Organizace africké jednoty (OAJ) jako celek dodržela zásadu neměnnosti hranic na kontinentě. Jediným porušením tohoto principu bylo uznání nezávislé Eritreje, avšak další vývoj tohoto nově uznaného státu opakovaně vyvolává války s Etiopií, od níž se po těžkých bojích oddělila. I po pádu Biafry trpěl nigerijský kolos etnoregionálním i náboženským napětím, kterému čelily většinou autoritativní vojenské režimy. Nigérie uspokojivě nevyřešila ani územní spor se sousedním Kamerunem. Ovšem podobných sporů je v subregionu více.

Bez Nigérie nelze západoafrický subregion integrovat. Tato mocnost se silně angažovala v úsilí o vytvoření nového mezinárodního ekonomického řádu a netajila se ani zájmem o získání stálého členství v Radě bezpečnosti OSN. Za Abachova režimu (1993–1998) si získala špatnou pověst porušováním lidských a občanských práv a její členství v Commonwealthu bylo načas pozastaveno. Díky velkému nerostnému bohatství (ropy a zemního plynu) se může stát trvalou oporou západoafrických energetických systémů, a také proto se nigerijským názorům pozorně naslouchá. Zejména v době, kdy vlivem vlastní marginalizace musí Afričané udržovat pořádek vlastními silami, je to právě Nigérie, která se vojensky angažuje v Libérii, Sieře Leone i jinde.

V Nigérii se také konala významná africká fóra (Lagos 1980, Abuja 1991 aj.), která doporučila posílení meziafrických hospodářských a obchodních styků s cílem snížit

nevýhody, jež plynou ze závislosti na hospodářsky vyspělých zemích jiných světadílů. Podobné myšlenky bankéřské kruhy v zámoří pochopily jako pokusy uzavírat se do sebe a zavádět v západní Africe protekcionistická opatření. Světová banka a Mezinárodní měnový fond proti nim ordinují liberalizaci a privatizaci v rámci restrukturalizačních hospodářských programů. Protože však africké státy nestačí držet krok v poskytování státních subvencí, které jsou na Západě obvyklé, vnímají mnozí Afričané ekonomickou reformu jako přílišné otevření vlastních ekonomik, jako vážnou zkoušku, v níž v souboji se silnou konkurencí neobstojí. V západní Africe chybějí mj. kapitálově silní domácí podnikatelé, kteří by převzali iniciativu v privatizačním procesu a omezili prostor spekulující byrokracie. Obecně se soudí, že korupce a nepotismus vyplývají ze střetů zájmů, z nežádoucích srůstání civilní i vojenské byrokracie se sférou podnikání.

Vlivem koloniálních vazeb bylo Pobřeží slonoviny lépe propojeno se vzdálenou Francií než se sousední Ghanou. V rámci ECOWAS (*Economic Community West African States* – Hospodářské společenství západoafrických států) by měly jednotlivé členské země nahradit rivalitu spoluprací. Západní Afrika budoucnosti se má stát velkým trhem, na němž by se poněkud vyrovnaly dosavadní rozdíly mezi státy. Na první pohled je zřejmé, oč příznivější podmínky mají přímořské země oproti vnitrozemským, v nichž část území zabírá poušť. Úspěšná integrace by podstatně snížila pašování a otevřela by nové možnosti pro pohyb pracovních sil, zboží a kapitálu uvnitř subregionu. Tomu má napomáhat sjednocování celních tarifů a zlepšení komunikace. V Nigérii stoupá zájem o francouzštinu a v západoafrických frankofonních zemích naopak nabývá na významu angličtina.

Důležité bude také sjednocování právních norem nejen pro existující rozdíly mezi právní tradicí zděděnou z kolonialismu, nýbrž i kvůli rozdílným postojům vůči zvykovému právu. Náclenictví bylo více respektováno v anglofonních zemích vlivem britské politiky nepřímé vlády. Specifické zvláštnosti existují ve školství, zdravotnictví, v ochraně životního prostředí a v dopravě. Mimořádně citlivým problémem bude

alokace prostředků pro rozvoj jednotlivých oblastí, v nichž samozřejmě přetrvávají neustejné pracovní příležitosti. Zatímco v bývalé francouzské západní Africe zůstala vazba na francouzský frank a CFA je pevným kursem nyní roven jednomu centimu, lusofonní a anglofonní státy čeká mnoho práce s přechodem k měnové unii. Nelze prostě zařadit do frankového pásma ostatní státy a předpokládat, že frankofonie automaticky převládne. V mezinárodních vztazích se ukázaly podstatné názorové rozdíly mezi západoafrickými vládami během konfliktů v Libérii a v Sieře Leone, jež patří k anglofonním státům.

Integrační struktury se vytvořily i v jiných subregionech Afriky: na severu Svaz arabského Maghrebu (UMA), na jihu Hospodářská a měnová unie jižní Afriky (CEMAC), Jihoafrické společenství pro rozvoj (SADC), dále Společný trh východní a jižní Afriky (COMESA), východoafrická Stálá trojstranná komise (PTCEAC), Hospodářské společenství střední Afriky (CEEAC) aj. Snahy Organizace africké jednoty však dosud narážejí na potíže plynoucí z bojů a zmatků v centrální Africe. Dlouholeté konflikty podstatně oslabily Rwandu, Burundi, Súdán, Kongo, Angolu a další země. Sama Etiopie, která byla v popředí panafrických snah, velmi utrpěla etnický motivovaným násilím. Konflikty leckde podryly důvěru, která je významným předpokladem integrace.

Existuje však kalendář na první čtvrtinu 21. století, kdy OAJ plánuje uskutečnit významné integrační kroky v následujících etapách:

1. Do roku 2007 úprava poplatků a cel, odstranění bariér, integrace obchodu, financí, dopravy, zemědělství a průmyslu,
2. 2007–2017 vznik pásme volného obchodu a celních unií,
3. 2017–2019 sjednocení regionálních společenství do celokontinentální celní unie,
4. 2019–2023 africký společný trh,
5. 2023–2028 celoafriická hospodářská a měnová unie, ústřední vláda, parlament, soudní dvůr, shromáždění hlav států a vládní rada ministrů i hospodářská a sociální komise pro celý africký kontinent.

Na pořadu dne tedy v prvních dvou desetiletích budou subregionální integrační procesy, pro které jsou organizační struktury již vytvořeny. Jim mají v jednotlivých zemích odpovídat vlastní programy, jakým je v Ghaně například Vize 2020, jež by měla zemi pozvednout do kategorie se střední úrovní příjmů. I v západoevropských podmínkách trvala cesta k Evropské unii celá desetiletí. Afrika má ovšem mnohem horší startovní podmínky a ani současná situace v mnoha zemích nezbuzuje mnoho optimismu. Zároveň však v Africe i mimo ni roste přesvědčení, že pravým lékem na marginalizaci kontinentu je jeho postupná integrace.

Organizace amerických států na přelomu tisíciletí

RADOMÍR JUNGBAUER

Tato nejstarší oblastní organizace na světě vstoupila na sklonku 90. let již do druhého padesátiletí své existence. Poslední dekáda znamenala zahájení nové etapy v dějinách Organizace amerických států (OAS) a upevnění pocitu souznělosti amerických států. Ukazuje se, že historické, kulturní i zeměpisné vazby mezi jednotlivými subjekty spolu s politickou vůlí řešit společně úkoly nové doby, ovlivňované nejednoznačně působícími procesy globalizace zřetelně převažují nad některými značnými rozdíly ve velikosti, bohatství a moci mezi členskými státy.

Důsledkem této situace je prudký nárůst meziamerické agendy v posledních letech, která se velmi často téměř shoduje s vnitrostátní problematikou amerických zemí, kde prakticky neexistují otázky, jež by neměly mezinárodní dimenzi.

Již na počátku 90. let i později byla v rámci OAS přijata a v jednotlivých krizových případech (Haití, Guatemala, Paraguay) také aplikována důležitá pravidla meziamerické doktríny podpory a solidarity s demokracií, jejichž cílem je snížit hrozbu státních převratů a násilných změn ústavních pořádků. V roce 1997 v zájmu upevnění zastupitelské demokracie vstoupilo v platnost nové ustanovení Charty Organizace amerických států, podle něhož při násilném svržení demokratické vlády v kterémkoli členském státě může Valné shromáždění OAS přijmout rozhodnutí o uplatnění sankce v tom smyslu, že pozastaví výkon práva daného členského státu účastnit se zasedání důležitých orgánů OAS.

Posilování a efektivní uplatňování demokracie se v posledním období stalo prioritou této organizace, jež prostřednictvím pozorovatelských volebních misí napomohla ve více než 45 případech snaze těch členských států, které o to požádaly, garantovat svobodné a transparentní všeobecné i komunální volby a rozvíjet tak demokratické hodnoty. Kromě toho to byla právě OAS, která v 90. letech významně přispěla k likvidaci vnitřních konfliktů, národnímu usmíření a obnově demokracie v těžce zkoušené středoamerické oblasti.

To však neznamená, že je vše v tomto směru již v absolutním pořádku. K dřívějším obavám z vojenských převratů se přidávají nová nebezpečí, a hrozby demokratické stability tak v řadě amerických zemí přetrvávají. Jedná se například o oslabení zásady rovnováhy a nezávislosti jednotlivých druhů státní moci, narůstání beztrestnosti a následné oslabení moci soudní, útoky na základní svobody, jako je například svoboda projevu. V rámci obrany lidských práv

je pozornost příslušných orgánů Organizace amerických států (Meziamerické komise pro lidská práva a Meziamerického soudu lidských práv) přednostně věnována i právům indiánského obyvatelstva a právům žen.

Přítom podobně jako v evropských postkomunistických zemích naděje části obyvatelstva, že nastolení demokracie bude velmi rychle propojeno s razantní všeobecnou prosperitou, se nenaplnily. Ukázalo se, že životní úděl nemajetných vrstev se vcelku nezlepšil, a toto rozčarování se projevuje mimo jiné i ve všeobecně nízké volební účasti.

Přestože tempo růstu dosáhlo v poslední době vyšší úrovně než v předchozích dekadách, nestačilo to samo o sobě k významnému snížení stálé chudoby, která je nejenom překážkou ekonomického rozvoje většiny států, ale zároveň i reálnou hrozbou sociálnímu míru a politické stabilitě kontinentu. Svědčí o tom ekvádorské události ze začátku letošního roku. Organizace amerických států proto klade důraz na uplatňování komplexní sociální politiky jako nezbytného doplňku k zaváděným hospodářským a politickým reformám. Výrazem tohoto přístupu je ustavení Meziamerické rady pro integrální rozvoj a schválení Meziamerického programu boje proti chudobě a diskriminaci v roce 1996.

Úsilí o vykořevení krajní chudoby patří oprávněně mezi stěžejní úkoly, na něž se OAS nyní programově zaměřuje. V dané souvislosti došlo v roce 1997 k rozšíření Charty OAS, která mezi své zásady nyní řadí i ustanovení o „vymýcení extrémní chudoby“ jakožto podstatné složky podpory a upevnování zastupitelské demokracie v členských státech.

Trvalá pozornost je věnována bezpečnostní problematice, přičemž podepsání mírové dohody mezi Peru a Ekvádorem v druhé polovině 90. let nejen ukončilo dlouholetý pohraniční spor mezi těmito státy, ale představuje zároveň nového ducha spolupráce, mírových vztahů a integrace, který nyní dominuje na americkém kontinentě.

V rámci opatření na posílení bezpečnosti a důvěry byla schválena dobrovolná regionální opatření, jakými jsou informování o vojenských cvičeních a výdajích, vytváření managementů pro přírodní katastrofy, podpora vzdělávacích programů výchovy k míru či příhraniční koordinace akcí v boji proti společným nepřítelům. Zřetelným důkazem dynamiky tohoto procesu byla jednání o Meziamerické úmluvě o transparentnosti při získávání konvenčních zbraní, která v roce 1997 vyústila ve smluvní závazek účastnických států poskytovat si navzájem informace o nákupu zbraní.

Členské státy OAS se v 90. letech rovněž dohodly na Meziamerické úmluvě proti korupci – jedině tohoto druhu na světě –, jejímž cílem je zlepšit spolupráci v dané oblasti mezi signatáři. Protispolečenské jevy, jako jsou násilí, terorismus nebo korupce, jsou zesilovány nezákonným obchodováním s drogami, což například v Kolumbii ohrožuje samu integritu státu. V dané souvislosti byla v rámci OAS v roce 1996 přijata Protidrogová strategie na polokouli, přičemž klíčovou úlohu v tomto směru sehrává Meziamerická komise pro kontrolu zneužívání drog, která se ve spolupráci s členskými státy zaměřuje na zdokonalování zákonodárství a programy prevence.

Za odborné pomoci Meziamerické obranné rady OAS věnovala značnou pozornost žádosti středoamerických států (Kostariky, Hondurasu, Nikaragui a Guatemaly) o pomoc při úsilí deaktivovat a zničit nášlapné miny rozmístěné na jejich území v průběhu dlouhých let vnitrostátních bratrovražedných konfliktů. V důsledku příslušných aktivit západní polokoule předstihla všechny ostatní regiony v procesu očisty od těchto min a Organizace amerických států se stala průkopníkem takového typu politického rozhodování, jež na celosvětové úrovni vyústilo v Úmluvu o zákazu použití, skladování, výroby a přemisťování nášlapných min (tzv. Ottawská úmluva). V roce 1998 v průběhu hurikánu Mitch bohužel prudké lijáky uvolnily dosud neurčitý počet min na svazích a březích středoamerických řek a nahromadily bahno i suť, přičemž byla zničena některá zařízení odminovacího programu. Všechno to nesmírně ztížilo vyhledávání a likvidaci nášlapných min. Kvůli ničivým důsledkům tohoto hurikánu byla OAS nucena přehodnotit průběh programu odminovacích operací za účelem zjištění, k jakým změnám na rozdíl od původního plánu musí dojít.

V roce 1994 rozhodl americký summit v Miami o vytváření Americké oblasti volného obchodu, v jejímž rámci by byly postupně odstraňovány obchodní a investiční překážky, které existují mezi jednotlivými americkými státy (s výjimkou Kuby). Příslušná jednání mají být dokončena nejspíše v roce 2005. Těto neambicióznější integrační iniciativy na západní polokouli se má zúčastnit 34 jak vyspělých, tak i rozvojových zemí. Cílem je vytvořit společný trh zboží, služeb a technologie (nikoliv osob) s více než 700 miliony lidí s celkovým HDP 10 miliard USD. V posledních pěti letech a v souladu s požadavky prezidentů a ministrů Organizace amerických států vynaložila organizace značné úsilí na podporu tohoto procesu a vyvíjela příslušné aktivity v součinnosti s WTO, UNCTAD, Hospodářskou komisí OSN pro Latinskou Ameriku a karibskou oblast, Meziamerickou rozvojovou bankou i dalšími mezinárodními organizacemi včetně přípravy a edice fundovaných studií o obchodu a integraci.

Lze konstatovat, že na přelomu století členské státy OAS nyní spolupracují více než kdykoliv předtím a že tato oblastní organizace začíná hrát skutečně klíčovou úlohu při řešení mnoha úkolů, jež stojí před zeměmi Severní, Střední a Jižní Ameriky i karibské oblasti.

Japonské ekonomické perspektivy

Devadesátá léta představovala pro tři hlavní centra světové ekonomiky období významných změn. Americké centrum, kterému se v 80. letech předpověděl postupný úpadek, se téměř po celá 90. léta úspěšně rozvíjelo a prožívalo druhou nejdelší konjunkturu v poválečném období. Evropské centrum výrazně oživilo integrační procesy, a posílilo tak svou pozici ve světové ekonomice. Dlouhodobě prosperující Japonsko se potýkalo s problémy, které přerostly v nejhlubší poválečnou recesi a ukončily úvahy o brzké vedoucí pozici tohoto střediska světové ekonomiky.

Následující stať si klade za cíl podat přehled o vývoji japonské ekonomiky v 90. letech a poukázat na hlavní příčiny existujících problémů.

Stagnace japonské ekonomiky v 1. polovině 90. let

Počátkem 90. let došlo v Japonsku ke snížení růstové dynamiky (viz tabulka č. 1). V lednu 1990 vláda představila nový hospodářský program, který měl dva cíle: zvýšit zapojení Japonska do světové ekonomiky a prosadit reformy ve vnitřní ekonomice. Deprese započatá v roce 1991 přerostla v roce 1992 v recesi, vyznačující se ve srovnání s recesí v jiných rozvinutých zemích některými zvláštnostmi.¹⁾

Recese nebyla spojena s absolutním poklesem ročního tempa růstu, ale s poklesem za období kratší. Teprve ve třetím roce recese (1993) zaznamenala japonská ekonomika nulový růst HDP. Význam recese proto nespočíval v poklesu ekonomické aktivity, ale spíše v její výjimečnosti, neboť to byla první rozsáhlá recese po dvaceti letech.

Recese se vyznačovala několikanásobně nižší nezaměstnaností ve srovnání s většinou rozvinutých tržních ekonomik. Míra nezaměstnanosti v Japonsku v letech 1991–1993 kolísala kolem 2 procent.

Růst cen spotřebního zboží a služeb byl v Japonsku také několikanásobně pomalejší než v ostatních rozvinutých tržních ekonomikách. Mírný vzestup těchto cen (zhruba o 3 % v letech 1990 a 1991) byl provázen nebývalým vzestupem cen nemovitostí a akcií. Zavedení protinflačních opatření vedlo ke zpomalení tempa růstu cen, zároveň to však přispělo k poklesu výroby, investic, vývozu kapitálu a zisku.

Východisko z recese hledala japonská vláda v oživení, jehož příchod měl být urychlen aktivní hospodářskou politikou. Japonsko přitom mohlo využívat nástrojů měnové i fiskální politiky. Na podporu oživení ekonomiky a obnovení stabilního ekonomického růstu byly přijaty programy zaměřené na podporu rozvoje domácího trhu. Cílem programu bylo podnítit vzestup domácí poptávky, podpořit ekonomický rozvoj a zlepšit životní prostředí. První známky oživení se objevily během roku 1993 a v roce 1994 došlo k mírnému vzestupu HDP.

Recese spojená s řadou politických afér vedla k neúspěchu vládnoucí Liberálně demokratické strany. Ve volbách v roce 1993

zvítězila opozice. Počátkem roku 1996 byl premiérem zvolen Rjútaró Hašimoto.

Problémy japonské ekonomiky ve 2. polovině 90. let

V listopadu 1996 předložil premiér Hašimoto Program strukturální reformy japonské ekonomiky a tehdy byl také poprvé ohlášen

výdaje poklesly o 2,25 % a došlo k výraznému poklesu cen nemovitostí. Zasažen byl zejména bankovní sektor, který využíval nemovitosti na krytí úvěrů. Také se projevila nepružnost a nehospodárnost bankovního sektoru.

Reakcí na uvedené problémy bylo vyhlá-

TABULKA Č. 1: HLAVNÍ MAKROEKONOMICKÉ UKAZATELE V LETECH 1990–1995 (roční změny v procentech)

	1981–1990	1991	1992	1993	1994	1995
HDP	4,0	3,8	1,0	0,3	0,6	1,5
míra inflace	2,1	3,3	1,7	1,2	0,7	-0,1
nezaměstnanosti	2,5	2,1	2,2	2,5	2,9	3,1

Pramen: IMF, World Economic Outlook, October 1999. Internet: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/1999/02/index.htm>

připravovaný program reformy finančního sektoru, označený jako „Big Bang“. Přes všechna očekávání však vývoj japonské ekonomiky v r. 1997 stagnoval a nesplnil optimistická očekávání ohledně ekonomického růstu. Japonsko v tomto roce zaznamenalo zhoršení domácí poptávky, stagnaci průmyslové výroby, snížení zisku firem i příjmů domácností. Ekonomickou stagnaci způsobily především dva důvody.²⁾

1. Na prvním místě lze uvést „dluhy minulosti“, tj. ztráty bankovního sektoru z období tzv. bublinové ekonomiky na konci 80. let. V tomto období došlo k prudkému spekulativnímu nárůstu cen nemovitostí, takže se investování do nemovitostí stalo ziskové. Na druhou stranu investice akcelerovaly růst cen nemovitostí. Bankovní úvěry byly poskytovány na základě očekávání, že ceny půjdou dále nahoru. Podobná situace nastala na trhu akcií. Po prudkém poklesu cen nemovitostí se investiční klima změnilo a japonská ekonomika se dostala do problémů, neboť se podstatně zvýšil podíl špatných úvěrů. Důsledkem byl mimořádný nárůst bankrotů, které postihly i řadu finančních ústavů. Odhaduje se, že špatné úvěry japonských bank dosahovaly až 30 procent HDP země.³⁾

2. Další příčinou ekonomické stagnace v roce 1997 bylo zvýšení spotřební daně ze 3 procent na 5 procent od dubna 1997. Opatření bylo součástí úpravy daňového systému při přípravě na příchod společnosti, ve které převažují staří lidé. Zvýšení daně, které se považuje za jeden z hlavních důvodů poklesu domácí poptávky v Japonsku, mělo silný negativní efekt: stouply další daně, vládní

šení programu Big Bang⁴⁾ (překládáno také jako Velký třesk), který začala vláda premiéra Hašimota realizovat od 1. 4. 1998 (počátek nového fiskálního roku). Program byl zaměřen na deregulaci finančního sektoru. K hlavním cílům programu patřilo vyřešit velké problémy japonských bank se špatnými úvěry, zefektivnit devizové hospodaření, snížit daňovou zátěž a zvýhodnit obchody s finančními aktivy.

Koncem dubna 1998 se japonská vláda rozhodla uvolnit pro japonské hospodářství mimo schválený rozpočet 16,65 bilionu jenů (tj. v přepočtu 130 mld. USD), což byla do té doby největší částka na podporu hospodářství a tvořila 3,2 procenta HDP. Cílem tohoto opatření bylo dosáhnout ve fiskálním roce 1998 (tj. duben 1998–březen 1999) růstu HDP alespoň 1,9 procenta. Uvedená suma byla určena na podporu zaměstnanosti, na realizaci veřejných prací, podporu asijským zemím postiženým finanční krizí a na opatření v daňové oblasti (částka zahrnovala předpokládané snížení daní).

V červenci 1998 premiér Hašimoto odstoupil. Novým japonským premiérem byl zvolen Keizó Obuči. Přes všechna očekávání se problémy japonské ekonomiky i nadále prohlubovaly. Na podzim 1998 bylo konstatováno, že v Japonsku došlo po tři předcházející čtvrtletí roku 1998 k poklesu HDP, což se stalo poprvé od r. 1955, kdy se zavedlo systematické sledování statistických údajů. Japonská ekonomika se tak dostala do nejhlubší poválečné krize (viz tabulka č. 2).

Situace se podle japonské centrální banky

Tabulka č. 2: HLAVNÍ MAKROEKONOMICKÉ UKAZATELE V LETECH 1996–2000 (roční změny v procentech)

	1996	1997	1998	1999*)	2000*)
HDP	5,0	1,4	-2,8	1,0	1,5
Míra inflace	0,1	1,7	0,6	-0,4	---
Míra nezaměstnanosti	3,3	3,4	4,1	5,0	5,8

*) odhad

Pramen: IMF, World Economic Outlook, October 1999. Internet <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/1999/02/index.htm>

zhoršovala, zejména pokud šlo o zaměstnanost a příjmy obyvatelstva. Dubnová finanční pomoc vlády, která měla oživit ekonomiku, neměla očekávaný účinek. Na neúspěchu se podílelo několik faktorů:

Na prvním místě především slabá spotřebitelská poptávka, kterou nepovzbudilo ani snížení daně z příjmů, dále pokles japonského exportu v důsledku krize v jihovýchodní Asii a také výrazné omezení úvěrů poskytovaných japonskými bankami (důvodem byly nesplacené úvěry poskytnuté japonským subjektům a subjektům ze zemí jihovýchodní Asie).

Důsledkem omezování úvěrů byl krach řady japonských firem a výrazný růst nezaměstnanosti, který se stal pro japonskou společnost největším nebezpečím. Míra nezaměstnanosti se během tří let zdvojnásobila a dosáhla během roku 1998 rekordní úrovně 4,3 procenta. Počet nezaměstnaných dosáhl v Japonsku v r. 1998 téměř 3 milionů. Vzhledem k dlouhé tradici politiky plné zaměstnanosti a principu životního zaměstnání představovala rostoucí nezaměstnanost pro japonskou společnost vážné nebezpečí a rostly obavy ze zvyšování sociálního napětí.

Reakcí na zhoršující se problémy japonské ekonomiky bylo na podzim 1998 schválení podpory bankovnímu sektoru ve výši 43 bilionů jenů (tj. 504 mld. USD). Cílem této pomoci bylo podpořit japonské banky, které jsou schopné přežít. Celková pomoc bankovnímu sektoru tak vzrostla na 60 bilionů jenů.⁵⁾

V září 1998 hodnotila stav japonské ekonomiky OECD.⁶⁾ Jak konstatuje ve své zprávě, základním momentem, který dal do pohybu negativní tendence v japonské ekonomice, byl stav veřejných financí a situace v bankovním sektoru. Naopak nebyla shledána závislost mezi japonskými potížemi a krizí zemí jihovýchodní Asie. Japonská vláda v důsledku svých potíží nebyla schopna sehrát úlohu stabilizátora oblasti jihovýchodní Asie. Za speciální oblast s problémy označila zpráva OECD bankovní sektor, který byl postižen nejen zhroutením cen nemovitostí a vysokou mírou špatných úvěrů, ale také aférami s obcházením zákonů. Stabilizační roli proto musela sehrát Bank of Japan, která do bankovního systému dodala velké množství likvidity. Tyto prostředky byly použity na krytí špatných úvěrů a částečně na vytvoření devizových bankovních rezerv. Centrální banka však musela slevit ze svých protiinflačních záměrů. Současně přijala řadu legislativních opatření, která měla vést ke zvýšení transparentnosti bankovního sektoru.

Přes všechna výše uvedená opatření došlo v posledním čtvrtletí roku 1998 k dalšímu

poklesu hrubého domácího produktu, a to již páté čtvrtletí po sobě. Znovu se tak potvrdilo, že japonské hospodářství, v mezinárodním srovnání stále výkonné, prochází nejhorší recesí za posledních padesát let. Celkový propad HDP za rok 1998 činil 2,8 %.

Japonská ekonomika v roce 1999

V roce 1999 se na Japonsko upřela pozornost celého světa, neboť se stalo první hospodářskou velmocí zasaženou deflací. Projevily se zde dva základní znaky deflace: klesal index spotřebitelských cen a snížilo se využití stávajících výrobních kapacit. Analytici se shodli, že klíčovým problémem japonské ekonomiky se vedle krize bank stala nedostatečná vnitřní poptávka. Japonci vždy hodně šetřili, což bylo jedním z faktorů japonského poválečného hospodářského zázraku, neboť země tak měla dostatek vlastního kapitálu k financování svého růstu. V 90. letech se stala tato skutečnost problémem. Spotřeba japonských domácností trvale klesala. Japonci stále méně utráceli, neboť méně vydělávali a také zde působil strach z budoucnosti, zejména ze ztráty zaměstnání. Zboží se hromadilo ve skladech a výrobní kapacity závodů byly stále méně využívány. Jedním z opatření, která měla zvýšit spotřebu domácností, byly spotřebitelské poukázky ve výši 20 tisíc jenů (166 USD).⁷⁾ Poukázky určené rodinám s dětmi a důchodcům se začaly distribuovat na jaře roku 1999. Vzhledem k cenové úrovni zboží a služeb v zemi byla však hodnota poukázek nízká a její účinky na oživení spotřeby sporné.

Obavy Japonců o svou budoucnost jsou pochopitelné. Míra nezaměstnanosti za rok 1999 dosáhla hodnoty 4,7 %, přičemž průměrný měsíční počet nezaměstnaných v roce 1999 poprvé překonal třímilionovou hranici a vystoupl na 3,17 milionu.

Pokud jde o hospodářský růst, negativní trend byl zřejmě v roce 1999 překonán. V prvních třech čtvrtletích roku 1999 vzrostl HDP o 0,1 procenta, 0,7 procenta a 0,9 procenta. Ve třetím čtvrtletí roku 1999 vykázala japonská ekonomika nečekaný jednoprocentní pokles. V porovnání se stejným obdobím minulého roku se hrubý domácí produkt snížil o 3,8 procenta. Hlavní příčina poklesu ekonomiky ve třetím čtvrtletí roku 1999 je spatřována v oslabování vlivů vládního podpůrného programu z roku 1998. Pro budoucí hospodářský vývoj mají nadále rozhodující význam stimulační opatření vlády. Poptávka soukromého sektoru, ať už jde o osobní spotřebu, či o kapitálové výdaje, zůstává stále

slabá a hospodářství potřebuje trvalý příliv financí z veřejných zdrojů. Od roku 1992 uvolnil stát v devíti podpůrných balících celkem 124,37 bilionu jenů (téměř 1,2 bilionu USD).⁸⁾ Předpokládá se, že rozpočtový deficit, který činil v roce 1998 téměř 7 procent, se v roce 1999 prohloubil až na 9,2 procenta HDP a dále poroste.

Výhledy dalšího vývoje

Expanzivní rozpočtová politika japonské vlády pravděpodobně uvede ekonomiku po dlouhé recesi na růstovou dráhu, může však vyústit do ještě horší situace. Vnitřní dluh, který z této politiky vznikne, bude nutno splácet pomocí zvýšení spotřební daně, což může ekonomiku opět stlačit dolů. Kvůli celkové řadě rozsáhlých stimulačních balíků a značným rozpočtovým výdajům dosáhne dluh veřejných rozpočtů do konce příštího fiskálního roku v březnu 2001 zhruba 645 bilionů jenů (6,10 bilionu USD). Znamená to 129,3 procenta hrubého domácího produktu, což bude nejvíce z rozvinutých tržních ekonomik.⁹⁾

Jak uvedla v lednu 2000 Japonská centrální banka, japonské hospodářství již překonalo zhoršování své výkonnosti a nastoupilo cestu ke zlepšení, zejména díky zvýšenému exportu a výrobě. Nelze však ještě hovořit o vyhlídkách na výrazné hospodářské oživení druhé největší světové ekonomiky. Neočekává se ani brzké snížení na japonské poměry vysoké nezaměstnanosti.

Opatření, která Japonsko provedlo k oživení své ekonomiky, nejsou zatím považována za dostatečně přesvědčivá. Japonsko spoléhá na svou ekonomickou sílu, která mu umožňuje přežít. Je však nutné si uvědomit, že opatření přijímaná v Japonsku musí vycházet také z mezinárodní situace. Japonské hospodářství vzhledem ke své síle ovlivňuje ekonomické dění v podstatné části světa. Problémy japonské ekonomiky se dotýkají i Spojených států. Pro USA je důležité, aby se do Japonska vrátilo oživení, neboť samy nemohou být dlouho garantem globálního růstu.

¹⁾ Cihelková E. a kol.: Světová ekonomika – základní nárys a nový vývoj. ETC Publishing, Praha 1997 a dále. Kol.: Světová ekonomika na začátku 90. let. Acta Oeconomica Pragensia. Vědecký sborník, VŠE Praha, 1995.

²⁾ Brábník, J.: Hledání ztracené dynamiky. Ekonom, 1998, č. 21, s. 29.

³⁾ Kreativní destrukce – rozhovor s japonským velvyslancem Shunji Maruyamou. Ekonom, 1998, č. 44, s. 31

⁴⁾ Jaroš, J.: Rozhýbávání japonského obra. Banky a finance, 1998, č. 3.

⁵⁾ Japonsko začíná léčit své banky. Hospodářské noviny, 14. 10. 1998.

⁶⁾ Zpráva OECD o vývoji. Bankovníctví, 1999, č. 3, s. 34.

⁷⁾ Provazník, D.: Státní poukázky na spotřebu. Ekonom, 1999, č. 14.

⁸⁾ Japonsko přes nynější pokles očekává letos mírný vzestup. Hospodářské noviny, 7. 12. 1999.

⁹⁾ ČTK: Japonská expanzivní politika se může hospodářství vymstít. Hospodářské noviny, 14. 1. 2000.

V Rakousku, Německu, Belgii, Maďarsku, Polsku, České republice a dalších evropských zemích vzrostl v posledních pěti letech počet etnických Albánců pocházejících zejména z Makedonie a srbského Kosova, kteří byli zadrženi v souvislosti s nelegálním obchodem s drogami. Roku 1996 se Albánci stali téměř výlučnými dodavateli heroínu pro švýcarský ilegální trh. V Německu dnes stojí v tomto oboru „podnikání“ na druhém místě za Turky. Albánské organizace se staly ve světě nelegálního byznysu skutečným pojmem.

Albánský kanál

Oblasti bývalé Jugoslávie, osídlené Albánci, byly již v dobách komunismu významnou součástí tzv. balkánské cesty, po níž putovaly drogy, zejména heroín, z produkčních center Blízkého a Středního východu do západní Evropy. Překupníci z Kosova pak do umění drogového byznysu zasvětili i své krajany a příbuzné přecházející z Albánie po pádu komunistické diktatury.

Tradičním zdrojem drog pro albánské organizace je Turecko. Vedle toho rozvíjejí spolupráci s Kavkazany – Ázerbájdžánci, Gruzínci, Dagestánci, Armény. Vůči tureckým syndikátům mají v této souvislosti jednu výhodu – nepřátelství až neuvěřitelnou ze strany kavkazských mafii vůči jejich tureckým konkurentům. V Evropě k tomu po dlouhou dobu přistupovala i další výhoda: tradiční západoevropská xenofobie, díky níž je každý Turek považován za potenciálního pašeráka. Dnes už ovšem Albánci, zejména Albánci z Kosova, automaticky vyvolávají podezření a nepohodlnou pozornost policie a celní služby evropských zemí, stejně jako jejich turečtí „kolegové“.

Invaze do Evropy

Po deseti měsících koordinované spolupráce mezi makedonskou a italskou policií vyvrcholila v květnu roku 1994 rozsáhlá operace nazvaná „Makedonie“. Jejím výsledkem byl úlovek v podobě 42 kg heroínu, vyrobeného v Turecku a směřujícího přes Balkán do Itálie. Makedonské ministerstvo vnitra oznámilo, že od počátku roku 1994 zadržely jeho složky 68 kg tureckého heroínu určeného pro západní trhy. K nejvýznamnějším zabavením došlo na hranici s Albánií. Mezi zadržеныmi výrazně převládali Albánci z Kosova a z vlastní Albánie. V prosinci 1994 bylo ve francouzském Anancy zatčeno dvanáct překupníků drog, z nich pět kosovských Albánců. Pokoušeli se převést osmnáct kilogramů heroínu. Jen během prosince 1994 bylo ve Švýcarsku pro drogové delikty zadrženo 120 Albánců

Albánský organizovaný zločin

MIROSLAV NOŽINA

z Kosova, Albánie a Makedonie. Pašeráči přitom využívali své krajany, kteří žili ve Švýcarsku a Německu, jako drogové kurýry. Bylo nepochybné, že albánská invaze do Evropy eskaluje.

V roce 1996 se v Německu v souvislosti s drogami ocitlo za mřížemi na 800 Albánců. Ve švýcarských věznicích to byly dva tisíce. Švýcarská policie naposledy zaznamenala významný úspěch počátkem roku 1998, kdy během „Operace virus“ zatkla 37 Albánců. Podle jejích odhadů však nadále 80 procent veškerého heroínu přichází do Švýcarska prostřednictvím albánské kanálu. Velkou pozornost vzbudil případ jednoho z významných kosovoalbánských „kmotrů“ Músy Rifáta Selmanio, odsouzeného v polovině května 1998 ve švýcarském Lausanne k vysokému trestu odnětí svobody. Soud tomuto muži prokázal účast na pašování 285,3 kg heroínu v první polovině 90. let.

Na konci 90. let prodělává švýcarský obchod s heroínem výrazné změny. Především – cena jednoho gramu heroínu klesla z 500 švýcarských franků (350 USD) na počátku 70. let na dnešních 50 franků. Jde o natolik nízkou cenu, že se dnes v malé pouliční distribuci objevují i 5–10gramové balíčky heroínu. Druhou novinkou je, že i když si etničtí Albánci nadále zachovávají kontrolu nad více než třemi čtvrtinami švýcarského trhu s heroínem, začínají se v jejich rámci stále razantněji prosazovat přichází z Albánie na úkor etnických Albánců z Kosova. Albánci, ve snaze získat ve Švýcarsku politický azyl, se dnes často vydávají za uprchlíky z Kosova, zmítaného ozbrojenými nepokoji. Podle švýcarských úřadů „je však jejich přízvuk často prozrazuje“.

„Až doposud naši lidé závislí na heroínu získávali drogy od kosovských Albánců v Curychu. Dnes se albánští překupníci přesunuli do Ženevy a dodávají jim je až na zápraží,“ prohlásil Jean-Bernard Lager, náčelník policejní brigády ženevského kantonu. Kromě toho nově přichází Albánci, nespokojení s rozsahem heroínového trhu, vstoupili i do pouliční distribuce kokainu, kterou ve Švýcarsku doposud ovládaly západoafrické gangy a v menší míře Latinoameričané. K válce o teritoria nakonec nedošlo proto, že Albánci omezili své dodavatelské aktivity na konzumenty heroínu, kte-

rým začali zároveň dodávat kokain. Tuto drogu pravděpodobně nakupují v Turecku a Libanonu, kam je dopravována z Latinské Ameriky, zejména prostřednictvím syrsko-libanonských sítí přes Argentinu a Brazílii. Heroínové sítě ze Středního východu dnes dopravují rostoucí množství kokainu, zatímco turečtí „chemici“ zakládají laboratoře na výrobu heroínu v Brazílii, Kolumbii a pravděpodobně i v Mexiku.

Šetření curyšského magistrátu dále znamená, že zatímco „kosovští zločinci jsou tvrdí, Albánci (z Albánie) jsou daleko tvrdší, s větším sklonem k násilí. Zatímco Albánci z Kosova se pod tíhou důkazů obvykle přiznají, Albánci mají pevnější nervy a popírají absolutně všechno, i když je pravda očividná.“ Švýcarské autority tento fakt vysvětlují tím, že i když jsou Albánci z Kosova i z Albánie organizováni na stejném klanovém principu, kosovští náležejí k tradičně obchodnické diaspoře, zatímco albánští, zejména ti, kteří pocházejí ze severu Albánie, jsou příslušníky mimořádně násilnických mafiánských feres s daleko tužšími vnitřními pravidly a vazbami.

Modus operandi

Pro albánské podnikání v kriminálním byznysu je charakteristická „obchodní zdatnost“ a tvrdost v případě problémů – značnou pozornost v této souvislosti vzbudila vražda maďarského mediálního magnáta Jánose Fenyoa v květnu 1998. Albánci mají sklon vytvářet zločinecká seskupení na základě tradičních rodinných klanů – *fares*. Skupinu tak často tvoří blízcí příbuzní – bratři, bratrance, strýcové. Její členové jednají podle rodových zákonů. To jim zajišťuje vysokou solidaritu a mlčení v případě zatčení. Kodex cti členů albánských klanů – *Lejko Dukajdzini* – totiž nařizuje mlčet v případě zatčení. Na druhé straně v případě zatčení a odsouzení se albánský překupník drog nemusí obávat o osud svých blízkých – jeho kolegové se o ně postarají. Ženy zpravidla nebývají do zločinů zasvěcovány ani v gangu nepůsobí.

Dalším fenoménem je sklon k izolaci od ostatních zločineckých komunit. Propojování s jinými organizacemi překupníků se v převažující míře děje na základě obchodních „kontraktů“, týkajících se dělby práce při přepravě drogových zásilek. Často si rovněž najímají občany jiných, zejména vý-

chodoevropských zemí k přepravě a ukrytí drogy. Na „balkánské cestě“ v poslední době výrazně preferují využívání těchto lidí při pašování menších zásilek různými cestami a s vysokou frekvencí. Spolupracují rovněž s místními drogovými dealery a využívají i služeb místních právníků. Tyto lidi ovšem nepovažují za plnohodnotné příslušníky svých organizací. Dohody s nimi uzavírají na dočasný „kontrakt“ a v případě obtíží je neváhají obětovat. Ve svém argotu je označují za „sluhy“.

V sortimentu pašovaných drog převládá heroin a méně kanabinoidy. Několik Albánců bylo zatčeno v Itálii a v Německu v souvislosti s případy pašování kokainu. Nejméně dvě zásilky několika stovek kilogramů kokainu, zadržené v řeckém přístavu Patras v roce 1996, měly být přepraveny přes území Albánie.

Kromě obchodu s drogami se Albánci často věnují i dalším aktivitám – organizování prostituce a vyděračství, padělání dokumentů, krádežím automobilů aj.

Kolumbie Evropy

Tímto termínem dnes označují některé prognózy roli Albánie v evropském obchodu s drogami. Je smutnou skutečností, že jevy, jako jsou korupce, organizovaný zločin, násilí a obchod s drogami, vybuchly v Albánii na pozadí demokratických změn v takové míře, že silně zasahují nejen do života Albánie samé, ale představují vážnou hrozbu pro celou Evropu.

Již v dobách izolace, kterou vůči svým sousedům praktikoval Hodžův stalinistický režim, bylo pašování zboží přes hranici nebezpečným, avšak lukrativním způsobem podnikání. Už v té době se vytvořily rozsáhlé pašerácké sítě, které stačily zásobovat nedostatkovým spotřebním zbožím kvetoucí černý trh v zemi. Po pádu Hodžova režimu tyto sítě nijak neztratily na významu, a naopak expandovaly do zahraničí. Organizovaný zločin si zde podal ruce se státní nomenklaturou a zapustil v jejím prostředí kořeny, které nebude tak snadné vymýtit. Klanové zájmy se proluly se státní politikou.

První velkou „obchodní“ příležitost poskytl albánské mafii občanská válka v sousední Jugoslávii a následné embargo, uvalené mezinárodním společenstvím na Srbsko a Černou Horu, jakož i řecká blokáda Makedonie. Albánská mafie ve spolupráci s italskou mafii, zejména *sacra coronou unitou* z Apulie a neapolskou *camorrou* dodávala do embargem postižených zemí zbraně a pohonná hmoty. Výměnou za ně získávala drogy, levnou pracovní sílu a inkasovala nemalé finanční částky. Ty bylo třeba legalizovat. Tehdy se objevil projekt pyramidových her, při nichž vkladatel mohl získat mnohonásobek původně vložené částky.

Pyramidy

Pyramidové hry závisejí na neustálém přílivu čerstvých peněz. Nikde ve světě nedokázaly „pyramidové“ finanční instituce (jako např. M–M–M v Rusku) získávat do

statečný počet nových platících klientů déle než dva roky. V Albánii však hra přetrvávala mnohem déle. Důvod nespočíval ve vysoké důvěřivosti a koupěschopnosti Albánců. Hnacím motorem her se staly „špinavé peníze“ z embarga, legalizované v albánském pyramidovém soukolí. V mezinárodním finančním světě nepříliš důvěryhodné, nicméně oficiálně licencované albánské banky provádějící pyramidové hry se k tomuto účelu výborně hodily. Navíc se jednalo o finanční instituce propagované státní televizí a střežené státní policií. Byla to odměna vlády za to, že pyramidové banky financovaly volební kampaň „modrých“ – Demokratické strany pozdějšího prezidenta Saliho Berishy – a že, jak vyšlo najevo později – prováděly i převody financí vedoucích činitelů na „bezpečnější“ konta do zahraničí, zejména do Itálie. (Právě tato konta umožnila řadě příslušníků albánské státní elity po opětovném nástupu postkomunistické levice k moci vcelku pohodlně emigrovat do zahraničí.) Statisíce malých albánských účastníků pyramidových her se touto cestou staly spoluúčastníky gigantického praní špinavých peněz a obstrukčních finančních operací zasahujících do prostředí vládních špiček v hlavním městě Tiraně.

Proud peněz z balkánského konfliktu roztácel albánské pyramidové hry až do zrušení embarga. Poté překupníci na jejich provozování rychle ztráceli zájem. Navíc „pyramidové“ banky zhruba ve stejné době začaly přitahovat pozornost Mezinárodního měnového fondu a staly se tak méně bezpečnými pro transakce italských a albánských zločineckých organizací. Finanční pramen her vysychal. Ve snaze ulidnit znepokojené investory pyramidové banky ještě zvýšily své již astronomické úrokové sazby (zvláště na severu země) a začaly tiše převádět peníze z „pyramidových“ kont na účty italských a albánských zločineckých organizací a investovat je na Západě. Během šesti měsíců tak převedly na 500–800 milionů amerických dolarů. Když k této částce přičtete defraudované zisky „pyramidových“ družstev z jihu Albánie, provozovaných většinou italskými firmami, zjistíme, že v této malé zemi došlo k opravdové loupeži století.

Moc klanů

V Albánii se nic významného neděje bez vědomí silných rodinných klanů. Největší moc mají klany Guegue na severu a Tosque na jihu. Mezi oběma „rodinami“ existují značné rozdíly a tradiční řevnivost. Klan Guegue se v době společenských změn postavil na stranu demokratů a po jejich vítězství v roce 1992 prostřednictvím svých zástupců prakticky neomezeně kontroloval státní instituce – přinejmenším do března 1997, kdy byl prezident Berisha v zájmu uklidnění rozbouřené situace v zemi nucen jmenovat albánským premiérem zástupce opozičních socialistů Bashkima Fina. S klanem Guegue byl spojen např. bývalý ministr vnitra Berishovy vlády Agón Musaraj, obviněný ze systematického napomáhání

skupinám porušujícím embargo uvalené na Černou Horu a obchodu s drogami, a rovněž ministr obrany Safet Zhulali údajně zapojený do nelegálního obchodu se zbraněmi, pohonnými hmotami a cigaretami. Díky kontaktům ve vládě se severním klanům prostřednictvím jimi kontrolovaných „pyramidových“ bank podařilo včas zablokovat značnou část příjmů z her a na „pyramidovém krachu“ spíše vydělat. Navíc získaly oficiální ujištění prezidenta, že jim budou případné ztráty uhrazeny.

Naproti tomu jižní klany, které měly padesát let monopol na moc v Albánii Envera Hodžy a jejichž členové tradičně zaujímali nejvyšší místa v albánské tajné službě Sigurimi, policii i armádě, byly nuceny se během demokratických změn na politické scéně stáhnout a přenechat i značnou část svých výnosných nelegálních aktivit agresivnějším skupinám ze severu. To byl hlavní důvod, proč se jižní klany postavily do čela povstání proti vládě v Tiraně. Nešlo jim přitom pouze o svržení demokratů v čele s Berishou. V pozadí stála i snaha o likvidaci moci severních *fares* a o kontrolu obchodu s italskou mafii, jež se v Albánii pevně etablovala. Toto soupeření pokračuje i po volbách.

Zájem zločineckých organizací se stále více zaměřuje na ilegální přistěhovalectví a drogy. Právě z jejich prostředí se rekrutují údajně „desítky tisíc drogových kurýrů“, z nichž je nemálo dětí. Imigranti si tak „odpracovávají“ svou cestu na Západ.

V mnoha oblastech současné Albánie přetrvává chaos po nedávných nepokojích. Společenské dění silně ovlivňuje organizovaný zločin a klanové třenice. Ze zkorumpovanosti jsou obviňováni demokraté stejně jako socialisté. Nelegální aktivity se prolínají s nacionalistickými zájmy. Tradiční zákony odplaty jsou neobyčejně tvrdé a sahají daleko za hranice odčinění reálné křivdy. To vše vytváří z této země centrum nestability na Balkáně, ohrožující celou Evropu. Oficiálně vyhlášený program socialistické opozice, který předpokládá „nastolení práva a pořádku“ v Albánii, dosažení „průhlednosti“ finančních společností provozujících pyramidové hry, uskutečnění privatizace a liberalizace hospodářství, reorganizaci armády a tajné policie aj. bude za této situace mimořádně obtížné realizovat.

Zbraně pro „Velkou Albánii“

Zásilky drog, zadržené v druhé polovině 90. let v různých zemích Evropy, pocházely nejčastěji z Prištiny (hlavního města Kosova), Skopje (hlavního města Makedonie) a Skadar (významného města na severu Albánie). Dvě pohraniční města, Vratnica na makedonské straně a Biastnica na kosovské straně, ležící blízko sebe, se stala významnými středisky albánských pašeráckých klanů, jejichž příslušníci žijí na obou stranách hranice. Zprávy hovoří rovněž o malém městě Aveliki Trnovac ve vlastním Srbsku, osídleném Albánci, jako o místě, odkud je albánský obchod s drogami řízen. V Grand Hotelu ve Skopje bylo podle zpráv

z počátku roku 1995 celé jedno hotelové patro rezervováno pro novou mafiánskou elitu, která se „oblékala u Armaniho, jezdila po městě v mercedesech a využívala diskretních služeb osobních strážců vyzbrojených samopaly“. Makedonská vláda oficiálně označovala tyto mladé Albánce, vystavující provokativně na odiv své bohatství, za „obchodníky“, kteří si musejí v „těžkých časech“ sami zajišťovat ochranu. Konflikt mezi etnickými Srby a bosenskými Muslimy navíc dlouho zajišťoval albánské mafii „pochopení“ určité části muslimské komunity v Makedonii, která považovala albánské obyvatele srbského Kosova za „pátou kolonu“ uvnitř Jugoslávie, a tudíž za své spojence ve „svaté válce“.

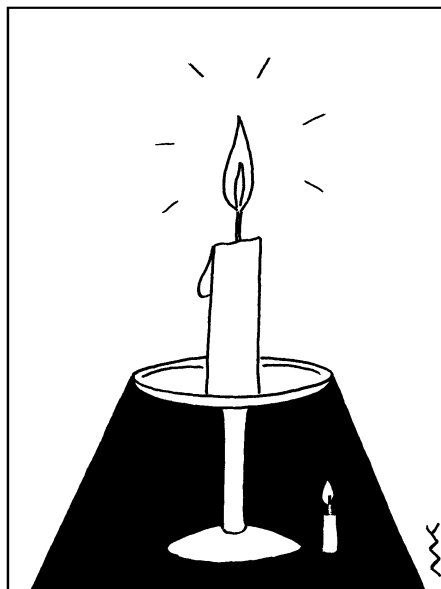
Více než dva miliony Albánců, kteří tvoří 85 procent obyvatel Kosova, byly v závěru 80. let zbaveny nejen politické autonomie, ale také základních etnických práv v oblasti školství, kultury a vědy. Světové společenství, které rozhodně podpořilo právo na sebeurčení dvou milionů Slovinců a nakonec – i když zdaleka ne tak energicky – státoprávní požadavky stejného počtu bosenských Muslimů, ponechalo albánskou komunitu v Kosovu jejímu osudu. Jak poznamenal historik Jan Pelikán: „Albánci v Kosovu paradoxně doplatili na zdrženlivost, na přesvědčení, že proti cizímu útlaku je mnohem účinnější nenásilný odpor než boj se zbraní v ruce.“ Tato zdrženlivost však měla své meze. Odpor proti hegemonské politice dominantních Srbů nakonec vyústil v ozbrojené střetnutí. V roce 1996 o sobě dala razantně vědět Kosovská osvobozená armáda (UÇK), když provedla sérii pumových útoků v domech kosovských Srbů a Albánců, podezřelých z „kolaborace“ se Srby. Když o rok později zahynulo při dalších útocích několik desítek osob, organizace si získala pověst eskader smrti.

Poté, co v roce 1998 propukl v Kosovu otevřený konflikt, rozjeli se emisáři UÇK po Evropě, aby zvěstovali půl milionu kosovských Albánců, že ozbrojený boj za svobodu začal. Do řad kosovoalbánské armády se přihlásily tisíce mladých lidí. Zároveň emisáři UÇK začali vybírat mezi svými krajanými v zahraničí příspěvky na válku. S jejich aktivitami jsme se v této souvislosti setkali i v Praze. Informace z mezinárodních policejních zdrojů tvrdí, že část účtů UÇK platí albánská mafie. Aktivita albánských kriminálních organizací tak nabývá novou, politickou dimenzi. Obchod s drogami získává v jejich prostředí líbivý nátěr „služby národu“. Podle vyjádření specialisty z protidrogové brigády curyšské policie mají Albánci „drogový trh pevně v rukou. Jsou stále drzejší a k tomu se dmou pýchou, že pomáhají vlasti“.

Po rozpadu Jugoslávie znovu ožila i stará idea nastolení „Velké Albánie“ – svrchovaného státu Albánců, doposud žijících rozděleně na území Albánie, Makedonie a Srbska. Silný ohlas nalezla zejména v prostředí severoalbánských klanů, jejichž příbuzenské vazby pokrývají jak značnou část

vlastní Albánie, tak i rozsáhlé oblasti Kosova. Část výtěžků albánských zločineckých skupin je vynakládána i na tento účel. Příznačné je, že nezanedbatelný počet albánských překupníků drog zadržovaných na našem území má příjmení prozrazující jejich příslušnost k severoalbánským klanům.

Albánské pašerácké organizace mají kontakty na Švýcarsko, Německo a země SNS, tedy regiony známé svými nelegálními trhy se zbraněmi. Barterové obchody zbraně–drogy–peníze s těmito zeměmi realizují již nejméně od počátku 90. let. Důsledek těchto obchodů a činnosti pašeráckých sítí dodnes můžeme vidět v severní Albánii: třebaže albánská armáda

trpí nedostatkem vojenského materiálu, paravojenské skupiny v severoalbánské Skordě (domovské základně albánské mafie) jsou přezbrojeny. Velké zásilky zbraní odtud směřovaly i do válčícího Kosova.

Ilegální kanály na dodávky zbraní, schopné překonat jakékoliv embargo, finanční zdroje pocházející z obchodu s drogami a dalších nelegálních aktivit, zpolitizované kriminální aktivity; to vše může udržovat konflikty na Balkáně při životě po léta; a zároveň roztáčet kola kriminálního byznysu po celé Evropě.

Albánci v České republice

„Jedničkou“ ve sféře nelegálního obchodu s drogami v České republice jsou mezi zahraničními zločineckými organizacemi bezesporu Albánci z Kosova. Během krátké doby u nás dokázali vytvořit efektivní a relativně stabilizovanou síť sloužící jak k distribuci drog na českém území, tak i k jejich tranzitům do dalších států Evropy. Nejfrekventovanějšími destinacemi drogových tranzitů jsou Německo, Švýcarsko, Španělsko, Velká Británie a skandinávské země. V České republice Albánci kontrolují trh s heroinem ve většině velkých měst. Svou domi-

nantní pozici si vydobyli brutalitou v potírání nežádoucí konkurence, korupcí a obratným využíváním mezer v české legislativě.

Po konkurenčních bojích v první polovině 90. let, poznamenaných řadou vražd, se situace na českém drogovém trhu víceméně stabilizovala. (Další „drogovou válku“ ovšem můžeme očekávat v souvislosti s nedávným nástupem ruskojazyčných mafií do této sféry „podnikání“). Albánci, i řada dalších balkánských kriminálních seskupení, omezili svou přímou účast v pouliční distribuci drog na minimum. Tuto nebezpečnou aktivitu přenechali českým, arabským, vietnamským aj. dealerům. Česká policie zadržívá v průměru každé dva týdny drogového dealera či kurýra - „pěšáka“ pracujícího pro některou z kosovoalbánských organizací. Zároveň začali na českém území vytvářet trvalé základny a zahájili i průnik do ekonomiky a administrativních struktur státu. Z našeho území koordinuje aktivity svých kriminálních sítí několik velkých albánských „bossů“. Díky dobrým kontaktům se zkorumpovanými kruhy státní správy se u nás Albánci cítí relativně bezpečně. V případě problémů využívají služeb několika dobře placených českých právníků, kteří se na Albánce „specializovali“. Je symptomatické, že převážná většina kosovských Albánců „podnikajících“ v oblasti drog v ČR vlastní zbraň nebo i širší zbrojní arzenál. Získávají zde bez problémů zbrojní průkazy i přesto, že neovládají český jazyk – a tudíž nejsou schopni absolvovat poměrně náročné testy, které vydání zbrojních průkazů podmiňují. Rovněž mobilní telefony mívají podle nepsaného pravidla registrovány na jinou osobu. V pověstném „Enverově případu“ v Olomouci, kdy šéf kosovoalbánského drogového gangu zavraždil svou mladou přítelkyni, byl jeden z takových mobilních telefonů registrován dokonce na pracovníci policie. Problémem pro ně není ani získat další dokumenty nutné k trvalému pobytu a podnikání na území České republiky.

Albánci v ČR často oficiálně vystupují jako vlastníci obchodních společností, restaurací, nočních klubů, pizzerií a zlatnických obchodů. V roli seriózních podnikatelů rozvíjejí kontakty s českou hospodářskou a politickou elitou. Někteří z nich si vybrali Českou republiku i jako místo k „odpočinku ve stáří“. Česká policie v současné době registruje zhruba pět bývalých kosovoalbánských „bossů“, kteří ukončili své aktivity v drogovém byznysu, věnují se výlučně legálním aktivitám a drogové podnikání přenechali „mladším“.

Strategii albánských kriminálních seskupení ve využívání České republiky jako tranzitního i cílového území pro distribuci drog a jako trvalé základny nelegálních operací je možné označit za mimořádně nebezpečnou.

Příště:

Arabský organizovaný zločin

Role USA v ulsterském mírovém procesu

JAN KARLAS

Pozastavení činnosti místní vlády v Severním Irsku v únoru tohoto roku dokazuje, jak křehký je výsledek dosavadního mírového procesu. Zájem na tom, aby nebyla promarněna historická dohoda, vyjádřil vzápětí americký prezident Bill Clinton. Přechod od konfliktu ke spolupráci v Ulsteru je spojen také s jeho jménem.

Předpokladem pro zájem současné americké administrativy o severoirský problém je fakt, že v USA žije poměrně značný počet Američanů s irskými předky, kteří se tradičně snaží přispět ze zámoří ke zlepšení nelehkého osudu jejich původní vlasti. Aktivita amerických Irů za nezávislost své rodné země má kořeny již v 60. letech 19. století, kdy irští Feniáni bojovali proti Britům za kanadskou hranici. Na počátku osmdesátých let 20. století žilo ve Spojených státech zhruba 41 milionů obyvatel, kteří se hlásili k irskému původu (tedy asi 18 procent všech Američanů).¹⁾ Irské přistěhovalectví ovšem nadále pokračuje – v letech 1987 až 1994 obdrželo americká víza přes 70 tisíc irských občanů.²⁾

Oživení irského hnutí v USA nastalo po roce 1968 v reakci na vypuknutí občanského konfliktu v Severním Irsku. Od poloviny 70. let se pak datují pokusy irské lobby podnitit americkou exekutivu k tomu, aby přispěla ke zlepšení situace v Ulsteru. Tato snaha vyvolala určitou, ovšem nikoliv soustavnější odezvu administrativy prezidenta Cartera i obou jeho republikánských nástupců. Trvalou a významnější součástí americké zahraničně-politické agendy se však severoirský problém stal až s příchodem Billa Clintona do Bílého domu.

Volby v roce 1992

V zápase kandidátů o prezidentský úřad v roce 1992 spatřovali aktivisté z řad Američanů irského původu další příležitost, jak změnit tradičně nepřilíhající velký zájem americké vlády o problém Severního Irsku. Republikánský kandidát George Bush tehdy pouze vyjádřil osobní zájem a ochotu napomoci k řešení konfliktu, zastával však názor, že k dohodě musí dospět jeho účastníci bez přímé americké účasti. Irské karty se však chopili dva demokratičtí kandidáti – Bill Clinton a Jerry Brown. Učinili tak v době primárek v Connecticutu a New Yorku,³⁾ ve státech s vysokým podílem bělošských katolických voličů. Nejdříve v Connecticutu po-

razil Brown Clintona o pouhé jedno procento. Za této situace se oba kandidáti zúčastnili 5. dubna, pouhé dva dny před newyorským hlasováním, diskusního fóra o irské otázce, kde oba slíbili nad očekávání mnoho (vyslání zvláštního zmocněnce, vízum pro vůdce Sinn Fein Gerryho Adamse, otevřenější přistěhovaleckou politiku, zlepšení postavení katolíků v Ulsteru). Volby v New Yorku vyhrál Clinton. Přestože nebylo možné určit, do jaké míry se tak stalo díky odhodlaným výrokům k irskému problému, výsledek naznačoval, že se téma Severního Irsku vyplácí. V průběhu roku 1992 vznikla jako součást jeho volební kampaně organizace Irish Americans for Clinton and Gore a Clinton v říjnu před prezidentskými volbami znovu přislíbil aktivnější přístup k Severnímu Irsku. V prvním roce po svém zvolení nicméně nepodnikl v podstatě nic, čím by tyto své sliby uvedl v život.

Postupně však došlo ke dvěma změnám, které vytvořily podmínky pro to, aby se Severní Irsko opět dostalo do pozornosti Clintonovy administrativy. Prvním důvodem byl neúspěch při realizaci vnitřních reforem, jež byly středem Clintonova programu (např. reforma zdravotnictví). To vedlo jednak k úvahám o větším prosazení se v zahraničních záležitostech, ale též k potřebě silnější podpory ze strany Kongresu, v němž měli významné postavení představitelé irských Američanů, např. demokraté Kennedy a Moynihan. Vedle samotné irské lobby totiž upozorňovali administrativu na irskou otázku také tito vlivní členové Demokratické strany. Druhým důvodem byl pak vývoj v samotném Severním Irsku, kde se po více než dvou desetiletích ozbrojeného násilí objevila naděje na zahájení mnohostranných rozhovorů.

Severoírský mírový proces

Impulsy pro zahájení mnohostranných rozhovorů o budoucnosti Severního Irsku vyšly počátkem 90. let z různých jednání mezi jednotlivými aktéry problému. Zaprvé šlo o rozhovory mezi britskou a irskou vládou. Je zřejmé, že Severní Irsko zůstává

součástí Spojeného království nikoliv proto, že by tam měla londýnská vláda v současnosti vlastní strategické nebo ekonomické zájmy, ale proto, že nemůže zradit vlastní občany – ulsterské unionisty. Výsledkem britsko-irských jednání byla společná deklarace (Downing Street Declaration) z prosince 1993 a následně konkrétnější plán nazvaný Nové rámcové vymezení pro dohodu (A New Framework for Agreement), na němž se obě vlády shodly v únoru 1995.

Důležitá byla také jednání, která probíhala uvnitř severoirské katolické komunity mezi vůdcem Sinn Fein Gerryem Adamsem a předsedou umírněnější Sociálnědemokratické a labouristické strany (SDLP) Johnem Humem. V té době se totiž i radikální Sinn Fein přiklonila k názoru, že ke sjednocení Irska by měly být použity politické prostředky namísto vojenských. Jedním z důvodů,⁴⁾ které k tomu stranu vedly, bylo zjištění, že ozbrojená kampaň nevedla ke sjednocení ostrova a ztrácí podporu mezi katolickým obyvatelstvem.

Severoírský mírový proces má svou zvláštní logiku, podobně jako je například urovnání vztahů Izraelců s Palestinci založeno na myšlence výměny území za mír. V jednáních o Ulsteru se nosným principem paradoxně stalo právo na sebeurčení, tedy cíl, o který usilují obě komunity a který je přitom svým konkrétním obsahem nesmířitelně dělí. Uznáním práva na sebeurčení ze strany Británie získali představitelé proirských nacionalistů naději, že by mohli dojít ke sjednocení Irska. Podmínkou je ovšem souhlas většiny obyvatel Ulsteru, což zase dává (alespoň zatím) jistotu protestantům. Vzájemným uznáním práva na sebeurčení tak nepřátelé učinili první společný krok. Po zahájení mnohostranných rozhovorů bylo nutné, aby bylo zastaveno násilí a aby polovojskové skupiny vyhlásily příměří.

Clintonovy iniciativy

První přímou iniciativou prezidenta Clintona v severoirském problému bylo rozhodnutí udělit vízum G. Adamsovi, které hlava Spojených států učinila v lednu 1994. Adams tehdy získal krátkodobé vízum, aby se mohl zúčastnit konference o Severním Irsku pořádané v New Yorku. V Adamsův prospěch se Clinton rozhodl i přes předchozí odmítavé stanovisko britské vlády, a dokonce amerického i Státního departmentu, jež trvaly na tom, že se nejprve musí Sinn Fein zřeknout násilí a IRA vyhlásit příměří. Ačkoliv Clinton po svém nástupu do prezidentského úřadu již dvakrát Adamsovi víza udělit odmítl, rozhodl se počátkem roku 1994 pro opačný přístup. Vsadil na domněnku, že vstřícný krok povede k tomu, že katoličtí radikálové učiní požadovaná prohlášení.

Irská republikánská armáda nakonec 31. srpna 1994 příměří vyhlásila, nikoli však přímo v důsledku této Clintonovy iniciativy. Krátce po Adamsově návštěvě naopak došlo k jejímu útoku na londýnské le-

tiště Heathrow. K vyhlášení příměří přispěla spíše návštěva představitelů Američanů irského původu v Ulsteru, přičemž vliv Clintonovy politiky byl nepřímý. Clintonova vstřícnost vůči požadavkům irské lobby v USA totiž zvyšovala její autoritu⁵), což jí pomohlo v přesvědčování IRA o nutnosti zastavit ozbrojený boj.

I poté, co IRA 31. srpna 1994 vyhlásila příměří (a o šest týdnů později i protestantští ozbrojenci), však zůstala možnost mírového procesu zatížena problémem, který znemožňuje vyřešit uspořádání v Severním Irsku v podstatě dodnes. Irská republikánská armáda se totiž odmítla podrobit požadavku, aby před zahájením mnohostranných rozhovorů její polovojenské skupiny odevzdaly zbraně. (Podobný problém se opakoval i v roce 1999, kdy bylo jako podmínka přijetí Sinn Fein do vlády stanoveno odzbrojení IRA.) K dočasnému řešení sporu o odzbrojení, i když opět nepřímou, přispělo Clintonovo oznámení, že koncem roku 1995 navštíví Severní Irsko. Britská a irská vláda si totiž uvědomovaly, že pokud by se za dohodu o odzbrojení postavil i americký prezident, vzrostla by její váha. Plánovaná Clintonova návštěva tedy urychlila přípravu dohody, která byla uzavřena dva dny před Clintonovým přiletím. Řešení spočívalo v tom, že spor o odzbrojení rozhodne mezinárodní orgán, jehož předsedou se později stal bývalý americký senátor George Mitchell. K oznámení tohoto řešení došlo formou společného prohlášení premiérů Bructona a Majora s prezidentem Clintonem v době jeho návštěvy Severního Irsku na sklonku listopadu 1995.

Ani to však nepřineslo definitivní zahájení rozhovorů. Mitchellova komise dospěla k závěru, že oba procesy, tedy rozhovory a odevzdání zbraní, mají být zahájeny souběžně. Britská vláda se však nakonec rozhodla pro jiné řešení. Přijala návrh unionistů, aby mírové rozhovory probíhaly v rámci fóra, které bude zvoleno severoirskými voliči. IRA na toto rozhodnutí odpověděla 9. února 1996 bombovým útokem v Londýně, kterým jednostranně ukončila příměří. Po zvolení fóra byla 10. června zahájena jednání o budoucnosti Ulsteru, zatím však bez účasti Sinn Fein. Ta se k rozhovorům připojila až v září 1997, poté co IRA obnovila příměří.

K dosavadnímu vyvrcholení severoirského mírového procesu došlo v dubnu 1998, kdy byla podepsána nová dohoda o Severním Irsku. Zahrnula obnovení ulsterské samosprávy a s tím související státoprávní změny v Británii i v Irsku. O měsíc později dohodu potvrdila referenda v obou částech Irsku a v červnu proběhly volby do místního parlamentu.

V druhé polovině úspěšného roku 1998, přesně v září, navštívil Severní Irsko podruhé prezident Clinton. Jen o pár dní později spolu poprvé jednali přímo tvář v tvář, tedy nikoliv přes prostředníky, G. Adams a předseda nejsilnější unionistické strany David Trimble. V následujících měsících však mírový proces spíše skomíral. K vytvoření se-

veroirské vlády došlo až koncem roku 1999. Fungovala jen o něco déle než dva měsíce. V únoru 2000 obnovil britský ministr pro Severní Irsko přímou správu provincie, protože v odzbrojování IRA nebyl učiněn žádný pokrok.

Ulster a vztah USA–Británie

Udělení víza G. Adamsovi v lednu 1994 poněkud zkazilo atmosféru americko-britských vztahů. Americký prezident však i přesto v průběhu následujících měsíců prohluboval svůj vstřícný postoj vůči Sinn Fein namísto toho, aby od této iniciativy na základě protestů a nesouhlasu tehdejší Majorovy vlády ustoupil. Několikrát Adamsovi znovu udělil vízum a dovolil mu vyvíjet v USA aktivity ve prospěch Sinn Fein. V březnu 1995 byl Adams dokonce přijat v Bílém domě při příležitosti recepce v den svátku svatého Patrika.

Britská vláda přitom neprotestovala pouze proto, že USA nebraly v potaz její zamítavé stanovisko. Clintonova přílišná podpora Sinn Fein mohla vést k obavám a odmítání mírového procesu ze strany unionistů. K výhradám unionistů bylo nutno přistupovat zvlášť opatrně. Rozhovory připouštějí možnost, byť teoretickou, sjednocení Irsku. Postupně se také snižuje podíl protestantů na celkovém počtu obyvatel Ulsteru. Clintonova vláda se na druhou stranu snažila zdůrazňovat svou nestrannost a stejný přístup k oběma táborům.

Spojené státy a Británie nemají v severoirské otázce v zásadě odlišné cíle. V zájmu obou zemí je ukončení ozbrojeného násilí. Vztahy obou spojenců však v této otázce zhoršil fakt, že Clintonův přístup zcela přehlížel návrh Majorovy vlády. A to přesto, že mezi oběma zeměmi dosud existovalo partnerství označované jako „special relationship“ a že v případě Severního Irsku se do značné míry jednalo o vnitřní záležitost Británie. Vztahy mezi oběma zeměmi v severoirské otázce se později zlepšily, zvláště po nástupu Blairova kabinetu v květnu 1997.

Jednostranný americký přístup lze částečně vysvětlit nepřilíh velkým sympatiemi Billa Clintona a Johna Majora. Je známo, že v roce 1992 podporoval Major proti Clintonovi jako prezidentského kandidáta George Bushe. Významnější je ale pravděpodobně argument, že po ztrátě sovětské hrozby mají Spojené státy volnější ruce i ve vztahu ke svému nejtěsnějšímu spojenci. Spojené státy již například nemusí brát tolik ohled na fakt, že Irsko není členem NATO. Britská přítomnost v Severním Irsku tak donedávna měla velký strategický význam z hlediska západní bezpečnosti. Prioritu mohou nyní mít domácí záležitosti. Současný přístup Spojených států k severoirskému problému je součástí širší otázky: Nakolik ještě existuje a nakolik se změnil „special relationship“?

Clintonova motivace

Clintonův zájem o problém Severního Ir-

ska patrně přispěl k rozvoji mírového procesu, i když nepatří mezi jeho klíčové faktory. Význam amerických aktivit si také uvědomovala irská vláda, a dokonce i britský kabinet, rozladěný samostatným postupem Clintonovy administrativy. Především proto, že výzvy prezidenta Spojených států mohou zvýšit tlak na obě zneprátenel strany, respektive jejich snahu se dohodnout. Zanedbatelná není ani motivace budoucími americkými investicemi do regionu nebo relativně nestranná a vysoké autority požívající garance mírového procesu. Clintonovy návštěvy v Ulsteru a jeho prohlášení tak pravděpodobně dodaly určitou energii pro zvýšení dynamiky severoirského mírového procesu, ačkoliv samy o sobě do něj nevnesly žádný průlom. Ten ostatně může vyjít jedině z vůle ulsterských katolíků a protestantů k dohodě.

Důvodem pro Clintonův zájem o severoirský problém byla především jeho snaha získat v letech 1992 a 1996 hlasy voličů. Spojené státy nemají v Severním Irsku žádné životní zájmy. Pro jejich aktivitu v dalších mírových procesech (Blízký východ, Bosna)⁶) většinou hovoří významnější, byť pochopitelně diskutovatelné důvody. Ačkoliv není možné přesně stanovit, zda skutečně existuje přímá spojitost mezi prohlášeními o irském problému a podporou amerických voličů irského původu, již jako prezidentský kandidát Clinton o této možnosti uvažoval a pokusil se jí využít.

Severoírský mírový proces také Clintonovi nabídl příležitost, jak se zviditelnit v rámci úsilí o nastolení míru, aniž by musel převzít podstatnější odpovědnost za jeho průběh. Do značné míry se jedná o osobní Clintonovu iniciativu, ale mohla být i vyústěním nově severoirské a mezinárodní situace. Více by tak o nové americké strategii v otázce Severního Irsku mohlo vypovědět srovnání s přístupem, který zaujme brzký Clintonův nástupce v Bílém domě.

¹) Údaj převzat z Guelke, A., *The United States, Irish Americans and the Northern Ireland peace process*, International Affairs 1996, s. 523.

²) Údaj převzat z O'Grady, J., *An Irish Policy Born in the U.S.A.*, Foreign Affairs Vol. 75, No. 3 (May/June 1996), s. 7.

³) O'Grady, J., cit. stať, s. 3.

⁴) K vlivu změn v mezinárodních vztazích na vyhlášení příměří ze strany IRA viz Cox, M., *Bringing in the "international": the IRA ceasefire and the end of the Cold War*, International Affairs 1997, s. 671–693.

⁵) Guelke, A., cit. stať, s. 534.

⁶) Irský mírový proces bývá v prohlášeních americké administrativy i v odborných článkách srovnáván především s obdobnými procesy na Blízkém východě a v Jižní Africe. Viz např. Evans, E., *The US Peace Initiative in Northern Ireland: A Comparative Analysis*, European Security Vol. 7, No. 2 (Summer 1998), s. 63–77.

Balkánský deník

Greg Campbell: *The road to Kosovo. A Balkan diary (Cesta do Kosova. Balkánský deník).* Boulder/Colorado, West view press 1999, 229 s.

Americký autor čtivě až dramaticky napsané knihy se jistě pokusil o víc, než si v názvu předsevzal. Snažil se americkému čtenáři přiblížit nejen současnou konfliktní oblast, ale i některé balkánské tradice a souvislosti, přičemž někdy nutí k vážnému zamýšlení. Kniha je napsána formou cestopisu, i když mnohdy může vzniknout dojem, že se jedná o cestopis fiktivní. Cesta do Kosova je v jeho pojetí jednak putováním po této oblasti, jednak má symbolizovat zájem autora o historii a současnost kosovské území. Publikace je rozdělena do devíti kapitol, předmluvy, závěru a poznámek, přehledů použité literatury a rejstříku. Je doplněna dvěma mapami oblasti.

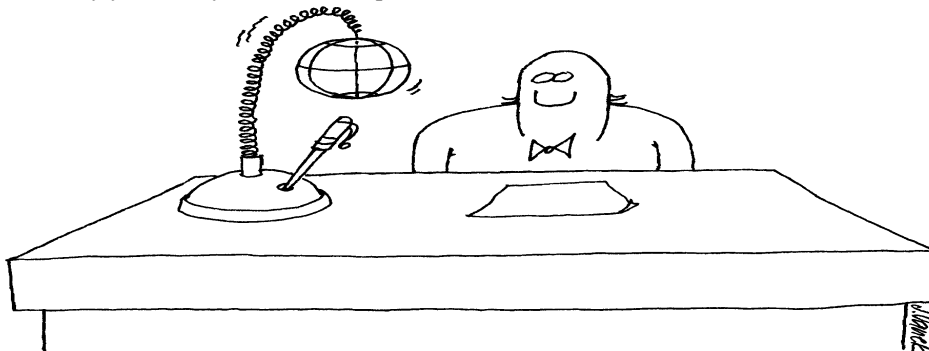
Autor v publikaci konstatuje, že Kosovo ničil výjimečný stav již od roku 1981 a že zavést v Kosovu, kde žijí převážně Albánci, vládu Srbů, by znamenalo nastolení výjimečného stavu.

Dále tvrdí, že všechny otázky, které položil, byly testovány a nakonec zodpověz-

ny. Zdaleka však tomu tak není. Postrádáme například, že v době revolučních přeměn ve východní Evropě došlo mezi srbským obyvatelstvem k oslavám šestisetletého výročí bitvy s Turky na Kosově poli, která ovšem nepřinesla rozhodné vítězství ani jedné ze zúčastněných stran.

V současné doslova záplavě literatury o Balkánu patří předložená práce k těm kvalitnějším. Mohla být však koncipována a psána méně rozsáhle.

Jiří Procházka

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

ADAM ČERNÝ, nar. 1950, vystudoval Fakultu žurnalistiky, 1980–1990 v zahraniční rubrice Svobodného slova, poté vedoucí zahraniční rubriky Lidových novin, zpravodaj ČT, poté komentátor Týdne; člen redakční rady MP. (str. 4)

MARTIN EHL, Ph. D. nar. 1973, vystudoval žurnalistiku a politologii na FSV UK; dva roky pracoval jako redaktor Lidových novin, časopisu Týden, nyní redaktor MF Dnes. Člen redakční rady MP. (str. 12)

Ing. JOSEF FUČÍK, nar. 1933, absolvent Vojenské akademie v Brně. Jako důstojník z povolání zastával řadu funkcí v Čs. armádě. V r. 1971 byl nucen odejít z Generálního štábu, pracoval na Státní plánovací komisi. Od prosince 1989 do konce r. 1992 zastával funkci ředitele odboru vojenské ekonomiky a zbrojní výroby Federálního ministerstva hospodářství, nyní působí jako konzultant zahraniční firmy, člen redakční rady MP. (str. 25)

RADOMÍR JUNGBAUER, nar. 1936, absolvent Institutu mezinárodních vztahů v Moskvě, od r. 1962 zaměstnanec MZV; v r. 1968 člen československé delegace DKNS v Pchanmundžomu. (Korea); na začátku 70. let z MZV propuštěn, v 70. a 80. letech působil na vysokých školách a v Orientálním ústavu ČSAV. V letech 1990–93 velvyslanec v Mexiku, po návratu do ústředí nejprve poradce, poté do r.

1997 zástupce ředitelky latinskoamerického odboru MZV. Nyní přednáší mezinárodní právo na VŠE. (str. 32)

JAN KARLAS, nar. 1978, studuje na UK FSV, obor mezinárodní teritoriální studia. Zabývá se mezinárodní politikou v Evropě po r. 1989. Působí v Asociaci pro mezinárodní otázky. (str. 38)

Mgr. RADOMÍR KARLÍK, nar. 1973; v letech 1994–99 studoval na Filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (angličtina–filosofie); zabývá se problematikou vlivu národních stereotypů na utváření mezinárodní bezpečnosti po konci studené války. (str. 20)

PhDr. VLADIMÍR KLÍMA, CSc., nar. 1936, vystudoval FF UK, v letech 1966 až 1993 pracoval v Orientálním ústavu a zabýval se problematikou kultury a politiky afrických zemí. Později působil v ÚMV a MZV, poté na ZÚ ČR v Ghaně. (str. 30)

Ing. HANA KUNEŠOVÁ, nar. 1962; absolventka Národohospodářské fakulty VŠE v Praze, v letech 1985–89 pedagogická práce na Vysoké škole strojírní a elektrotechnické v Plzni; od r. 1996 odborná asistentka na Ekonomické fakultě Západočeské univerzity v Plzni – zaměřením na světovou ekonomiku; autorka několika odborných publikací. (str. 33)

JUDr. NADĚŽDA ŠIŠKOVÁ, Ph. D., nar. 1957; vedoucí katedry mezinárodního

práva Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci; úspěšně obhájila dizertační práci v oboru komunitárního práva na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Je autorkou monografií a dalších publikací věnovaných přidružení k EU a sblížení českého práva s právem ES. (str. 22)

VÁCLAV ŠMEJKAL, nar. 1966, ředitel Centra pro evropskou integraci Hospodářské komory ČR; přednáší na Vysoké škole ekonomické v Praze na kurzech o Evropské unii pro státní zaměstnance; člen redakční rady Mezinárodní politiky. (str. 21)

PhDr. KVĚTA ŠUBRTOVÁ, nar. 1947, absolventka Fakulty sociálních věd a publicistiky UK (1972), redaktorka, komentátorka a vedoucí zahraniční rubriky Zemědělských novin (1972–90), od léta 1990 redaktorka zahraniční rubriky Hospodářských novin. Členka redakční rady MP. (str. 14)

EDOUARD VAN VELTHEM, nar. 1957, vystudoval právo a žurnalistiku na Svobodné univerzitě v Bruselu a působí v bruselském deníku Le Soir, kde se zaměřuje na východní Evropu, Balkán a Čínu. (str. 7)

Údaje o ostatních autorech viz MP 1–3/2000.